

ПЕНІТЕНЦІАРНЕ ТОВАРИСТВО УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ МЕМОРІАЛ

ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ–2015

ДОПОВІДЬ «ДОНЕЦЬКОГО МЕМОРІАЛУ»

ХАРКІВ
2016

Дотримання прав ув'язнених в Україні–2015. Доповідь «Донецького Меморіалу» /
упоряд. О. П. Букалов. — Харків, 2016. — 48 с.

Щорічна одинадцята Доповідь «Дотримання прав ув'язнених в Україні–2015» підготовлена громадською організацією «Донецький Меморіал». Доповідь містить огляд змін у діяльності кримінально-виконавчої системи України, які сталися протягом 2015 року. В ній наведена статистична інформація, яка відображає стан діяльності системи у 2015 році, наведені приклади порушень прав людини та реакція керівництва системи на такі події та факти, а також надана інформація про механізми контролю діяльності установ виконання покарань та їх взаємодію з громадськими організаціями.

Доповідь містить висновки та рекомендації, спрямовані на поліпшення стану дотримання прав людини в установах системи, а також відомості про виконання Державною пенітенціарною службою рекомендацій попередніх Доповідей

Текст даної Доповіді розміщено на інтернет-сайті www.ukrprison.org.ua

КОНТАКТИ «ДОНЕЦЬКОГО МЕМОРИАЛУ»:

а/с 127, Київ, 03179, Україна

тел. 380-97-907-06-49

Web-сайт www.ukrprison.org.ua

e-mail: a_bukalov@bk.ru

ЗМІСТ

ВСТУП	4
МВС	4
КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА	5
Ув'язнені та засуджені. Статистичний огляд	5
Законодавство	10
Доступ ув'язнених до медичних послуг	15
Праця	17
Скарги	18
Амністія. Помилування	22
Окуповані території	25
Окремі випадки	28
ВИКОНАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ДОПОВІДІ «ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ-2014»	29
ВИСНОВКИ ДОПОВІДІ «ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ-2015»	43
РЕКОМЕНДАЦІЇ ДОПОВІДІ «ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ-2015»	45

ВСТУП

1. Одинадцята щорічна Доповідь **«Дотримання прав ув'язнених в Україні-2015»** підготовлена правозахисною організацією **«Донецький Меморіал»**. Вона містить факти та інформацію щодо дотримання прав людини в установах кримінально-виконавчої системи України. В цій Доповіді відображені зміни та події, які відбувалися у сфері дотримання прав ув'язнених – засуджених та осіб, взятих під варту – протягом 2015 року.

Основними джерелами інформації для Доповіді стали результати виконуваних організацією проєктів та досліджень, матеріали семінарів та конференцій, інформація, розміщена на Інтернет-сайтах «Тюремний портал» та кримінально-виконавчої системи (www.kvs.gov.ua), відповіді державних установ за запитами «Донецького Меморіалу», публікації у ЗМІ, в тому числі в Інтернет-виданнях, окремі листи та звернення громадян, які перебувають в установах системи, та їх родичів.

2. У Доповіді не відображено всіх проблем, які існують у відомстві. Автори віддали перевагу огляду питань, що стосуються дотримання прав людини.

Низка проблем в діяльності кримінально-виконавчої системи детально висвітлені у попередніх Доповідях.

Як завжди, окремі питання у Доповіді розглянуті детальніше. Цього року це питання законодавства, помилування та реагування пенітенціарної служби на рекомендації попередньої Доповіді «Донецького Меморіалу».

Автор Доповіді висловлює подяку Державній пенітенціарній службі та її територіальним органам, державним інституціям, які надавали інформацію за запитами. Отримана від них інформація широко використана при укладанні даної Доповіді.

3. Автор даної Доповіді, як і раніше, не виключає, що деякі наведені факти не мають гарантованого підтвердження, а певні висновки є дискусійними. Автор також сподівається на розуміння того, що дане дослідження може бути більш охоплюючим та детальним, проте впевнений, що видання даного огляду діяльності кримінально-виконавчої системи країни в даному обсязі є доцільним, виправданим та буде корисним.

МВС

4. У Міністерстві внутрішніх справ протягом 2015 року відбувались значні реорганізаційні зміни. За наявності значної кількості доволі різних за баченням перетворень повідомлень – як начебто про суттєві здобутки та позитивні зміни у міліції, так і про буцімто непереконливість досягнень – реальний прогрес у питаннях дотримання прав осіб, які перебували в місцях несвободи органів МВС, оцінити складно.

5. Натомість статистичні дані за повідомленням Національної поліції України наступні.

Станом на 01 січня 2016 року в державі функціонували 339 ізоляторів тимчасового тримання, розрахованих на 5,4 тис. місць, у яких утримувало-

ся 212 осіб. Упродовж 2015 року в зазначених установах утримувалося понад 106,9 тис. осіб. За інформацією територіальних органів поліції, вісім узятих під варту осіб, які утримувалися в ІТТ, учинили самогубство та три померли в наслідок інфаркту міокарда, гострої коронарної та серцево-судинної недостатності.

Упродовж 2015 року при виконанні службових обов'язків загинуло 23 працівники поліції (міліції) (лист МВС України б/н від 28 січня 2016 р.).

Варто зауважити, що наведені дані не охоплюють установ Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей.

КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА СИСТЕМА

Ув'язнені та засуджені. Статистичний огляд

6. В місцях позбавлення волі кримінально-виконавчої системи України, які контролюються українською владою, тобто без установ Криму та окупованої частини Донецької та Луганської областей, згідно даним, повідомленим «Донецькому Меморіалу» Держа-

ною пенітенціарною службою України (надалі – ДПтСУ), станом на 01.01.2016 року трималося 69 997 осіб (тут і надалі в дужках – станом на 01.01.2015 р. 73 431 особа). За рік чисельність осіб в місцях позбавлення волі зменшилась на 3 434 особи, або на – 4,68%.

7. Динаміка чисельності осіб в установах кримінально-виконавчої системи за останні дванадцять років наведена у наступній таблиці 1.

Таблиця 1

	Загальна чисельність осіб в установах пенітенціарної служби	Зміна чисельності осіб в установах пенітенціарної служби у % до попереднього року
01.01.2004	191 677	- 3,02
01.01.2005	188 465	- 1,68
01.01.2006	170 923	- 9,31
01.01.2007	160 725	- 5,97
01.01.2008	149 690	- 6,87
01.01.2009	145 946	- 2,65
01.01.2010	147 716	+ 1,21
01.01.2011	154 027	+ 4,27
01.01.2012	154 029	+ 0,001%
01.01.2013	147 112	- 4,49%
01.01.2014	126 937	- 13,71%
01.01.2015	73 431 (89 тис.*)	- 42,15% (-30%*)
01.01.2016	69 997 (80 тис.*)	- 4,68% (- 10%*)

* орієнтовні дані з урахуванням установ на окупованій території Донбасу.

8. Показник числа в'язнів на 100 тис. населення для України складає 164. Він розрахований, виходячи з прогнозу Держстату чисельності населення України на кінець 2015 року в 42751 тис. громадян – без врахування Криму та тимчасово окупованої частини Донбасу. Цей показник рік тому (з урахуванням в'язниць окупованої частини Донбасу) знаходився за приблизними розрахунками у межах 209 – 213.

9. Ця оцінка співпадає з даними, розміщеними у нещодавньому звіті Ради Європи: виходячи із загального числа ув'язнених в Україні у 2014 році в 92 290 осіб, показник в'язнів на 100 тис. мешканців склав 204 ув'язнених. У звіті зазначено, що, не дивлячись на те, що цей показник знизився на 50% у порівнянні з 2012 роком, він, як і раніше, значно вище, ніж в середньому серед 124 країн. Для порівняння інші країни з високим показником кількості ув'язнених на 100 тис. населення: Російська Федерація (467,1), Литва (305), Латвія (240,3), Азербайджан (238,2), Грузія (227,9), Естонія (225,1), Польща (203,5), Республіка Молдова (201,3), Туреччина (197,5) (<http://www.pravda.com.ua/news/2016/03/8/7101421/>).

10. Під вартою у 12 діючих слідчих ізоляторах та 17 установах виконання покарань з функцією СІЗО

(вчорашніх СІЗО – Авт.) станом на 01.01.2016 р. трималося 16615 осіб (рік тому – 16035), в тому числі 926 жінок (рік тому – 833 жінки) та 192 неповнолітніх (198 осіб). З цих мешканців СІЗО перебувало на стадії досудового слідства 1760 осіб (рік тому – 1974 особи), на стадії судового розгляду (до винесення вироку) 7082 особи (5563 особи рік тому). Отже за рік число осіб, які тримаються під вартою, зросло на 580 осіб (роком раніше зменшилось на 6111 осіб), або на +3,6% (- 27,6%) (лист ДПтСУ № 2/3/1-14/9-16-ЗПІ від 15.01.2016 р.).

11. Загальновідомо, що після вступу у дію судового вироку засуджена особа направляється з СІЗО до установи виконання покарань. Але частина осіб у певних випадках виходить з СІЗО на волю. Попри різні причини звільнення, їх об'єднує одне – всі вони скоїли відносно нетяжкі злочини. У 2015 році з СІЗО було звільнено біля 6,7 тис. осіб (минулого року – біля 7 тисяч осіб), і це вдвічі менше рівня 2010-2011 років (понад 14 тис. осіб щорічно). Серед головних причин, з яких особи звільнялися з СІЗО впродовж 2015 року – зміна запобіжного заходу на більш м'який – 3528 осіб (у 2014 році – 3378 осіб), призначення покарань

на у вигляді позбавлення волі, але на відносно короткий термін – як правило, такий, який утримується особа вже відбула, перебуваючи у СІЗО – 1450 осіб (рік тому – 1886 осіб), а також призна-

чення їм покарань, не пов'язаних з позбавленням волі – 1576 осіб (рік тому – 1617 осіб).

12. Статистичні дані щодо причин звільнення осіб з СІЗО наведені у таблиці 2.

Кількість осіб, звільнених з СІЗО у 2004-2015 роках

Таблиця 2

3 СІЗО було звільнено	2004	2006	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Усього % до загального числа осіб, що надійшли до СІЗО	14 186 9,3%	13270 22,3%	14 412 22,3%	14 314	11 036	9 369	біля 7 тис.	біля 6,7 тис.
У зв'язку із застосуванням судами покарань, не пов'язаних з позбавленням волі	8392	7346	5942	5 943	4 399	2 407	1617	1576
У зв'язку зі зміною запобіжного заходу на більш м'який	2103	2109	2540	3 320	3 277	3 550	3378	3528
У зв'язку із закінченням терміну покарання (включаючи умовно-дострокове звільнення)	3604	3673	6571	4 971	3 253	3 032	1886	1450
У зв'язку з припиненням справ судами та за виправдувальними вироками	46	120	38	65	96	83	93	103

13. Чисельність засуджених осіб за 2015 рік зменшилась з 56 954 до 53 034 засуджених в 113 кримінально-виконавчих установах для дорослих, тобто на 3920 осіб, або на – 6,88%.

В шести виховних колоніях для неповнолітніх відбувають покарання 348 осіб (рік тому – 442 особи, два роки тому – 893 особи), з них у віці до 18 років – 222 особи (рік тому – 282 особи, два роки тому – 560 осіб). То ж число засуджених, включаючи мешканців виховних колоній, загалом складає на 1 січня 53 382 осіб (рік тому – 57 396 осіб).

14. У 11 колоніях для тримання жінок перебуває 2 402 особи (рік тому перебувало 2753 жінки). Натомість загальна чисельність засуджених жінок, включаючи тих, хто ще не прибув для відбування покарання до колоній і перебуває у СІЗО або на етапі, більша, і їх станом на 01.01.2016 р. було 2796 жінок (3200 осіб рік тому). В будинках малюків разом із засудженими мамами тримається 39 дітей.

15. Чисельність довічно ув'язнених осіб в підконтрольних владі установах становила, згідно відповіді ДПтСУ, на 1 січня 2016 року 1536 осіб (на сайті відомства наведені інші дані: 1546 довічно засуджених), в тому числі 24 жінки (на 1 січня 2015 року 1634 особи, в тому числі 23 жінки) (лист ДПтСУ № 2/3/1-14/9 16-3ПІ від 15.01.2016 р.). Станом на 1 вересня 2014 р. довічно засуджених було 1909 осіб. Через зменшення підконтрольних українській владі установ з довічно ув'язненими, немає можливості оцінити, скільки протягом року додалось довічно засуджених в'язнів.

16. Станом на 1 січня 2016 року згідно даним, розміщеним на сайті www.kvs.gov.ua, утримувалось в установах різних рівнів безпеки таке число засуджених (в дужках – рік тому):

- у 7 установах мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків 2032 особи (2 161 особа);
- у 27 установах середнього рівня безпеки для вперше засуджених 15 129 осіб (16 657 осіб);
- у 32 установах середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених 21 530 осіб (22 780 осіб);
- у 7 установах максимального рівня безпеки 2 032 особи (3 297 осіб);
- у 4 установах мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків 636 осіб (606 осіб).
- у 21 виправному центрі трималося 2 259 осіб;
- у 4 спеціалізованих лікувальних закладах 1 169 осіб;
- в лікувальних закладах при ВК та СІЗО 1 769 осіб.

17. За даними ДПтСУ, протягом 2015 року до установ виконання покарань поступило знову засуджених 20994 особи (минулого року 21833 особи), а звільнилося 21206 осіб (42 977 осіб), в тому числі 10336 осіб (15016 осіб) звільнено умовно-достроково. І це складає 47,2% від числа осіб, які формально підпадали під УДЗ (рік тому – 53,5%, два роки тому – 47,3%).

18. Варто зазначити, що впродовж останніх років звільняються за умовно-достроковим звільненням тільки біля половини осіб, які відповідно до закону підпадають під УДЗ. Практично всім, хто не отримав УДЗ, відмовлено не судом, а адміністраціями установ. Саме вони вирішують, чи варто засудженого звільнити умовно-достроково. І саме тому процедура отримання УДЗ дуже корупційноємка. Часто вона перетворюється на механізм тиску на засуджених. Через можливість надання УДЗ адміністрація установ змушує засуджених до безоплатної праці, до хабарів тощо. Будь-яких заходів на зміну ситуації держава

не вживає. Відсутність у засудженого коштів для хабара обертається для нього відмовою у поданні документів до суду для вирішення питання про УДЗ. У такому випадку фактично засуджений отримує продовження кримінального покарання замість можливості бути звільненим, і це вирішує не суд, який є єдиною інстанцією вповноваженою вирішувати питання тривалості кримінального покарання, а адміністрація установи.

Європейський Суд з прав людини визнав таку практику неприйнятною (див. рішення у справі Кемпбелл та Фогт проти Великої Британії). Збереження цієї сумнівної з точки зору права практики зайвий раз засвідчує, що запевнення керівництва пенітенціарної служби про відданість дотриманню європейських стандартів у своїй діяльності зовсім не співпадають, а часом й протирічать тому, що насправді відомство робить.

19. В установах відомства засуджені на строк понад 10 років складають 8,1 тис. осіб (рік тому – 10,7 тис. осіб).

Криміногенний склад засуджених до позбавлення волі наступний:

- 10,6 тис. осіб засуджені за умисне вбивство (рік тому – 14,2 тис. осіб), у тому числі: 5,1 тис. осіб, які вчинили вбивство при обтяжуючих обставинах (5,6 тис.);
- 4,7 тис. осіб (7,4 тис. осіб) – за нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження;
- 13,5 тис. осіб (15,2 тис. осіб) – за розбій, грабїж та вимагання;
- 1,4 тис. осіб (2,1 тис. осіб) – за зґвалтування;
- 25 осіб (21 особа) – за захоплення заручників;
- 6,8 тис. осіб (рік тому – 7,5 тис. осіб, два роки тому – 19 тис. осіб) – за злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення.

483 особи відбувають покарання у вигляді арешту у 51 арештному домі, утворених при установах виконання покарань (рік тому – 488 осіб) (сайт <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>).

Цікаво порівняти ці дані з тими, які наведені у нещодавньому звіті Ради Європи. В ньому повідомляється про те, що майже кожен третій в'язень (31,5%) відбуває вирок за крадіжку. Другим найбільш поширеним злочином в Україні є злочини, пов'язані з наркотиками (14%). Найбільш поширений термін покарання в Україні становить від п'яти до десяти років, це 37,5% засуджених. Цей термін покарання – третій найвищий показник в Європі після Вірменії та Албанії.

20. Число працездатних осіб в установах виконання покарань станом на 01.01.2016 р. становило 32 095 осіб, із них працевлаштовані 16 226 осіб. Середня заробітна плата працевлаштованих у 2015 році склала 547,9 грн на місяць.

Детальніше про працю засуджених див. пп. 63-64 даної Доповіді.

21. На обліку у 589 підрозділах кримінально-виконавчої інспекції станом на 1 січня 2016 року перебували 80715 осіб, засуджених до кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та адміністративних стягнень (рік тому – 87851 особа, хоча вже 1 лютого 2015 року це число становило 76148 осіб). І хоча їх чисельність начебто зменшилась за рік на 7136 осіб, все ж коректніше вважати, що порівняно із 1 лютого 2015 року число цих осіб зросло на 4567.

22. Протягом 2015 року в установах виконання покарань вмерло 510 осіб, з них у слідчих ізоляторах – 103 особи. Загальна чисельність осіб, хворих на активну форму туберкульозу, у 2016 дещо зросла, як і незначно зросло число ВІЛ-інфікованих в'язнів.

Число випадків суїциду під час перебування осіб в усіх установах позбавлення волі ДПтС України у 2015 році становило 49, з них випадків у слідчих ізоляторах – 15.

23. Станом на 1 січня 2016 року в установах виконання покарань утримувалося 43 особи, які мають першу групу інвалідності, 517 осіб, які мають другу групу інвалідності, 868 осіб, які мають третю групу інвалідності. (лист ДПтСУ № 2/3/1 -25/9-16-ЗП від 27.01.2016) Детальніше про медичні питання у в'язницях див. пп. 52-62 даної Доповіді.

Кількість осіб, яких було засуджено за ст. 391 Кримінального кодексу України, становить 70. Число кримінальних проваджень, порушених за ст. 391 Кримінального кодексу України за 2015 рік, становило 144.

24. Як повідомила Державна пенітенціарна служба, *«згідно облікових даних електронної системи «Мегаполіс. Документообіг» кількість скарг, які надійшли до апарату ДПтС України упродовж 2015 року становить 729 скарг (рік тому – 1358 скарг), із них кількість задоволених становить 6 скарг та 6 скарг були обґрунтовані»*. Число задоволених або обґрунтованих скарг за 2014 рік відомство не повідомило (лист ДПтСУ № 2/3/1 -25/9-16-ЗП від 27.01.2016).

25. Проблеми переповненості в'язниць як системної в Україні вже не існує. За даними, розміщеними у згаданому звіті Ради Європи за 2014 рік, Україна знаходиться серед країн з найменшою щільністю ув'язнених на 100 наявних місць (65,7 ув'язнених у порівнянні з 94 середньому по Європі). То ж чимало установ заповнені на 50%-60%. Разом з тим комунально-побутові умови утримання в'язнів – спальні приміщення, часто на 40-80 осіб, нерідко погані туалети, відсутність вільного доступу до душу та інші – ці умови в багатьох в'язницях не змінились. Залишається також високим рівень недоброзичливого ставлення персоналу до засуджених, яке нерідко межує з таким, що має ознаки поганого поводження, яке принижує гідність. Раніше таке ставлення доповнювалось великим скупченням в'язнів в житлових приміщеннях, тепер воно існує в просторах, непереповнених приміщеннях.

Вимоги до персоналу установ у питаннях поводження з в'язнями залишаються незмінними та такими, що далекі від міжнародних стандартів.

26. З огляду на значне скорочення числа в'язнів в установах виконання покарань постала проблема ефективності використання деяких установ, які заповнені наполовину, а то й менше. Розглядати питання закриття деяких установ виконання покарання, а також побудови нових та сучасних в'язниць насправді було потрібно та актуально вже декілька років тому. Натомість вочевидь відомство, як і вся українська влада, на жаль, повністю позбавлено спроможності передбачати нові виклики. Вони, як завжди, реагують на проблеми, коли ті стають вже вкрай нагальними. Але в такому режимі рішення зазвичай ухвалюються за дуже скороченою процедурою, без належного всебічного обговорення, без відповідних розрахунків та без врахування широкого кола обставин та чинників, які впливають на ситуацію. Тому часто таким чином ухвалені рішення бувають поспішними, невиваженими та дуже далекими від оптимальних. Саме так сталося і з питанням закриття в'язниць.

27. Ще влітку 2015 року на розширеній колегії Мін'юсту перший заступник міністра Наталія Севостьянова повідомила, що до листопада буде проведено аудит пенітенціарних установ на предмет доцільності їх діяльності. «Всього буде законсервовано або ліквідовано 19 в'язниць, діяльність яких є економічно недоцільною», – заявила вона. В першу чергу, буде розглянуто питання про ліквідацію Чернівецького, Львівського та Київського СІЗО. Севостьянова підкреслила, що в Україні спостерігається тенденція до зниження кількості ув'язнених. (<http://www.pravda.com.ua/news/2015/06/22/7072048/> 22 червня 2015, 14:03).

Кабінет Міністрів України видав 7 жовтня 2015 р. розпорядження № 1066-р «Деякі питання реформування системи функціонування установ виконання покарань та слідчих ізоляторів». В розпорядженні йдеться про те, що «з метою приведення умов тримання осіб, узятих під варту, та осіб, які відбувають покарання, у відповідність з вимогами Європейських пенітенціарних правил, враховуючи висновки та рекомендації Європейського комітету по запобіганню тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню і наголошуючи на необхідності дотримання вимог безпеки та дисципліни під час поводження з ув'язненими з одночасним забезпеченням створення умов їх тримання, які не порушують гідність людини та надають ув'язненим можливість займатися змістовною діяльністю, а також недопущення порушень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що констатуються у рішеннях Європейського суду з прав людини:

1. погодитись з пропозицією Державної пенітенціарної служби щодо ліквідації Чернівецької установи виконання покарань управління Державної пенітенціарної служби в Чернівецькій області (№ 33) у зв'язку з аварійним станом будівель і споруд, у яких розміщена зазначена установа, та

її розташуванням у безпосередній близькості до історичного центру м. Чернівців, об'єктів, що належать до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, та навчальних закладів.

Державній пенітенціарній службі відповідно до законодавства розробити та затвердити план заходів з ліквідації Чернівецької установи виконання покарань управління Державної пенітенціарної служби в Чернівецькій області (№ 33).

2. Міністерству юстиції у двомісячний строк (на першому етапі реформування) внести пропозиції щодо доцільності перенесення за межі м. Києва, Львова, Одеси і Хмельницького слідчих ізоляторів та установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби.
4. Міністерству юстиції, Державній пенітенціарній службі, Державній службі з питань геодезії, картографії та кадастру разом з обласними державними адміністраціями опрацювати питання щодо пошуку земельних ділянок для будівництва сучасних слідчих ізоляторів та установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби.
5. Міністерству юстиції та Міністерству внутрішніх справ забезпечити реалізацію пункту 1 цього розпорядження в межах затверджених для них бюджетних призначень на відповідний рік».

28. Дане розпорядження є взірцем імітації перетворень у пенітенціарній сфері та прикладом поганого приховування дійсних мотивів кроків, що пропонуються.

По-перше, Чернівецький СІЗО – доволі непоганий за умовами тримання заклад, і його закриття вкрай недоцільне. Про це у своєму зверненні зазначила й Уповноважений з прав людини. В рішенні КабМіну щодо нього ймовірно головним чинником є розташування закладу в центрі міста, тож його закриття звільнить земельну ділянку, що схоже для когось є занадто привабливим.

По-друге, доручення Мінюсту «внести пропозиції щодо доцільності перенесення» закладів безглуздо вже за формулюванням: **доцільність** зазвичай визнається чи ні, а **пропозиції** можуть бути надані не щодо перенесення в нікуди, а щодо конкретних можливих варіантів перенесення, проте аж ніяк не щодо доцільності. Натомість саме вимоги щодо підбору варіантів перенесення закладів розпорядження як раз і не містить. І по-третє, навіть якщо якісь пропозиції і будуть внесені, ситуацію це аж ніяк не змінює. Такі пропозиції час від часу надаються, імітуючи діяльність і наміри щось міняти, а потім потихеньку вмирають.

Такого ж гатунку й п. 4 розпорядження: яким чином «Державна служба з питань геодезії, картографії та кадастру разом з обласними державними адміністраціями має опрацювати питання щодо пошуку земельних ділянок», якщо відсутні будь-які рішення про те, в яких саме регіонах мають будуватися нові

ізолятори та установи. І саме головне – в які терміни питання має бути опрацьоване? За місяць? За рік? За п'ять років?

Відсутність бодай якоїсь конкретики щодо виконання цього та й деяких інших пунктів розпорядження робить його мертвонародженим та підкреслює його декоративність.

29. Ув'язнені особи є і в деяких інших відомствах.

У сфері відання Міністерства оборони України функціонують один дисциплінарний батальйон та 19 гауптвахт (у 2014 році – дві гауптвахти) Військової служби правопорядку (далі – гауптвахта).

За даними Міноборони України, на початок 2015 року у дісбаті відбували покарання сім військовос-

лужбовців, ще 32 особи, з яких 30 – засуджені, перебували на гауптвахтах.

У 2015 році для відбування покарання в ці заклади поступило 308 засуджених осіб: 250 на гауптвахти та 58 – до дисциплінарного батальйону. Крім того, до гауптвахт протягом року було поміщено 1180 осіб, заарештованих в адміністративному порядку.

Станом на 1 січня 2016 року у дисциплінарному батальйоні відбували покарання 49 осіб та ще 67 – на гауптвахтах. Під вартою перебувала 31 особа та 29 осіб було заарештовано в адміністративному порядку (лист Міністерства оборони України № 266/із/178 від 26 січня 2016 р.).

Рух ув'язнених військовослужбовців у 2015 році відображено у таблиці 3.

Таблиця 3

Кількість військовослужбовців, які утримувались у дисциплінарному батальйоні та гауптвахтах Військової служби правопорядку

Місце утримання	Кількість військовослужбовців, що утримувались станом на 01.01.2015			Кількість військовослужбовців, яких доставлено/звільнено протягом 2015 року			Кількість військовослужбовців, що утримувались станом на 01.01.2016		
	Засуджені	Заарештовані в адмін. порядку	Взяті під варту	Засуджені	Заарештовані в адмін. порядку	Взяті під варту	Засуджені	Заарештовані в адмін. порядку	Взяті під варту
Гауптвахта	30	0	2	250/251	1180/1151	112/83	67	29	31
Дисциплінарний батальйон	7	0	0	58/16	0	0	49	0	0

Інформація про відбування кримінальних покарань військовослужбовцями у попередні роки містяться у п. 139 Доповіді-2005, п. 13 Доповіді -2012, п. 20 Доповіді-2013 та у п. 22 Доповіді-2014.

30. В СБУ функціонує один ізолятор тимчасового тримання у м. Києві – для тримання осіб, підозрюваних у підготовці чи проведенні розвідувально-підривної, терористичної діяльності та вчиненні інших злочинів, розслідування яких віднесено до компетенції органів СБУ. Місткість ізолятора складає 48 осіб. Станом на 01.01.2016 року в ньому трималося 20 осіб, а загалом протягом 2015 року – 137 осіб. (лист СБУ № 22/23 від 06.01.2016 р.)

31. Діти, які скоїли кримінальні злочини у віці до 14 років, направляються до шкіл та професійних училищ соціальної реабілітації. Ці заклади перебувають у підпорядкуванні Міністерства освіти та науки України.

За даними Міністерства (лист № 1/11 -152 від 13.01.2016 р.) в цих закладах перебуває 44 дитини (тут і надалі у дужках два роки тому –120 дітей), зокрема:

У Комишуваській школі соціальної реабілітації для хлопчаків, Запорізька обл. (розрахована на 160 осіб). – 8 осіб (19 осіб), в тому числі за

- грабіж – 2,
- крадіжка – 5,
- незаконне заволодіння транспортним засобом – 1.

У Балахівській школі соціальної реабілітації для хлопчаків, Кіровоградська обл.(розрахована на 180 осіб) – 4 осіб (16 осіб), всі – за крадіжку.

Макіївське професійне училище соціальної реабілітації для хлопчаків, яке було розраховане на 200 осіб, відповідно до наказу МОН України від 07.08.2014 р. № 915 тимчасово розташоване в приміщенні Балахівської школи соціальної реабілітації, в ньому нині перебуває 26 осіб (66 осіб), в тому числі за

- вбивство – 1,
- розбій – 1,
- грабіж – 5,
- розповсюдження наркотиків – 1,
- крадіжки – 12,
- мужолозтво – 1,
- шахрайство – 3,
- наругу над по могилами – 5,
- незаконне заволодіння транспортним засобом – 1.

У професійному училищі соціальної реабілітації для дівчаток, м.Охтирка (розраховане на 160 осіб) – 6 осіб (19 осіб), в тому числі за крадіжки – 4, шахрайство – 1, умисне тяжке тілесне ушкодження – 1.

32. У сфері навчання персоналу установ правами людини кардинальних змін на краще не відбувається.

Попри спробу у 2012-13 рр. впровадити у навчальний процес навчальних закладів Державної пенітенціарної служби України та систему службової підготовки персоналу навчального курсу «Права лю-

дини у пенітенціарній системі», будь-яких помітних зрушень у практичній діяльності персоналу та у його ставленні до дотримання прав в'язнів не спостерігається. Практика свідчить, що впровадження курсу не змінило доволі поверховий підхід до ознайомлення персоналу зі стандартами дотримання прав людини. Ключовим елементом залишається повна байдужість керівництва відомства та відсутність політичної волі до правової освіти персоналу.

33. Згідно даним звіту Ради Європи щодо положення ув'язнених у Європі за 2014 рік, Україна має найнижчі бюджетні витрати на утримання ув'язнених, як і має найнижчі серед усіх обстежених країн середні витрати на одного ув'язненого в день – 2,68 євро. Це в 20 разів нижче, ніж в середньому у країнах Ради Європи – 45 євро. Загальні бюджетні видатки на пенітенціарну систему України у 2013 році становили 88,8 млн євро. Також повідомляється про 24 втечі з виправних установ у 2013 році. Україна зі співвідношенням 7,8 ув'язнених на одного співробітника пенітенціарної служби посідає п'яте місце в Європі після Словаччини, Росії, Чехії та Чорногорії. (<http://www.pravda.com.ua/news/2016/03/8/7101421/>)

Законодавство

34. Про нагальні питання поліпшення кримінально-виконавчого законодавства йдеться у кожній з попередніх Доповідей «Донецького Меморіалу» (наприклад, пп. 25-31 Доповіді-2011, пп. 43-56 Доповіді-2012, пп. 34-39 Доповіді-2013 та пп. 38-62 Доповіді 2014).

У 2015 році відчувались наслідки ухвалення у квітні 2014 року змін до Кримінально-виконавчого кодексу. Ці зміни – чи не наймасштабніші з часу ухвалення кодексу у 2003 році. Внесено до сотні змін і в цілому вони помітно гуманізують умови відбування покарання в місцях позбавлення волі (див. пп. 38-47 Доповіді-2014).

Не всі ці зміни були сприйняті працівниками пенітенціарної системи. То ж майже відразу почались спроби повернути деякі скасовані норми та вилучити окремі новації. Оскільки підготовка змін до КВК навесні 2014 року йшла певною мірою поспіхом, в Кодексі виникли деякі неузгодженості між окремими статтями. Так, згідно п.6 ст. 151 довічно засуджені особи отримували право «*брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру*» після відбуття 15 років строку покарання, а згідно п. 2 ст. 151-1 – після відбуття п'яти років строку покарання.

35. Схожа ситуація склалася і з нормами щодо джорел оплати харчування, одягу, взуття і білизни. У ч. 1 ст. 121 КВК норма про їх оплату з коштів засуджених була вилучена, що однозначно визначає, що за це має сплачувати держава. Натомість у ст. 115 залишилось посилення на те, що для окремих категорій засуджених ці позиції надаються безоплатно. І хоча протиріч між цими двома формулюваннями немає (на відміну від попереднього прикладу), пенітенціарна служба про-

довжила відраховувати кошти із засуджених, намагаючись скористатись вказаними нюансами розбіжностей. Про це вже йшла мова у пп. 51-53 Доповіді-2014.

Такі дії пенітенціарної служби за майже 20 місяців після ухвалення змін нанесли збитки громадянам понад 70 млн. грн. Крім того, такими діями пенітенціарної служби впроваджується дискримінація засуджених за ознакою **майнового стану** (наявності доходів, коштів): ті, що мають доходи – сплачують зі своїх коштів за харчування, одяг, взуття та білизну, а ті із засуджених, хто не працює та не має коштів – харчується за кошт держави. Таким чином пенітенціарною службою впроваджується соціальна нерівність, яка до того ж ґрунтується на прямому порушенні ч. 1 ст. 121 КВК. До того ж це є ще й порушенням ст. 24 Конституції України, яка гарантує:

«Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками».

Незаконне вилучення коштів засуджених громадян порушує ще одну норму Конституції України – статтю 41, яка визначає: *«Ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним».*

36. Вказані дії пенітенціарної служби мають серйозні моральні збитки: пенітенціарна служба наочно демонструє, що представники влади можуть дозволяти собі порушення закону та навіть Конституції України з багатомільйонними збитками для громадян, проте звичайні громадяни за злочини, збитки від яких у десятки тисяч разів менше, мають відбувати покарання у в'язниці

«Донецький Меморіал» багато разів звертався до Мінюсту, ДПТС та ГПУ з наполегливими пропозиціями дотримуватись закону. Натомість триває ситуація, коли відомства відмовляються повернутись до дотримання закону. Започаткована ця неправова позиція була у листі Міністра юстиції України № 1246-0-1-14/6.1 від 01.07.2014 року. Він, відповідаючи на лист Голови Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Кожем'якіна А.А., визначає:

«термін «інші надані послуги» передбачає й послуги харчування, оскільки до їх вартості входять вартість набору продуктів харчування, заробітна плата кухарів, амортизація обладнання та інвентарю, комунальні, санітарно-епідеміологічні витрати тощо».

В іншому листі перший заступник Міністра юстиції Наталія Севостьянова пояснює позицію Мінюсту:

«Оскільки згідно з частиною першою статті 121 Кодексу особи, які відбувають покарання у виправних колоніях, із нарахованого їм заробітку пенсій та іншого доходу відшкодовують комунально-побутові та інші надані послуги, вважаємо, що термін «інші надані послуги» передбачає й послуги харчування, забезпечення одягом, взуттям, білизною».

37. У відповіді заступника Міністра юстиції Ігоря Бондарчука від 19.11 йдеться:

*«**важачемо**, що термін «інші надані послуги» передбачає й послуги харчування».*

А обговорюючи зміст ст. 115 КВК про звільнення від оплати харчування, білизни, взуття та одягу певних категорій засуджених, заступник Міністра зазначає: *«при цьому **слід розуміти (!)**, що решта засуджених має відшкодувати... харчування, білизну, взуття та одяг».* Таким чином, він на свій розсуд тлумачить норму закону, яка прямо не передбачає тих вимог, про які він стверджує. Фактично він бере на себе відповідальність і переймає функції Конституційного Суду. І при цьому називає **речі – послугами**.

Не дивно, що начальник ресурсного управління ДПТС України М. Ф. Данилюк у відповідь на запит «Донецького Меморіалу» у листі від 17.11.14 просто цитує ч. 1 ст. 121 КВК і безпідставно та без аргументів робить висновок: *«порушення правомірності відшкодування із засуджених осіб за харчування, одяг, взуття та білизну немає».*

Всупереч змісту ст. 121 КВК пенітенціарна служба самовільно внесла в текст нових Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, які до того ж були затверджені наказом Міністерства юстиції України № 2186/5 від 29.12.2014 р. в ч. 1 підрозділу **XXVII. Матеріально-побутове забезпечення та медичне обслуговування засуджених** таке твердження:

Вартість харчування із заробітку засуджених вираховується щомісяця з дня перебування їх установах виконання покарань.

Натомість це суперечить ч. 1 ст. 121 Кримінально-виконавчого кодексу України, і тому дії і пенітенціарної служби, і Міністерства юстиції є свідомим порушенням закону. Будь-які спроби «ДМ» впродовж 2014-15 років довести і керівництву пенітенціарної служби, і Мінюсту хибність їхнього розуміння змісту ч. 1 ст. 121 КВК, яке ґрунтується на їх власному тлумаченні на свій розсуд змісту цієї норми, були марними.

38. Хибність та штучність вільного трактування норм КВК пенітенціарною службою та Мінюстом підтверджуються, на думку правозахисної організації, й наступним: ще на етапі розгляду законопроекту у висновку головного науково-експертного управління Верховної Ради міститься розуміння зміни ст. 121 у частині вилучення норми про оплату засудженими харчування, одягу, білизни та взуття. У висновку йдеться:

«9. Законопроектом пропонується низка змін, що значно вплинуть на видатки державного бюджету, зокрема: 1) скасування відшкодування витрат на харчування, одяг, взуття та білизну із заробітку засуджених до позбавлення волі, а також власних коштів засуджених, які не працюють (частина 1 та 3 статті 121 КВК – в редакції проекту)....».

Наявність словосполучення «інші послуги» у ст. 121 КВК також не можна вважати підставою для відрахування із засуджених коштів на вказані потреби, адже Постанова КабМіну України від 08.08.2007 р. № 1017

«Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватись органами та установами Державної кримінально-виконавчої служби», містить вичерпний перелік платних послуг і таких «послуг» як харчування, одяг, взуття та білизна не містить.

Дії Мінюсту та ДПТС мають ознаки порушення вимоги ст. 19 Конституції України, яка чітко проголошує, що будь-який посадовець *«зобов'язаний діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України».*

До того ж, дії керівництва ДПТС України мають ознаки діянь, які передбачені статтею 365 Кримінального кодексу України **«Перевищення влади або службових повноважень»:**

«Перевищення влади або службових повноважень, тобто умисне вчинення службовою особою дій, які явно виходять за межі наданих їй прав чи повноважень, якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваному законом правам та інтересам окремих громадян, або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб».

Таким свавільним маніпулюванням нормами закону керівництвом ДПТС та Мінюсту за підтримки Генеральної прокуратури України наражають державу на вельми серйозну небезпеку: якщо засуджені зможуть через суд (не можна виключати – в тому числі через Європейський Суд з прав людини) довести незаконність відрахувань їх коштів за харчування, то держава буде змушена заплатити чималі кошти. Варто пам'ятати, що відповідно до ст. 56 Конституції України *«Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень».*

39. Вельми показово, що постійною складовою відповідей є посилання на підготовлені зміни до КВК, і ці зміни передбачають повернення до оплати засудженими зі своїх коштів харчування та інших видатків. Ці зміни закладені у законопроекті № 2490а, про який у серпні 2015 повідомлялося:

«Кабмін одобрив законопроект № 2490а «О внесении изменений в некоторые законодательные акты Украины по обеспечению исполнения уголовных наказаний и реализации прав осужденных». Документом предусматривается урегулирование вопросов, связанных с внедрением в Украине пробации, вопросов исполнения и отбывания наказаний, не связанных с лишением свободы, а также повышение правовой защищенности лиц, осужденных к таким видам наказаний. Законопроектом предлагается внести изменения в Уголовно-исполнительный кодекс, Уголовный кодекс и ряд законов относительно:

- **расширения прав осужденных к лишению свободы, а именно: осуществляют расходы на приобретение продуктов питания, одежды, обуви, белья и предметов первой необходи-**

мости за деньги, заработанные в исправительной колонии, полученные по переводам, за счет пенсий и иного дохода, без ограничения их количества;

- **урегулирования вопроса пенсионного обеспечения осужденных к лишению свободы,** которые фактически по действующим нормам УИК не могли воспользоваться правом на пенсионное обеспечение. Кроме того, проект Закона предусматривает изменения в законодательные акты, которые предоставляют право пенсионного обеспечения осужденным к ограничению свободы;
- **предоставления права осужденным пользоваться Интернетом;**
- создания соответствующих условий для обеспечения права осужденных к пожизненному лишению свободы на **длительные свидания**» (<http://jurliga.ligazakon.ua/news/2015/8/11/132762.htm> 11.08.15)

Дуже пікантно виглядає те, що повернення до відрахування із коштів засуджених видатків на харчування подається як «розширення прав засуджених».

40. Наприкінці 2015 року Верховною Радою були ухвалені ще такі два законопроекти.

Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання)» був ухвалений 26 листопада. Він передбачає, що один день, проведений у СІЗО, в разі винесення звинувачувального вироку буде рахуватися як два дні ув'язнення (<http://www.pravda.com.ua/news/2015/12/23/7093445/>).

Законопроект подали народні депутати України Савченко Н.В., Кожем'якін А.А., Крулько І.І., Паламарчук М.П., Ємець Л.О., Осуховський О.І. Оскільки одним з авторів закону є депутат Надія Савченко, цей закон відразу стали називати «законом Савченко».

В Пояснювальній записці до законопроекту йдеться:

«Сучасні умови перебування затриманих осіб в слідчих ізоляторах є неналежними. Зокрема, камери, в яких утримують людей, часто переповнені та не відповідають мінімальним санітарним вимогам. Такі умови утримання принижують гідність осіб, які ще не визнані судом винними у вчиненні злочину. Особи можуть роками перебувати у слідчих ізоляторах без винесення щодо них обвинувального вироку, що є неприпустимим з огляду на конституційно встановлену презумпцію невинуватості.

Загальновідомим є і той факт, що умови відбування покарання осіб, визнаних винними, у виправних колоніях різних рівнів безпеки є кращими, ніж умови утримання в слідчих ізоляторах, де перебувають особи, які тільки підозрюються у скоєнні правопорушення. У той час як відповідно до міжнародної практики, умови утримання під вартою під час попереднього ув'язнення не можуть бути суворішими призначеного судом покарання за кримінальне правопорушення.

Введення у законодавство положення про збільшення коефіцієнту зарахування часу утримання під вартою у слідчих ізоляторах до покарання у вигляді позбавлення волі обґрунтоване необхідністю забезпечення соціальної справедливості, практичної реалізації принципу презумпції невинуватості, припинення негативної практики тривалого утримання в слідчих ізоляторах осіб на стадії досудового розслідування кримінальних проваджень, а також необхідністю розвантаження вітчизняних слідчих ізоляторів».

41. Метою і завданнями прийняття цього закону є:

- відновлення прав і законних інтересів людей, засуджених до позбавлення волі, права яких були значно обмежені під час утримання під вартою;
- сприяння зменшенню строків утримання в слідчих ізоляторах громадян, які знаходяться під слідством і судом;
- приведення у відповідність до міжнародних стандартів умов утримання під вартою;
- значне зменшення строків утримання осіб у слідчих ізоляторах;
- економія бюджетних коштів у зв'язку із скороченням кількості людей, яких утримують у слідчих ізоляторах.

Реалізація цього закону на початку 2016 року викликала багато суперечливих відгуків щодо його доцільності та виправданості.

42. Інший прийнятий Верховною Радою України 26 листопада 2015 року Закон України – «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням». Цим законом передбачається можливість застосування за рішенням суду умовного звільнення осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

Запровадження такої правової норми є вкрай актуальним та потрібним, до того ж повністю відповідає сучасним стандартам у сфері дотримання прав людини, зокрема, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи 2003 (22) «Про умовно-дострокове звільнення», в п. 4-а якої зазначено:

4. а) Щоб зменшити шкідливі наслідки позбавлення волі та сприяти поверненню в'язня в суспільство на умовах, які б гарантували безпеку суспільства, умовно-дострокове звільнення має бути за законом доступним кожному в'язню, в тому числі особам, які засуджені до довічного позбавлення волі.

Натомість Президент не став підписувати закон.

В обґрунтуванні такої позиції, зокрема, йдеться: «Окремим виявом справедливості, як відзначено у Рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 у справі про призначення судом більш м'якого покарання, є питання відповідності покарання вчиненому злочину; категорія справедливості передбачає, що покарання за злочин повинно бути домірним злочину, це означає не тільки те, що передбачений законом склад злочину та рам-

---

ки покарання відповідатимуть один одному, а й те, що покарання має перебувати у справедливому співвідношенні із тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного. Адекватність покарання ступеню тяжкості злочину впливає з принципу правової держави, із суті конституційних прав та свобод людини і громадянина.

У Законі, що надійшов на підпис, названі принципи порушено».

Натомість, в чому полягає це порушення принципів, не пояснюється та не конкретизується.

Крім того, аргументом непідписання закону є й твердження про те, що «Запровадження умовного звільнення від відбування покарання засуджених, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, після відбуття ними не менше 20 років позбавлення волі нівелює значення правового інституту помилування таких осіб».

Це твердження також залишено без пояснень, яким чином відбувається таке «нівелювання» та в чому саме воно полягає.

Серед інших зауважень до закону названа невизначеність терміну «правозахисні організації» та вживання поняття «злісне порушення встановленого порядку відбування покарання», визначення якого у законодавстві відсутнє.

43. Серед головних пересторіг щодо умовного звільнення довічно засуджених осіб названі такі.

1. Умовне звільнення довічно засуджених осіб порушує відповідність покарання скоєному злочину.
2. Умовне звільнення для довічно засуджених надає можливість звільнитися маніякам та особливо небезпечним злочинцям.
3. Запровадження можливості умовного звільнення довічно засуджених нівелює інститут довічного ув'язнення.
4. Запровадження можливості умовно-дострокового звільнення засуджених до довічного позбавлення волі... може негативно вплинути на стан злочинності.
5. Впровадження умовного звільнення для довічників передбачає більш м'які умови ніж ті, що встановлені для помилування.
6. Для звільнення довічно засуджених достатньо мати інститут помилування.

Проте ці перестороги не ґрунтуються ані на дослідженнях, ані на практиці відбування покарання. Деякі з них є просто логічними конструкціями, які нічим не підтверджуються.

Разом з тим при розгляді цього закону не були взяті до уваги такі доволі важливі чинники.

Така відмова від впровадження умовного звільнення для довічно засуджених осіб має серйозні негативні наслідки (<http://ukrprison.org.ua/expert/14533811481>). Відмова заперечує можливість людині спокутувати провину та мінятися на краще, бо без позитивної перспективи це не можливо. Відбирати таку перспективу у людини, яка скоїла жахливі злочини, не гуманно, не доцільно, не виправдано та ризиковано.

Відмова довічникам у можливості отримати умовне звільнення позбавляє персонал установ важелів впливу на них. Відсутність перспектив звільнення для довічно засудженої особи сильно звужує для персоналу установи можливість вести роботу із ресоціалізації ув'язненого. Персонал позбавляється аргументів для стимулювання у засудженого правослухняної поведінки, бо навіщо людині щось міняти в собі на краще, якщо перспективи опинитися у суспільстві практично немає. Одним з негативних наслідків такого процесу є підвищення рівня небезпеки для персоналу, який контактує із довічно засудженими.

Абсолютно хибною є логіка, за якою через те, що довічне покарання відбувають особливо небезпечні злочинці, яких не варто звільняти за будь-яких умов (маніяки тощо), то нехай також сидять довічно ті з довічно засуджених, хто вже є безпечним для суспільства та міг би бути звільненим. Це є фактичним впровадженням для довічно засуджених своєїрідної «колективної відповідальності», коли за тяжкість злочинів та відсутність виправлення одних несуть відповідальність й інші. Такий підхід навряд чи можна сприймати як правовий чинник.

Утримання такої великої кількості довічно засуджених осіб є значним навантаженням для пенітенціарної служби. Існуюча ситуація вимагає створення все нових місць утримання довічно засуджених, підготовки фахівців для їх охорони та ведення соціально-психологічної роботи. Чинників, які б зменшували чисельність цієї категорії осіб фактично немає.

Родичі довічно засуджених є певним соціальним чинником, адже тягар довічного покарання разом із самими засудженими несуть і вони – батьки, дружини, діти. І навіть якщо вони усвідомлюють справедливість довічного покарання для їх близьких та не заперечують це, все одно навряд чи це зменшує їх страждання. А таких людей тисячі.... (<http://ukrprison.org.ua/expert/1453381148>).

44. Верховна Рада у першому читанні ухвалила у грудні 2015 року законопроект про скасування можливості довічного ув'язнення жінок. За законопроект № 2254а про гуманізацію кримінальної відповідальності жінок за основу підтримали 228 депутатів. Ним пропонується виключити можливість призначення найсуворішого виду покарання жінкам, що вчинили кримінальне правопорушення.

«Значне число жінок, засуджених до цього покарання за серйозні насильницькі злочини, вчинювали їх через те, що самі неодноразово піддавались насильству», – йдеться у пояснювальній записці до проекту, де вказується і на вразливість жінок.

«Сьогодні в Україні довічне покарання відбуває лише 24 жінки і їх число не збільшується вже протягом тривалого часу. При цьому держава витрачає значні кошти на тримання довічно засуджених жінок: для них побудовано окрему дільницю, створюються специфічні умови праці, витрачаються значні людські та фінансові ресурси, що зумовлюється необхідністю ізоляції цієї категорії засуджених», – зазнача-

ють автори законопроекту (<http://www.pravda.com.ua/news/2015/12/9/7091918/> 9 грудня 2015).

Остаточна доля законопроекту вирішуватиметься у 2016 році.

45. Чимало років точиться дискусія навколо застосування ст. 391 КК України, яка передбачає кримінальне покарання за низку дисциплінарних порушень. Адміністрації установ виконання покарань часто використовують її як чинник тиску на засуджених, з якими виникає конфлікт. Деякі представники громадськості розглядають застосування цієї статті виключно у ключі помсти засудженим за їх намагання добитися справедливості. За цією статтею у 2015 році було засуджено 70 осіб та порушено 144 кримінальних провадження, (див. п. 23 даної Доповіді). Сумніви у виправданості наявності цієї статті призвели до появи законопроекту, який її скасовує. Законопроект підготовлений експертами Реанімаційного пакету реформ та зареєстрований 23.04.2015 р.

46. «Донецький Меморіал» звертає увагу на надзвичайно важливий момент процедури підготовки законопроектів. Позиція організації полягає в тому, що на її переконання важливим елементом підготовки будь-якого законопроекту є висновок Головного науково-експертного управління (надалі – ГНЕУ) Верховної Ради України. Саме такий висновок має допомагати народним депутатам орієнтуватись в тому, наскільки поданий законопроект відображає позицію та устремління його авторів і одночасно відповідає нормам Конституції України, а також, зокрема, європейським стандартам у галузі прав людини, наскільки подані законопроекти дійсно спрямовані на захист прав людини і які можуть мати фінансові наслідки для держави.

47. На переконання «ДМ» експерти ГНЕУ у сфері діяльності пенітенціарної служби та виконання кримінальних покарань (зокрема В.П. Попович та перший заступник керівника Головного управління С.О. Гудзинський) часто дуже далекі від сучасних підходів та європейських стандартів дотримання прав людини.

Про це однозначно і переконливо свідчать підготовлені ГНЕУ висновки на деякі законопроекти щодо змін у законодавчих актах у зазначеній сфері.

Так, у висновку на проект Закону України «**Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням**» експерти ГНЕУ стверджують, що «Досить сумнівними, на нашу думку, є положення законопроекту, якими «дозволяється» застосовувати до засуджених до довічного позбавлення волі умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміну невідбутої частини покарання більш м'яким». Ця позиція суперечить підходу Ради Європи, для якої пріоритетною є потреба **«уменьшити неблагоприятные последствия лишения свободы и способствовать возвращению заключенного в общество на условиях, гарантировавших бы безопасность общества»**, а експерти ГНЕУ більш за все турбує те, що **«частина осіб, засуджених за вчинення особливо тяжких злочинів**

до довічного позбавлення волі, фактично будуть відбувати те ж саме покарання, що й особи, які вчинили менш суспільно небезпечні діяння».

48. В іншому висновку ГНЕУ до іншого законопроекту в питанні забезпечення доступу представників громадянського суспільства до установ виконання покарань з метою здійснення громадського контролю експерт ГНЕУ вважає, що

*«Не зовсім виправданною видається пропозиція законопроекту щодо значного розширення кола осіб, які мають право **без спеціального дозволу (акредитації) в будь-якій час** відвідувати установи виконання покарань (стаття 24 КВК у редакції проекту).*

Експерти ГНЕУ протестують і проти впровадження у в'язницях Інтернету та полегшення користування телефоном, вважаючи, що *«... найбільш важливим елементом ізоляції є істотні обмеження в спілкуванні засудженого з особами, що знаходяться на волі, за межами відповідної установи. Без ізоляції засуджених і похідних від неї обмежень не може бути, власне, й позбавлення (обмеження) волі як виду кримінального покарання.*

Очевидно, що турбота про «інтереси правосуддя» притягнута за вуха – жодних підтверджень тезису про загрозу їм експерт не надає, тоді як досвід підказує, що небезпека постраждати цим «інтересам правосуддя» набагато менш значуща, ніж можливість втратити засудженими соціальні зв'язки через їх надмірну ізоляцію. Експерти ГНЕУ навіть не згадують про пошук балансу між цими факторами, бо вочевидь ніколи не намагались у своїх висновках знаходити баланс інтересів тюремного відомства та засуджених.

Ухил в надмірну репресивність експертів ГНЕУ очевидний, і при такому ухилі чекати на позитивні висновки на законопроекти, орієнтовані на впровадження європейських стандартів, марно.

49. «Донецький Меморіал» підкреслює, що на превеликий жаль, підрозділ ГНЕУ, який готує висновки по законопроектах, які стосуються питань діяльності пенітенціарної служби та кримінальних покарань, тримається застарілих, репресивних радянських підходів до застосування кримінальних покарань. Деякі висновки ГНЕУ щодо законопроектів вказаного напрямку абсолютно ігнорують цінності прав людини засадничі принципи Конституції, зокрема, ст. 3, яка проголошує:

«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

Ці підходи ГНЕУ суперечать й стандартам дотримання прав людини, зафіксованим у документах Ради Європи, зокрема, в її рекомендаціях.

Наявність некомпетентних експертів в ГНЕУ позбавляє народних депутатів можливості отримувати професійні та достовірні висновки щодо законопроектів та ефективно впроваджувати європейські стандарти дотримання прав людини в українське законодавство. На сучасному етапі перетворень в країні, коли є потреба в прийнятті рішень – швидких та рішучих, а головне – якісних та таких, що відповідають

європейському вектору України, експерти ГНЕУ можуть стати гальмом у оновленні законодавства для кримінально-виконавчої системи України. І відповідальність за це буде не на стародавніх експертах, а на тих, хто міг і мав їх замінити на сучасних та професійних. Тому пропонується для забезпечення професійної експертизи законопроектів, які стосуються діяльності пенітенціарної системи та якісної їх підготовки, без зайвих зволікань оновити склад ГНЕУ.

50. У відповіді першого заступника керівника апарату Верховної Ради України В. Слишинського № 07/9-608 від 13.11.2015 р. на запит «Донецького Меморіалу» зазначається, що *«висновки Головного науково-експертного управління та зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України щодо законопроектів носять рекомендаційний характер і не є обов'язковими для врахування під час голосування народними депутатами України».*

Фактично перший заступник керівника апарату Верховної Ради України, наголошуючи на рекомендаційному характері висновків ГНЕУ, виправдовує надзвичайно низький рівень діяльності структури та некомпетентність її працівників.

«Донецький Меморіал» вважає, що висновки Головного науково-експертного управління мають бути завжди на високому сучасному рівні, вони мають враховувати європейські стандарти дотримання прав людини і саме за таку роботу вони мають отримувати гроші. Протилежний підхід – це фактично нецільове використання бюджетних коштів.

Тому проблема оновлення складу експертів Головного науково-експертного управління є вкрай важливою та актуальною. Бо відмова від такого кроку виглядає як відмова від впровадження у розробці законодавства сучасних підходів, які ґрунтуються на європейських цінностях та пріоритеті дотримання прав людини.

51. Пенітенціарна служба бере участь у міжнародних проектах. При цьому її керівники не жалкують гарних декларацій про європейський вибір. Так, наприклад, при відкритті трирічного проекту «Подальша підтримка пенітенціарної реформи в Україні» на 2015-2017 роки, який виконується за активної підтримки Ради Європи, керівник пенітенціарної служби під час відкриття проекту заявив, що *«започаткування Проекту обумовлено необхідністю більш якісного виконання рекомендацій Європейського комітету проти катувань, рішень Європейського суду з прав людини і рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи у галузі прав людини».*

Метою Проекту є впровадження у діяльність органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС України, досвіду щодо застосування реабілітаційного підходу під час виконання кримінальних покарань відповідно до європейських стандартів, удосконалення процедур і практики проведення в'язничних інспекцій та механізму розгляду скарг засуджених». (про фактичну ситуацію у цій царині див. пп. 65-71 даної Доповіді).

Через ігнорування Україною багатьох рекомендацій Європейського Комітету проти тортур, була запроваджена спеціальна процедура контролю з боку ЄКПТ. Саме про неї висловився голова відомства:

У березні цього року новопризначеним Президентом ЄКПТ Миколою Гнатівським висловлено довіру нашій державі і призупинено розпочату в 2011 року негативну процедуру щодо «констатації неналежного дотримання прав людини в місцях позбавлення волі». На мою думку, ця довіра Україні, як члену Ради Європи, буде виправдана, і ми заслуговуємо мати такий Проект на озброєнні».

Перший заступник Міністра юстиції Н. Севостьянова у своєму виступі зазначила:

«Цей проект є на часі, враховуючи, що Президент України Петро Порошенко 20 травня цього року своїм Указом № 276 схвалив Стратегію реформування судустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки. Проект Ради Європи підсилить можливості Міністерства юстиції у виконанні завдань Президентської стратегії, які покликані на:

- 1) застосування реабілітаційних підходів під час виконання кримінальних покарань;
- 2) удосконалення процедури інспектування установ виконання покарань, і,
- 3) оптимізацію механізмів розгляду скарг, що надходять від засуджених.

Позиція Мінюсту і Пенітенціарної служби у підтриманні ініціатив на зближення нашої держави до Європейського Співтовариства є прогресивною і активною. Стаття 6 Угоди про асоціацію ставить перед нами завдання: продовжувати роботу щодо наближення пенітенціарної служби України до цивілізованої інституції, побудованої на принципах верховенства права, стандартів ООН і Ради Європи».

Доступ ув'язнених до медичних послуг

52. З року в рік у Доповідях «Донецького Меморіалу» сфера надання медичних послуг засудженим та особам, взятим під варту, відзначається як надзвичайно складна та проблемна. У Доповідях неодноразово наголошувалось на суттєвих недоліках у цій сфері.

Ці недоліки та проблеми висвітлювалися, зокрема, у п. 54 Доповіді-2006, пп. 68-76 Доповіді-2009, пп. 54-62 Доповіді-2010, пп. 41-48 Доповіді-2011, пп. 61-74 Доповіді-2012, пп. 40-52 Доповіді-2013, Пп. 40-43 Доповіді-2014. Зусилля, які докладає відомство для поліпшення ситуації, досі залишаються не співмірними з масштабом проблем. Позитивні зміни у сфері надання медичних послуг, які відбуваються, дуже незначні та майже не впливають на загальну картину.

53. Певним показником складності проблем в медичній сфері та в наданні медичних послуг можна вважати рівень захворюваності, смертності та число випадків суїцидів в установах відомства. Відповідні статистичні дані за період 2003-2015 років наведені у таблиці 4.

Захворюваність і смертність в установах Пенітенціарної служби у 2003-2015 роках Таблиця 4

Показники	1.1.2004	1.1.2007	1.1.2010	1.1.2011	1.1.2012	1.1.2013	1.1.2014	1.1.2015	1.1.2016
Кількість осіб в місцях позбавлення волі	191 677	160 725	147 716	154 027	154 029	147 112	126 937	73 431	69 997
Померло	824	741	761	808	1169	1 021	911	792	510
На 1 тис. ув'язнених	4,30	4,61	5,15	5,25	7,59	6,94	7,18	10,79	7,29
Випадків суїциду	41	44	44	44	59	65	84	63	49
На 1 тис. ув'язнених	0,21	0,27	0,30	0,29	0,383	0,442	0,662	0,86	0,70
Хворих на туберкульоз в активній формі	9 080	біля 7 600	5667	5486	4 822		4135	2160	2210
На 1 тис. ув'язнених	47,37	47,28	38,36	35,62	31,31		32,58	29,42	31,57
ВІЛ-інфікованих	1 917	4 695	6069	6020	6 910	6957	7348	4135	4145
На 1 тис. ув'язнених	10,0	29,2	41,1	39,1	44,9	47,3	57,9	56,31	59,22

У 2015 році зберігається доволі високий рівень смертності: вмерло 510 осіб, в тому числі 103 особи в СІЗО. І хоча цей абсолютний показник менше, ніж у 2011-2014 роках, тим не менше в розрахунку на 1 тис. ув'язнених вмерло майже стільки ж, скільки вмирало і у ці роки. Цей рівень значно більший рівня 2009-2010 та попередніх років. За даними Ради Європи, середньоєвропейський показник становить в середньому 2,8.

54. Останні п'ять років відмічені сплеском числа випадків самогубств у в'язницях. Якщо протягом 2008-2010 років та й раніше щороку траплялося 40-44 випадки самогубств при значно більшій кількості ув'язнених, ніж сьогодні, то в 2015 році сталося 49 випадки, з них 15 в СІЗО. Це означає ріст таких випадків в розрахунку на 1 тис. ув'язнених майже вдвічі порівняно з 2011-12 роками та в 3,5 рази порівняно з 2003 роком.

55. Число в'язнів, хворих на туберкульоз, у 2015 році в абсолютних цифрах дещо збільшилось, як і в розрахунку на 1 тис. ув'язнених. Але цей ріст невеликий і можна говорити про те, що число хворих стабілізувалось та утримується в останні п'ять років на рівні біля 30 осіб на 1 тис. ув'язнених. Доволі незначним у 2015 році (у розрахунку на 1 тис. ув'язнених) є ріст числа ВІЛ-інфікованих в'язнів, хоча при цьому рівень 2006 року перевищений вдвічі.

При аналізі даних, вміщених у таблиці, варто, по-перше, врахувати, що значне зменшення числа в'язнів в установах виконання покарань сталося як за рахунок традиційних чинників – звільнення в'язнів, так і через вилучення з підрахунків в'язнів установ Криму та в'язнів ще 29 установ Донецької та Луганської областей, які перебувають на непідконтрольній українській владі території.

Однією з ймовірних причин значного рівня смертності в установах відомства може бути позиція судів при розгляді справ про звільнення засуджених за хворобою – суди відмовляють у звільненні дуже часто та невиправдано.

56. Однією з рекомендацій Доповіді-2014 була пропозиція «визначити чинники значного росту смертності та суїцидів і вжити заходів до їх змен-

шення». Ця рекомендація є, на жаль, постійною у низці попередніх Доповідей, але досі залишається непочутою. Про заходи ДПТС, які можна розглядати як реакцію на цю рекомендацію «Донецького Меморіалу», детальніше див. пп. 112-113 даної Доповіді.

57. Залишаються невирішеними численні проблеми в'язнів-інвалідів. У них існують проблеми із забезпеченням протезами, із залученням їх до праці. Як відмічалось у п. 23 даної Доповіді, в установах виконання покарань утримується 43 особи, які мають першу групу інвалідності, 517 осіб, які мають другу групу інвалідності, та 868 осіб, які мають третю групу інвалідності. Проблеми інвалідів в колоніях не досліджуються, публічно не обговорюються і фактично залишаються начебто поза увагою, «в тіні».

Доволі численними є скарги ув'язнених на погане медичне обслуговування або взагалі на відмову в ньому, на погане поводження з боку персоналу в'язничних лікарень. Прокуратура під час перевірок, як правило, не знаходить порушень. Через поганий стан надання медичних послуг засудженим порушується право їх на охорону здоров'я, а іноді – і право на життя та свободу від катувань та жорстокого поводження.

Бувають випадки, коли адміністрація відверто маніпулює нормами, що стосуються медичних питань, або просто свідомо ігнорує міжнародні стандарти поводження з в'язнями. (див. Коментарі ДМ 110-111). Практика свідчить, що така позиція адміністрації установ незмінно знаходить підтримку вищого керівництва відомства.

58. Є низка ситуацій, коли зроблена наполовину справа годиться для звітування, але не годиться для використання. Так, у Доповіді «ДМ» 2014 року наводиться приклад, коли в одній з установ виконання покарань придбали сучасну цифрову рентген-установку, але не можуть ввести її в дію, бо для цього треба обладнати стіни спеціального приміщення, де вона працювала би. А коштів на потрібну відбудову приміщення немає. І дорогоцінне обладнання, за придбання якого звітувались, фактично не працює. За рік спромоглися оплатити тільки підготов-

---

ку технічної документації на відбудову приміщення. Коли рентген-установка запрацює – невідомо.

Щороку низка рекомендацій Доповіді «ДМ» стосується медичних питань. Натомість про реальне вирішення зазначених в них проблем свідчить відповідь ДПтС про виконання рекомендацій Доповіді-2014 в підрозділі «Щодо охорони здоров'я та медико-санітарного забезпечення». В ній перераховані тільки організаційні заходи. Надану від ДПтС інформацію оцінено у коментарі «Донецького Меморіалу» як «суцільну імітацію реагування». Можливо, відомство обмежилось переліченням тільки організаційних заходів через те, що по суті немає чого позитивного повідомити.

59. Про відсутність відчутного прогресу в сфері надання медичних послуг в'язням свідчить і те, що зберігається підпорядкованість медичного персоналу адміністрації в'язниць. Рівень оплати праці медиків вкрай низький, і тому дуже часто є брак медиків у колоніях. Зміни у нормативних документах (наприклад, надання можливості в'язням звертатися за оплачуваною медичною допомогою до лікарів цивільних лікарень) насправді практично не впливають на брак медичних послуг та на низький рівень меддопомоги, бо зазвичай у в'язницях тримаються особи, які не мають коштів для оплати будь-яких послуг, а часто навіть не поінформовані про наявні можливості.

Низький рівень надання медичних послуг є значною складовою поганого поводження з ув'язненими і за останні роки майже не покращився.

60. Що стосується законодавчої та нормативної бази діяльності у сфері надання медпослуг, то в останні дні 2014 року була ухвалена нова редакція Правил внутрішнього розпорядку, які були затверджені наказом Міністерства юстиції України № 2186/5 від 29.12.2014 р. Медичним проблемам в Правилах присвячений розділ **XXVII. «Матеріально-побутове забезпечення та медичне обслуговування засуджених»**. Принципово нових моментів, які б підвищували рівень стандартів надання в'язням медичних послуг, в Правилах не міститься.

Питання охорони здоров'я засуджених дуже часто не є пріоритетом для адміністрацій установ виконання покарань і легко можуть бути принесені у жертву для досягнення зовсім інших цілей. При цьому працівники установ можуть піти й на вчинення кримінальних правопорушень.

61. Вельми специфічним прикладом практичної реалізації права на охорону здоров'я засуджених пацієнтів є випадок у справі экс-першого заступника начальника Качанівської ВК-54 Андрія Коваленко та экс-заступника начальника цієї установи Андрія Парамія. В період тримання Юлії Тимошенко в цій колонії вони під час переведення її до лікарні у квітні 2012 року вчинили насильство (така от турбота про здоров'я ув'язненої). Їх дії виходили далеко за рамки закону. Пізніше Тимошенко і її захисники заявили про те, що співробітники колонії побили її і транспортували примусово. Але тоді жодних порушень не було встановлено.

Приблизно в той час правозахисна організація «Донецький Меморіал» звернулася до місцевої спостережної комісії з питанням, чи перевіряла комісія дотримання прав Ю. Тимошенко при триманні її в колонії. Тоді спостережна комісія, яка за законом має обов'язок перевіряти дотримання прав засуджених, відповіла, що прокуратура буцімто перевіряла ситуацію і порушень не виявила, то ж і їм в такому випадку нема чого перевіряти.

3 часом ситуація кардинально змінилась і вже 7 листопада 2014 року Коваленку і Парамею було оголошено про підозру у перевищенні службових повноважень, а в грудні справу було передано до суду. Матеріали щодо ще одного підозрюваного виділені в окреме провадження, а він сам оголошений у розшук. Співробітники колонії звинувачення на свою адресу категорично заперечували.

Комінтернівський райсуд Харкова 19 жовтня 2015 року визнав Коваленка і Парамея винними, засудивши першого до трьох років позбавлення волі, а Парамея – до трьох років позбавлення волі з випробувальним терміном в три роки. Кожен з них повинен був заплатити штраф 8,5 тис. грн. Крім того, вони обидва позбавлені права займати посади в правоохоронних органах строком на 3 роки та позбавлені спеціальних звань.

Прокуратура подала апеляцію з вимогою посилити покарання і засудити Коваленка до 5 років позбавлення волі, а Парамея – до 3 років позбавлення волі без випробувального терміну. Тим не менше, рішенням Апеляційного суду 27 січня 2016 року Коваленко остаточно засуджений до трьох років в'язниці, а Парамея – до того ж терміну умовно.

62. Дії працівників колонії свідчать, що задля виконання наказу вони були готові нанести тілесні ушкодження, вчинити кримінальне правопорушення, піддаючи загрози здоров'я Ю. Тимошенко. Тільки через те, що в Україні змінилась влада та через особистість Ю. Тимошенко працівники понесли покарання. Існують дуже великі сумніви, що у пересічного засудженого, якщо він опинився би на її місці, була б реальна можливість порушити адекватне неупереджене розслідування та захистити свої права.

Безуспішність дій Ю. Тимошенко у 2012-13 рр. по захисту своїх прав та притягненні до відповідальності порушників закону свідчить, що в пенітенціарній системі на всіх щаблях керівництва системи (включаючи її керівників) права людини не є цінністю, яку треба безумовно поважати.

Праця

63. Чимало працівників в'язниць важко переживають скасування обов'язковості праці засуджених. Одна з вірогідних вагомих причин – це значне звуження для персоналу можливостей зловживань у питаннях праці. Наприклад, раніше засудженого можна було змусити працювати за мізерний заробіток та навіть безоплатно, посилаючись на законодавчо встановлені

ну обов'язковість праці. Натомість і в новій ситуації залишається значне поле для персоналу маніпулювати у питаннях праці. Засуджених й зараз змушують безоплатно працювати, вимагаючи письмово підтверджувати свою згоду, за обіцянки УДЗ або взагалі поблажливого ставлення. При цьому персонал маніпулює фіксацією факту роботи та її обсягів. Засуджені не мають доступу до облікових документів та не можуть перевірити достовірність записів в них. Як свято та ретельно оберігається персоналом така документація, свідчить випадок із засудженим Д. з Широківського виправного центру № 75 (детальніше див. пп. 70-71 даної Доповіді). Елементарне прохання засудженого подивитись трудову угоду, за якою він працює у роботодавця (це його конституційне право!) викликало солідарний потужний спротив і керівництва виправцентру, і керівників управління пенітенціарної служби в Дніпропетровській області, та й у центральному апараті ДПТСУ, включаючи його керівників. Всі вони пішли на порушення законів та Конституції України, аби тільки не надати засудженому інформації про умови його праці. Не дивлячись навіть на численні спроби правозахисної організації впродовж більше року домогтися дотримання прав засудженого. На жаль, це не дивно, бо в обізнаності засуджених про свої права досі персонал установ бачить велику загрозу та небезпеку для себе. І цей страх часом переважає страх порушити закони.

64. Статистика забезпечення засуджених працею наступна. Число працездатних осіб в установах виконання покарань станом на 01.01.2016 р. становило 32 095 осіб (на 01.01.2015 р. – 32,3 тис. осіб, два роки тому 63803 особи), із них працевлаштовані 16 226 осіб – 50,6% від числа працездатних та 30,2% від загального числа засуджених (рік тому – 18 тис. осіб, два роки тому – 30297 осіб). Середня заробітна плата працевлаштованих у 2015 році склала 547,9 грн на місяць (у 2014 р. 460,9 грн. на місяць, зокрема у грудні – 497,9 грн., два роки тому – 441,6 грн. на місяць). То ж за наявності у деяких засуджених зарплат у 1-1,5 тис. грн. є чимало випадків, коли за місяць роботи засуджений офіційно заробляє 10-20 грн, тобто не більше одного долара США.

Зазвичай керівники відомства ніяк не коментують такі факти, а на нарадах наголошують на необхідності забезпечувати самоокупність підприємств колоній. Порушення у сфері праці засуджених складно виявити, бо вони не супроводжуються фізичним насильством, сліди якого можна виявити, не містять очевидних матеріальних слідів зловживань, поганого поведіння та принижуючого ставлення.

Праця засуджених перестає бути чинником їх виправлення і залишається в першу чергу чинником отримання прибутку. Очевидно, що розуміння такого підходу засудженими є ознакою поганого та такого, що принижує гідність, поведіння. То ж питання праці засуджених залишається однією з найменш врегульованих та корупційногенних сфер життя у в'язницях. Без зміни ставлення керівництва відомства до ролі праці у житті ув'язнених аналогічних змін у ставленні адміністрації установ годі чекати.

Скарги

65. В пенітенціарній системі України досі відсутній дієвий механізм подання та розгляду скарг засуджених. Щороку з однієї-двох тисяч скарг, які надходять до центрального апарату ДПТС, визнаються обґрунтованими менше десятка. В 2015 році з 729 скарг, отриманих апаратом ДПТС України, задоволено 6 скарг та 6 скарг були обґрунтовані.

Оскаржити дії адміністрації практично неможливо – скарги не приймаються або приймаються і нікуди не направляються. Засуджені, які скаржаться, піддаються тиску та погіршенню ставлення до них. Відсутність прогресу у взаємовідносинах персоналу установ та ув'язнених добре ілюструється фактичною відсутністю механізму подання та розгляду скарг. Такий стан речей сприяє збереженню психологічної напруги в стосунках персоналу та в'язнів. Керівництво відомства не бачить проблеми у такому становищі і тому не налаштоване на зміни у цій сфері.

66. Така позиція держави особливо показова у контексті того, що низка країн надали Україні в рамках Універсального періодичного огляду ООН (УПО) рекомендації щодо впровадження невідворотності покарання правоохоронців за жорстоке поводження із в'язнями. До речі, скоро Україна має звітуватись про виконання цих рекомендацій. Натомість без механізму поінформування про жорстоке поводження (механізм подання скарг) реалізувати ці рекомендації неможливо. Впевненість частини керівництва пенітенціарної служби і прокурорів, що відсутність скарг є ознакою рідкості порушень прав в'язнів персоналом насправді пояснюється їх незрушним небажанням бачити реальність, корпоративною солідарністю та убезпеченням порушників від відповідальності. Досягти цього не складно, зокрема, імітацією розгляду скарг, якщо такі все ж надходять, та банальним «блокуванням» каналів для подання скарг.

Відсутність ефективної процедури подання скарг блокує можливості ув'язнених своєчасно інформувати про випадки жорстокого поведіння та протидіяти їм. То ж в Україні в цій сфері прогрес за останні роки практично відсутній.

67. Однією з проблем, які перешкоджають поданню скарг засудженими, є їх залякування. Вони відчувають ризик, і це утримує в'язнів від повідомлення про свої проблеми. Ще одна проблема – це відсутність практичних засобів повідомлення про порушення, яка доповнюється тим, що органи влади при розгляді скарг часто імітують перевірку, а не з'ясовують, що сталося в тому чи іншому випадку. До того ж тривають перевірки занадто довго, і це дозволяє порушникам прав людини залишатись безкарними, особливо у випадку жорстокого поведіння.

68. Для створення ефективної системи подання та розгляду скарг достатньо дотримуватись таких рекомендацій.

-
1. Забезпечити, аби особи могли подавати скарги безперешкодно і не піддаватись за це переслідуванню, залякуванню або іншому психологічному тиску.
  2. Будь-які спроби завадити листуванню з приводу скарг, зокрема, зумисне знищення скарг, має тягнути невідворотно відповідальність посадових осіб, а їх дії мають класифікуватись як окреме дисциплінарне порушення.
  3. Начальники працівників в'язниць, які перешкоджають поданню скарг ув'язненими та вдаються до їх залякування або до покарання через подання тими скарг, в разі не реагування на такі дії підлеглих мають відсторонятись від виконання посадових обов'язків.
  4. Має бути створена атмосфера, в якій вважатиметься, що відповідальність за ігнорування скарг або перешкоджання їх поданню лягає не лише на працівників, які чинять такі дії, але й на всіх працівників, кому відомо або мало бути відомо про перешкоджання поданню скарг і які не відреагували на це.
  5. Отримання листів повинне чітко фіксуватися, а ці записи мають бути безперешкодно доступними як для в'язнів, так і для перевірки моніторинговими органами.
  6. Працівники в'язниці не повинні намагатись дізнатися від ув'язненого про зміст спілкування з перевіряючими особами. Будь-які подібні спроби мають тягнути за собою дисциплінарну відповідальність.
  7. Прокурори зобов'язані надавати письмові відповіді на всі скарги ув'язнених осіб. За імітування розгляду скарг вони мають нести відповідальність.
  8. Начальники прокурорів, які не розглядають належним чином скарги ув'язнених осіб або імітують такий розгляд, а також які не реагують на перешкоджання з боку працівників в'язниць поданню ув'язненими скарг, мають обов'язково нести відповідальність.
  9. Розгляд скарг має відбуватись, по можливості, за участю особи, яка скаржиться.
  10. Мають бути впроваджені інструкції або рекомендації щодо порядку та строків розслідування скарг органами Пенітенціарної служби України. Ці інструкції мають бути легко доступні ув'язненим.
  11. Пенітенціарна служба має вести облік даних про скарги та регулярно (наприклад, раз на півроку) оприлюднювати звіти про кількість поданих ув'язненими та розглянутих скарг, їх тематику, а також про вжиті в результаті їх розгляду заходи.
  12. Доцільно видати та поширити в достатній кількості серед в'язнів пам'ятки, які міститимуть детальні процедури подання скарг, гарантії їх відправки та розгляду, інформацію про відповідальність за перешкоджання відправці скарг та контакти осіб та структур, яким можна повідомляти про перешкоджання відправці скарг.

Натомість пенітенціарна служба та прокуратура свідомо та послідовно відмовляються від впровадження перелічених кроків, тим самим зберігаючи ситуацію безкарності порушників прав засуджених.

69. Певному вирішенню проблеми могли б сприяти гарні Правила внутрішнього розпорядку, які б містили надійні процедури подання скарг. Але існуючі Правила неефективні у цьому питанні, вони надмірно зарегульовані замість того, аби більш чітко визначити права та обов'язки ув'язнених, а також обов'язки працівників в'язниць у світлі загальних етичних стандартів (і принципів, що містяться в Європейських пенітенціарних правилах). Значну частину деталей, якими переповнені Правила, можна перенести до додатків або посадових інструкцій працівників.

Натомість важливим є й ставлення персоналу до необхідності суворо дотримуватись встановлених норм та правил. На жаль, нині персонал установ може безкарно трактувати на свій розсуд та порушувати й ці недосконалі Правила. Наприклад, в одній з установ під час короткострокового побачення представник адміністрації суворо заборонив засудженому вставати з-за столу під час побачення, хоч той хотів тільки краще розгледіти дитину, яка прийшла на побачення. Правозахисна організація «ДМ» запитала у керівництва відомства про правила та умови спілкування під час побачень засудженого та відвідувачів, зокрема, чи може під час побачення засуджений на певний час встати та спілкуватись з родичами стоячи, а також чи може засуджений взяти на руки свою малолітню дитину. Адміністрація установи вважає такі дії засудженого порушенням та погрожує припинити побачення.

З відповіді відомства випливає, що всі умови проведення побачень містяться у Правилах внутрішнього розпорядку, а в них таких обмежень немає. Тож очевидно, що дії адміністрації не ґрунтуються на законі. Проте оскаржити таку сваволю практично не можливо.

70. Та навіть коли адміністрація установи відверто порушує закон, а на захист прав засудженого стає правозахисна організація, визнавати вчинення порушень відомство, включаючи його голову, не бажає. Вельми показовим прикладом такого фактичного ставлення до скарг та звернень засуджених є випадок із засудженим Д.

Більше року «Донецький Меморіал» листувався з пенітенціарною службою з приводу порушень прав засудженого Д., який відбував покарання в Широківському виправному центрі № 75, направивши десятки листів до структур відомства, а також до органів прокуратури, до Мініюсту, Уповноваженому з прав людини, народним депутатам. Засуджений Д. просив адміністрацію надати йому можливість ознайомитись з угодою, за якою він працював на сільгоспроботах, але в задоволенні його прохання адміністрація Широківського виправцентру постійно відмовляла. Більше року відповідальні працівники пенітенціарної служби у своїх відповідях писали про будь що, але не про суть звернення. Так, вони пояснювали,

що засуджений Д. за законом має працювати там, де визначить адміністрація центру, тоді як питання засудженого було не в цьому, а зовсім в іншому: чому йому не надають можливість ознайомитись з угодою, за якою він працював на сільгоспроботах. Коли він став у письмових заявах викладати свої питання, адміністрація виправцентру стала їх ігнорувати, не пояснюючи, чому вона відмовляється надати письмову відповідь на ці письмові звернення.

Працівники з обласного управління пенітенціарної служби в Дніпропетровській області імітували перевірки, за результатами яких начебто «порушень не виявлено», а засуджений начебто письмово не звертався. Засуджений за допомогою «Донецького Меморіалу» не раз документально доводив, що направляв письмові звернення адміністрації. Тим не менше працівники облуправління, начебто перевіривши скарги, стверджували, що мовляв «все було по закону». Тобто у своїх відповідях всі – і центральний апарат, і обласне управління – старанно відмовлялися задовольнити невибагливе прохання засудженого. Вигадали, зокрема, начебто договір, за яким працював засуджений Д., є конфіденційним, а тому його не можна показувати. Врешті-решт і ця неправда виявилась. Тоді була вигадана нова «легенда» дій адміністрації виправцентру: є два різних договори виправцентру з роботодавцем, і засуджений Д. начебто вимагав саме той, що містить конфіденційну інформацію. Тому йому й відмовляли. Звичайно, це було нісенітницею.

71. Наполягання «ДМ» притягти до відповідальності осіб, які порушили закон щодо засудженого Д., старанно ігнорувалися. Непохитна відмова керівництва відомства поновити справедливість тільки зайвий раз підкреслює, що публічні заяви керівників відомства про начебто підтримку реформи пенітенціарної служби, про підтримку зусиль з дотримання прав засуджених є нещирими, а дії у випадку із засудженим Д. суперечать їхнім обіцянкам та запевненням. Вони ретельно оберігають від відповідальності порушників прав засудженого Д., в першу чергу – керівника виправного центру.

Тільки у березні 2016 року «Донецькому Меморіалу» стало відомо про притягнення ще влітку 2015 року до адекватної відповідальності керівників виправного центру, апарату ДПтСУ та працівників управління ДПтС України в Дніпропетровській області. За повідомленням ДПтСУ за «порушення вимог законодавства про звернення громадян, зокрема щодо дотримання встановленого порядку розгляду та вирішення порушених у зверненнях питань ... притягнуто до дисциплінарної відповідальності» наказом ДПтС України від 10.08.2015 №444/ОД-15 та оголошено догану виконуючому обов'язки начальника управління ДПтС України в Дніпропетровській області полковнику внутрішньої служби Ровкову О. М. та провідному спеціалісту управління виробничої діяльності апарату ДПтС України Рогалевич Т. Е., а начальника Широківського виправцентру № 75, підполковника Цивку В.О.

цим же наказом попереджено про неповну посадову відповідність, головному спеціалісту управління охорони здоров'я та медико-санітарного забезпечення апарату ДПтС України старшому лейтенанту Петрині О. М. оголошено зауваження.

Іншим наказом – управління ДПтС України у Дніпропетровській області від 12.06.2015 № 221 оголошено догану начальнику сектору документального забезпечення та архівної справи управління ДПтС України у Дніпропетровській області підполковнику Гоменюку Ю. А. та старшому інспектору групи соціально-виховної та психологічної роботи Широківського виправного центру капітану Ліманську С. В.

Наказом ДПтС України від 17.07.2015 № 404/ОД-15 оголошено зауваження головному спеціалісту управління виробничої діяльності апарату ДПтС України підполковнику Костиці І. М та головному спеціалісту департаменту фінансового забезпечення та бухгалтерського обліку апарату ДПтС України старшому лейтенанту Вовчку А.В.

Показово, що навіть після покарання посадовців відомство ці факти більше півроку не повідомляло ані засудженому Д., ані «Донецькому Меморіалу». Очевидно, що визнавати свою неправоту відомству дуже важко.

Варто підкреслити, що в цьому випадку уникли відповідальності ті керівники, які спочатку сприяли покаранням посадовцям чинити порушення та які створювали атмосферу безкарності. Велика проблема саме в них.

72. Норм закону, які гарантують громадськості можливість перевіряти скарги засуджених, діяльність установ виконання покарань та в цілому дотримання прав ув'язнених, небагато. Але ці норми буває по-різному читаються та трактуються різними сторонами. Прикладом, який доволі детально описаний у листуванні представників громадськості, є відвідування Чорноморської ВК-74 представниками Громадської ради при ДПтСУ Діденко А.А. та Поворозним О.Д. Після їх чергового візиту до ВК-74 голова Громадської ради при УДПтС України в Одеській області звернулась до голови Громадської ради при ДПтСУ з описом брутальної, на їх думку, поведінки представників Громадської ради при ДПтСУ. Натомість у відповіді на це звернення представники ГР при ДПтСУ виправдовують свої дії, посилаючись на норми законів. Для кращого розуміння позицій сторін їх аргументація наводиться майже без скорочень.

73. У листі від ГР при управлінні ДПтСУ в Одеській області зазначається таке:

«Відповідно до протокольного рішення громадської ради при управлінні ДПтС України в Одеській області від 13.07.2015 р., звертаємось до Вас стосовно ситуації, яка склалась в Чорноморській виправній колонії №74 (далі – ЧВК 74) в результаті відвідувань ЧВК 74 представниками громадської ради при ДПтС України (далі – представники ГР) протягом травня-липня 2015 р.

Підсумовуючи інформацію від членів громадської ради Петрової Т.Г., Стаднік Ю.Ю., Одинця В.І., засуджених, які відбувають покарання у ЧВК 74, начальника ЧВК 74, заступника начальника управління ДПтС України в Одеській області, інших членів громадської ради, повідомляємо про наступне.

Протягом липня 2015 року представники ГР ДПтСУ Діденко А.А. та Поворозний О.Д. здійснили відвідування ЧВК 74 більш семи раз. На окремі візити представники громадської ради залучили помічника-консультанта (на громадських засадах) народного депутата України, представників засобів масової інформації від видавництва «Репортер», інформаційної агенції «Поряд з Вами», керівника ГО «Сонячне коло».

Керівництво управління ДПтС України в Одеській області та ЧВК 74 відповідно вимогам ст. 24 Кримінально-виконавчого кодексу України сприяло вищезазначеним представникам у відвідуванні об'єктів установи, спілкуванні із засудженими (у тому числі на умовах анонімності), ознайомлені з їх особливими справами, здійсненні аудіо- та відеозаписів.

Але поведіння представників ГР з працівниками під час відвідування ЧВК 74 мало ознаки грубості, агресії, провокування конфліктних ситуацій, деякі з них наведені нижче.

В ході тривалих візитів, які проходили від двох до шести годин протягом дня та у нічний час, представники ГР запрошували тільки конкретних засуджених за попередньо підготовленим списком, більшість із засуджених жінок в якому є порушницями дисципліни, мають стягнення. При цьому, інші засуджені, які намагались звернутись до представників ГР, ігнорувались, спілкування з ними не відбувалось.

При здійсненні фото- та відео зйомок під час відвідування Будинку дитини при ЧВК 74, харчоблоку, житлової зони та виробничих цехів не враховувалась вимога персоналу щодо не проведення зйомки їх облич. 08.07.2015 року виникла конфліктна ситуація між представником Громадської ради при ДПтС України Поворозним О.Д. та виробничим персоналом ЧВК 74. Зйомка та спілкування з персоналом і засудженими у виробничому цеху під час робочого процесу тривали близько години, після завершення цього робота в цеху так і не була налагоджена до кінця робочої зміни. Коли працівники ЧВК 74 намагались провести відеозйомку дій представників ГР, представники ГР заперечували проти цих зйомок. Подібна ситуація склалася при очікуванні початку комісії по УДЗ, коли працівники ЧВК 74 не дали згоду на зйомку своїх облич, але представники ГР демонстративно проводили відеозйомку всіх присутніх працівників. На звернення працівників ЧВК 74 не розміщувати потім відеоматеріал без їх згоди, представники ГР відповіли відмовою. Представники ГР поводити себе грубо, переривали розмову з працівниками колонії та заступником начальника управління ДПтС України в Одеській області. На пропозицію члена громадської ради при управлінні ДПтС Украї-

ни в Одеській області, яка була присутня на засіданні комісії, обговорити дане питання, також було відмовлено.

74. Після відвідування ЧВК 74 були наявні такі негативні наслідки у поведінці засуджених:

- 1) ВІЛ-позитивні жінки почали відмовлятися від прийому життєвоважливих медичних препаратів (АРВ терапії), мотивуючи такі дії тим, що Поворозний О.Д. розповів, що при погіршенні стану засуджених їх повинні активувати, наводив особистий приклад;
- 2) засуджені жінки почали агресивно себе поводити з працівниками ЧВК 74, порушувати дисципліну та погрожувати тим, що будуть телефонувати представникам ГР, які «приїдуть та наведуть порядок», в результаті засуджені опинились у ДІЗО;
- 3) засуджені почали відмовлятися від їжі;
- 4) дві засуджених повідомили, що вони не давали згоду на розміщення відеозйомки себе в соціальних мережах, які проводили представники ГР;
- 5) засуджені повідомили, що представники ГР розповідають, як можна маніпулювати адміністрацією колонії, наприклад, вчиненням групової непокори законним вимогам, нанесенням собі членушкодженнь тощо.

Після спілкування з представниками ГР деякі з жінок, які відбувають покарання, зробили висновки, що вони мають право не працювати, не носити встановлену форму одягу, не виконувати розпорядок дня та встановлені вимоги режиму, що має ознаки порушень ст.ст. 102, 107, 118 КВК України.

Члени громадської ради звертаються до Вас та членів громадської ради з вимогою вжити заходів задля припинення зазначених дій!

Також, члени громадської ради при управлінні ДПтСУ в Одеській області під час засідання 13 червня 2015 року більшістю голосів засудили зазначені ганебні дії Діденко А.А. та Поворозного О.Д. та пропонують розглянути питання про виведення їх з лав Громадської ради при ДПтСУ.

Пропонуємо Громадській раді при ДПтСУ налагодити ефективну взаємодію з членами Громадської ради при управлінні ДПтС України в Одеській області, які щотижня вже більше шести років відвідують ЧВК 74 та інші виправні установи області, проводять прийоми з особистих питань, беруть участь у комісіях та наглядових радах, захищають права засуджених, надають допомогу, сприяють безкоштовному проходженню діагностики (КТ, МРТ, УЗД), проведенню необхідного лікування, як в м.Одесі, так і медичних закладах ДПтС України» (http://poryad.org.ua/lists/gromrada_od.doc).

75. Лист до ГР ДПтСУ прокоментував один з представників ГО «Поряд з вами» – голова організації Ярославцев Олексій, який назвав публічно цей лист пасквілем і наголосив, що в цьому зверненні на думку його авторів повідомляється про начебто «порушення прав на конфіденційність працівників держустанови». Цитується думка, яка названа «суб'єктивним висновком», про буцімто «дискредитацію роботи

громадських рад». Далі з посиланням на норми п.3 статті 24 КВК України та норми інших законів Олексій наголошує наступне:

«Діденко Андрій під час проведення моніторингу в Чорноморській ВК № 74, діяв як повноважний представник ГО «Поряд з вами» та член громадської ради при ГПтСУ, повноваження якого дозволяють [цитата]:

«безперешкодно, без обмеження в часі, із забезпеченням максимального сприяння працівниками та адміністраціями установ виконання покарань:

- пересуватися територією установ виконання покарань,
- здійснювати аудіо- та відеозапис та поширювати отриману інформацію,
- ознайомлюватися із звітністю, у тому числі й статистичною,
- проводити ревізії, здійснювати інспектування, подавати усні або письмові запити,
- перевіряти додержання законодавства,
- оскаржувати протиправні дії (бездіяльність) посадових та службових осіб установ виконання покарань, – вимагати негайного припинення таких дій (бездіяльності) та притягнення до відповідальності винних осіб (з наступним вичерпним письмовим повідомленням відповідної особи про вжиті (не вжиті) заходи відповідальності протягом 10 днів з дня отримання відповідної вимоги),
- ознайомлюватися з особовими справами засуджених, іншими документами тощо, спілкуватися з будь-якими працівниками установ виконання покарань та засудженими (у тому числі на умовах анонімності).»

Відповідь на питання – чи вправі був Андрій Діденко вести зйомку – прямо прописана у вищепроцитованому п.3 ст.24 Кримінально-виконавчого кодексу України.

Що стосується протестів працівників державної установи щодо відеозйомки, нагадаємо, що існуюча норма прямої дії – ч.2 ст.19 Конституції України передбачає обов'язок посадовця діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України.

Стаття 5 Закону України «Про захист персональних даних» також запобігає подібним проявам невідомої свідомості: «Не є конфіденційною інформацією персональні дані, що стосуються здійснення особою, яка займає посаду, пов'язану з виконанням функцій держави або органів місцевого самоврядування, посадових або службових повноважень».

76. Таким чином, звинувачення щодо зриву засідання комісії варто спрямовувати на тих посадових осіб, що почали перешкоджати законним діям представників громадськості. Додамо, що згідно юридичної оцінки, подібні дії посадовців мають ознаку правопорушення згідно статті 170 Кримінального кодексу України і повинні бути належним чином вивчені прокуратурою України.

І останнє: лист, який був надісланий на голову Громадської ради при ДПтС України з боку голо-

ви Громадської ради при ДПтС Одеської області, а також звинувачення, які в ньому містяться, викликають здивування щодо напрямків діяльності представників інституту громадського суспільства в Одесі, які замість того, щоб захищати права та законні інтереси ув'язнених, беруть на себе функції професійних спілок та намагаються захищати права осіб, які і без їхнього втручання доволі міцно захищені державою» (<http://www.poryad.org.ua/?p=1001>).

Інформації про відповідь саме ГР при ДПтСУ автори Доповіді не мають.

77. Ситуація з конфліктом у ВК-74 під час візиту представників громадськості потребує ґрунтовного аналізу. Безперечними, на наш погляд, є два моменти.

Перший. Процедури подібних відвідувань мають бути, по можливості, якнайшвидше унормовані, для початку, принаймні, на рівні погодження неформальних алгоритмів дій. Очевидно, що положень ст. 24 КВК України не достатньо, аби врегулювати безліч нюансів такої взаємодії.

І друге. Безумовно, що жодні норми законів не зможуть компенсувати брак такту, культури спілкування та культури взагалі, а також порядності та відчуття міри та доречності.

Амністія. Помилування.

78. Амністія у 2015 році не проводилась. Дані про амністію 2014 року містяться у п. 95 Доповіді-2014.

79. Помилування майже весь час незалежності України залишалось сферою малопомітною. В радянські часи здійснення помилування було прерогативою Президії Верховної Ради УРСР. З появою посади Президента помилування є одним з його повноважень, яке передбачене п. 27 ст. 106 Конституції України.

В перші роки незалежності помилування було важливим елементом процедури покарання у вигляді смертної кари: засуджена до страти особа зверталась до Президента з клопотанням про помилування і тільки після його рішення відбувалось або виконання смертного вироку, або він замінювався на позбавлення волі.

80. Відповідно до чинного на той час Положення про порядок здійснення помилування, виконання вироку щодо особи, засудженої до смертної кари, зупиняється до розгляду клопотання (питання) про помилування такої особи. Саме завдяки цій процедурі в Україні у 1997 році припинились страти засуджених без формального оголошення мораторію на виконання смертних вироків: Президент України з грудня 1996 року перестав підписувати укази про відхилення клопотань про помилування чи незастосування акту помилування щодо осіб, засуджених до смертної кари. Статистичні дані про застосування помилування до засуджених до смертної кари осіб наведено у таблиці 5.

Трималось засуджених	Засуджено за обліками Верховного Суду України	Розглянуто щодо помилування	Помилування з заміною смертної кари на позбавлення волі	Виконано вироків	
				всього	У т. ч. засуджено і виконано у п.р.
На 01.11.90 р. – 107	За 1990 р. – 117	У 1990 р. – 100	У 1990 – 7	За 1990 р. – 49	За 1990 р. – 2
На 01.11.91 р. – 167	За 1991 р. – 111	У 1991 р. – 104	У 1991 – 6	За 1991 р. – 83	За 1991 р. – 0
На 01.11.92 р. – 152	За 1992 р. – 80	У 1992 р. – 91	У 1992 – 5	За 1992 р. – 156	За 1992 р. – 14
На 01.11.93 р. – 81	За 1993 р. – 127	У 1993 р. – 101	У 1993 – 3	За 1993 р. – 96	За 1993 р. – 26
На 01.11.94 р. – 115	За 1994 р. – 168	У 1994 р. – 120	У 1994 – 3	За 1994 р. – 70	За 1994 р. – 0
На 01.11.95 р. – 191	За 1995 р. – 185	У 1995 р. – 133	У 1995 – 1	За 1995 р. – 184	За 1995 р. – 8
На 01.11.96 р. – 213	За 1996 р. – 176	У 1996 р. – 201	У 1996 – 3	За 1996 р. – 204	За 1996 р. – 0
На 01.11.97 р. – 186	За 1997 р. – 129	У 1997 р. – 25	У 1997 – 25	За 1997 р. – 9	За 1997 р. – 0
На 01.11.98 р. – 288	За 1998 р. – 146	У 1998 р. – 7	У 1998 – 7	За 1998 р. – 0	За 1998 р. – 0
На 01.11.99 р. – 388	За 1999 р. – 88	У 1999 р. – 70	У 1999 – 70		

81. В часи Президентів Кучми та Ющенка щороку відбувалось помилування від 500 до 1350 осіб.

Число щорічно помилуваних осіб протягом двох останніх десятиліть змінювалось наступним чином (див. таблицю 6)

Таблиця 6

Число помилуваних осіб у 1994 – 2015 роках

Рік	помилувано	Рік	помилувано
1994	170	2005	507
1995	113	2006	1018
1996	260	2007	962
1997	812	2008	855
1998	927	2009	573
1999	954	2010	146
2000	1351	2011	4
2001	1172	2012	21
2002	685	2013	16
2003	819	2014	2
2004	1191	2015	67

82. Під час бурхливих подій 2014 року в застосуванні помилування виникла пауза: створений при Януковичі склад Комісії у питаннях помилування не скликався, а нова Комісія не була утворена. Останній свій Указ про помилування Янукович видав у лютому 2014 року.

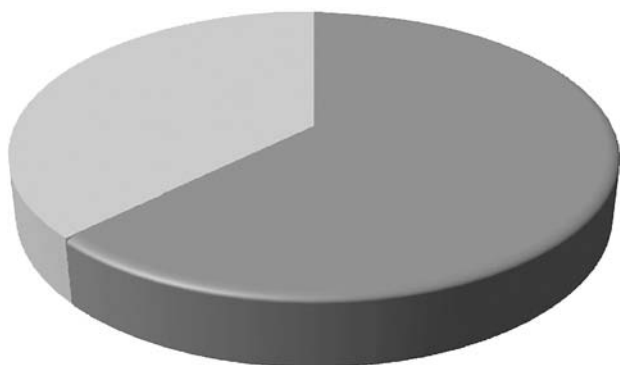
Поновлення застосування помилування сталося у червні 2015 року, коли відбулось перше засідання нового складу Комісії при Президентові України у питаннях помилування. Відповідно до Указу Президента України № 278/2015 від 21 травня 2015 року, до складу Комісії увійшли :

- ТАРАНОВ Андрій Іванович – Заступник Глави Адміністрації Президента України, голова Комісії;
- БУКАЛОВ Олександр Павлович – Керівник Департаменту з питань помилування Адміністрації Президента України, заступник голови Комісії;
- КОЗИРЕВ Микола Кузьмич – голова громадського комітету захисту конституційних прав і свобод громадян (м. Луганськ), заступник голови Комісії;
- АЖИППО Володимир Андрійович – журналіст;
- ЮНОВА Марія Миколаївна – народний депутат України;
- КАСЬКО Віталій Вікторович – заступник Генерального прокурора України;
- ЛЕВЧЕНКО Катерина Борисівна – президент Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда – Україна»;
- ЛУТКОВСЬКА Валерія Володимирівна – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини;
- ОШОВСЬКИЙ Віталій Іванович – перший заступник Голови Державної пенітенціарної служби України;
- ПУХОВЕЦЬ Іван Миколайович – заступник Керівника Департаменту з питань помилування Адміністрації Президента України, секретар Комісії;
- СЕВОСТЬЯНОВА Наталія Іларіонівна – перший заступник Міністра юстиції України;
- СУХОРОКОВ Андрій Олександрович – голова правління Міжнародної громадської організації «Міжнародне товариство прав людини – Українська Секція».

83. Із червня до кінця 2015 року відбулося п'ять засідань Комісії при Президентові України у питаннях помилування. За її пропозиціями Президент помилував 67 осіб – 25 жінок та 42 чоловіків. Водночас 1260 засудженим було відмовлено в задоволенні клопотань.

Помилуваних у 2015 році – 67

Жінки – 25   Чоловіки – 42

Загалом, за період із 6 лютого 2014 року до 10 грудня 2015 року Департамент з питань помилування Адміністрації Президента України отримав 4 137 звернень щодо помилування 3249 осіб.

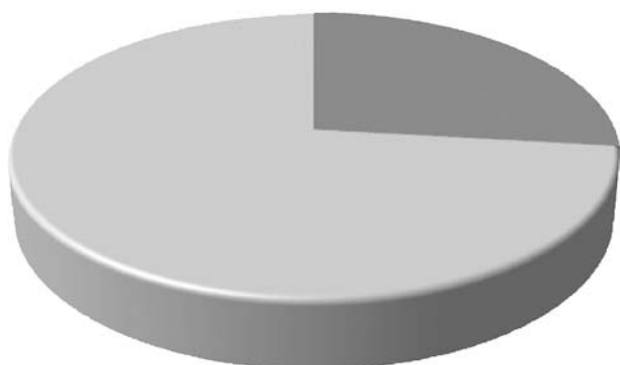
Оскільки понад рік помилування не відбувалися, то статистичні дані про цей період доцільно наводити окремо. Отже, за 16 місяців до першого засідання Комісії 9 червня 2015 року надійшло 3313 звернень про помилування 2540 осіб (у середньому щомісяця надходило по 206 звернень щодо 158 осіб).

Після першого засідання Комісії протягом наступних шести місяців – до моменту проведення п'ятого засідання на початку грудня 2015 року – надійшло 824 звернення щодо 709 осіб (в середньому щомісяця надходило по 136 звернень щодо 118 осіб). Комісією на першому засіданні були ухвалені рішення щодо 891 особи, а на чотирьох наступних засіданнях з липня по грудень – щодо 436 засуджених.

Повністю звільнено при помилуванні у 2015 році від відбування покарання та вийшли на волю 18 осіб, ще для 49-тьох суттєво зменшені терміни покарання. У переважній більшості з помилуваних лише одна судимість. Майже третина з них – люди пенсійного віку. (<http://www.president.gov.ua/news/cogo-roku-prezident-pomiluvav-67-zasudzhenih-36554>)

З них:

Зменшено термін покарання – 49
Вийшли на волю – 18

Було відмовлено у задоволенні клопотань особам, які мають декілька судимостей, неодноразово скоїли тяжкі чи особливо тяжкі умисні злочини (розбої, зґвалтування, вбивства, збут наркотичних засобів тощо) або скоювали повторні злочини під час іспитового строку за попередньою судимістю. Залишались не задоволеними й клопотання осіб, які фактично відбули дуже нетривалий термін покарання.

84. Департамент з питань помилування намагається зробити свою роботу максимально прозорою. На сайті Президента України стали публікуватись всі Укази про помилування. І хоча вони не містять прізвищ, суспільству повідомляється про факт помилування та кількість помилуваних осіб.

На початку жовтня 2015 р. в Департаменті відбувся День відкритих дверей. Представники громадських організацій, парламентарії та журналісти мали можливість детальніше ознайомитись з роботою Департаменту з питань помилування та Комісії, з її особливостями та підходами до розгляду клопотань засуджених.

85. Значне зменшення у 2015 році щорічно помилуваних осіб порівняно з 1997-2009 роками має декілька причин. На це число впливає як загальна кількість засуджених, так і криміногенний склад засуджених. А ці чинники в останні роки помітно змінилися. Так, згідно даним Державної пенітенціарної служби України у 2013-15 рр. відбулось значне зменшення числа засуджених осіб – зі 114994 осіб станом на 01.01.2013 року до 53 382 особи станом на 01.01.2016 року на підконтрольній українській владі території. Ці зміни супроводжуються змінами криміногенного складу ув'язнених і відповідно впливають на масштаби застосування такої процедури як помилування.

Значно скоротилось в останні два-три роки застосування покарання у вигляді позбавлення волі до осіб, які скоїли нетяжкі злочини і які отримували зазвичай покарання у межах до 5 років ув'язнення. Очевидно, що їх частка у загальній кількості засуджених зменшується. При цьому відповідно зростає частка осіб, які засуджені за тяжкі чи особливо тяжкі злочини або мають дві і більше судимостей за вчинення умисних злочинів та які отримали покарання у 8-10 років і більше.

І природно, що серед осіб, які звертаються з клопотаннями про помилування, зростає частка засуджених, які скоїли вбивства або мають по декілька судимостей, зазвичай за розбої та грабежи (див. табл. 7). Чимало хто з них має досвід скоєння повторного злочину під час іспитового строку. То ж відповідно до Положення про порядок здійснення помилування, можуть бути помилувані «у виняткових випадках за наявності надзвичайних обставин». Саме частка таких засуджених серед клопотальників останнім часом збільшується.

Криміногенний склад засуджених у 2013-2016 рр.

Таблиця 7

Криміногенний склад засуджених до позбавлення волі наступний:	1 січня 2013	1 січня 2014	1 січня 2015	1 січня 2016
Число усіх засуджених	114994	103898	56954	53382
Засуджені за умисне вбивство, тис.	16,7 тис.	16,3 тис.	14,2 тис.	10,6 тис.
Відсоток від усіх засуджених	14,5%	15,7%	24,9%	19,3%
За нанесення умисного тяжкого тілесного ушкодження;	9,9 тис.	9,3 тис.	7,4 тис.	4,7 тис.
Відсоток від усіх засуджених	8,6%	8,95%	13,0%	8,8%
Відсоток разом за двома категоріями	23,1%	24,65%	37,9%	28,2%
За зґвалтування;	2,4 тис.	2,3 тис.	2,1 тис.	1,4 тис.
Відсоток від усіх засуджених	2,1%	2,2%	3,7%	2,6%
За розбій, грабіж та вимагання;	28,9 тис.	25,7 тис.	15,2 тис.	13,5 тис.
Відсоток від усіх засуджених	25,1%	24,7%	26,7%	25,29%
Сума за всіма чотирма категоріями у %	50,3%	51,55%	68,3%	56,09%
Сума за всіма чотирма категоріями у тис. осіб	57,84 тис.	53,56 тис.	38,90 тис.	29,94 тис.

Про це свідчать і статистичні дані: за даними ДПтСУ, частка осіб, які відбувають покарання за умисні вбивства та за нанесення умисних тяжких тілесних ушкоджень за 2013-2015 роки зросла з 23,1% до 28,2%, за зґвалтування – з 2,1% до 2,6%. Загалом частка осіб, засуджених за ці злочини, а також за розбій та грабежи зросла у цей період з 50,3% до 56,1%.

86. З огляду на помітно змінений криміногенний склад засуджених та значне зменшення загального числа засуджених в Україні реальне число ймовірно помилуваних щороку осіб зараз може бути на порядок менше, ніж при масових помилуваннях осіб, характерних для 1997-2009 рр. (від 500 до 1350 осіб на рік).

Ці ж тенденції стосуються амністії. Крім того варто взяти до уваги, що зменшується чисельність окремих груп в'язнів, до яких зазвичай застосовується амністія: тільки у 2014 році чисельність засуджених жінок зменшилась з 6427 до 3200 осіб, а чисельність неповнолітніх зменшилась з 893 до 442 осіб. Це означає, що у випадку оголошення амністії за традиційними параметрами під її дію підпадатиме вельми незначна частина засуджених. Щоб амністія була більш масовою, потрібно буде значно розширити коло статей (і видів злочинів), за якими вона буде застосовуватись.

87. Складною проблемою у сфері застосування помилування є його застосування до довічно засуджених осіб. Вони ніколи не можуть бути амністовані – забороняє закон. Права на умовно-дострокове звільнення вони також не мають – закон не дозволяє. Єдина законодавчо дозволена для них можливість для звільнення – це помилування. Клопотань таких осіб поки що одиниці.

Це обумовлено тим, що нині вони мають право звертатись з клопотанням про помилування тільки після відбуття 20 років покарання, і осіб, які вже відбули такий термін, поки що доволі мало. Але їх число неупинно зростає, і темпи росту цієї категорії засуджених не зменшуються: за період 2010 рік – перша половина 2015 року до довічного позбавлення волі було засуджено 303 особи, тобто понад півсотні щорічно.

Спроба впровадити для довічно засуджених можливість умовно-дострокового (умовного) звільнення не вдалася – Президент не підписав відповідний закон (див. п. 42-43 даної Доповіді).

Окуповані території

88. Питання реагування ДПтСУ на бойові дії на сході країни у 2014 році висвітлені у попередній Доповіді-2014 (див. пп. 99-129). Як слідує з переліку вживаних владою дій, часто ця реакція була запізнілою та не адекватною серйозності подій.

У 2015 році в червні за ініціативою «Донецького Меморіалу» в ДПтС відбувся «круглий стіл» на тему «Проблемні питання діяльності установ виконання покарань у зоні АТО». Участь в ньому взяли керівники структурних підрозділів апарату ДПтС України, представники Міністерства юстиції України, Державної прикордонної служби України, офісу Уповноваженого з прав людини Верховної Ради України, керівники громадських організацій.

Під час обговорення відмічалось, що основним проблемним питанням, яке потребує невідкладного правового врегулювання, є визначення алгоритму дій щодо осіб, які були засуджені судами України та відбу-

вали покарання в установах, які на даний час перебувають на території, непідконтрольній українській владі, та були звільнені на захоплених територіях. Також відмічалось, що потребують вирішення питання щодо осіб, які на даний час перебувають в зазначених установах, та персоналу, який залишився там працювати.

Учасники «круглого столу» поінформували про позицію органів влади та громадських організацій, які вони представляють, щодо зазначеного питання та розповіли про напрацювання в цьому напрямку.

Відзначалось, що ДПтС України ініціювала проведення різних заходів за участю державних органів влади, релігійних та громадських організацій з метою комплексного вирішення проблемних питань, пов'язаних із функціонуванням установ на території, непідконтрольній українській владі. Перш за все, за словами керівника служби, необхідне сприяння громадських інститутів для отримання особами, яких звільняють із зазначених установ, копій чи витягів з особових справ (вироку суду) та документів, що посвідчують особу.

Присутні представники громадськості запевнили, що готові провести серед засуджених в установах на непідконтрольній території роз'яснювальну роботу щодо можливих дій у разі їх звільнення на території ЛНР/ДНР з метою подальшого проживання на підконтрольній українській владі території.

Представник Державної прикордонної служби України поінформував про затвердження тимчасового порядку контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів та вантажів (товарів) через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, який частково регулює питання і переміщення осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Була підкреслена необхідність проведення міжвідомчої наради для більш детального вивчення напрацьованої бази з актуальних проблем та виготовлення спільної «інструкції» для осіб зазначеної категорії.

<http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/784074;jsessionid=D1FDAEE8D11BFB443576FA983E365E3C>

89. Проблеми в'язнів на окупованих територіях стали предметом уваги й на парламентських слуханнях на тему «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб та громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України та на території, не контрольованій українською владою в зоні проведення антитерористичної операції».

У підготовлених до слухань інформаційно-аналітичних матеріалах зазначається:

«На території Донецької області, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, розташовано 14 установ виконання покарань, в яких станом на 01 листопада 2014 року утримувалось 9511 осіб, на території Луганської області, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, розташовано 15 установ виконання покарань, в яких станом на 01 листопада 2014 року утримувалося 6426 осіб; на

тимчасово окупованій території Криму розташовано 5 установ виконання покарань, в яких станом на 01 квітня 2014 року утримувалося 3295 осіб.

90. Під час зустрічі Тристоронньої контактної групи в Мінську у липні 2015 р. представники української делегації домовилися з ОБСЄ та МКЧХ про сприяння в етапуванні засуджених з окупованих територій у в'язниці, що належать українській пенітенціарній системі.

Народний депутат, представник України в робочій підгрупі з гуманітарних питань Тристоронньої контактної групи Ірина Геращенко повідомила про це на своїй сторінці в Facebook: «Ми звернулися до ОБСЄ і МКЧХ з проханням направити своїх представників на судилища, що розпочинаються в Ростові над Надією Савченко та Олегом Сенцовим. Також домовилися про те, що Червоний Хрест може у якості моніторингової місії долучитися до міжнародної процедури етапування засуджених, які відбувають покарання в тюрмах на окупованих територіях, вироки по яким приймалися українськими судами і вступили в силу ще до окупації в інші установи, що належать українській пенітенціарній системі». Геращенко також повідомила, що на окупованих територіях в тюрмах знаходиться близько 10 тисяч тих, хто відбуває покарання, визначене українськими судами ще до війни (тобто, це не полонені). З цих ув'язнених близько тисячі просять про те, що хочуть відбутися залишок терміну покарання в інших установах, на території, що під контролем української влади» (<http://www.pravda.com.ua/news/2015/07/22/7075240/> 22 липня 2015).

Спецпредставник ОБСЄ Мартин Сайдик також повідомив, що «Представители отдельных районов Донецкой области предложили Международному Красному Кресту предоставить допуск к заключенным, желающим отбывать наказание на подконтрольных Киеву территориях. Украинская сторона пообещала рассмотреть аналогичную возможность». В Мінську домовились, що сторони конфлікту нададуть доступ представникам Міжнародного Червоного Хреста до в'язнів у місцях позбавлення волі. (<http://interfax.com.ua/news/political/286226.html> 26.08.2015).

91. Станом на 12 січня 2016 року чисельність осіб, які бажають перевестися з виправних колоній, що розташовані на території України, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, до інших установ виконання покарань, становить 287 особи.

Управлінням Державної пенітенціарної служби в Донецькій області 08 липня 2015 року проведено спільні заходи з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини Лутковською В. В., представниками Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України, Збройних сил України (сектору «М») щодо прийому від представників так званої «ДНР» 9 засуджених, 8 з яких відбували покарання у виправних колоніях, розташованих на території Донецької області, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, зокрема, в Торезь-

---

кій виправній колонії № 28, Єнакіївській виправній колонії № 52, Кіровській виправній колонії № 33, Західній виправній колонії № 97 та 1 засуджений до довічного позбавлення волі, який утримувався в Донецькій УВП № 5. 05 серпня 2015 року передані ще 20 осіб, які утримувалися під вартою в Донецькій УВП № 5.

Із зазначеної кількості осіб двоє засуджених були видані з території України до Республіки Молдова та Російської Федерації згідно з дорученнями Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України, п'ять осіб звільнені з-під варти на підставі статті 202 Кримінального процесуального кодексу України, одна особа звільнена відповідно до закону Закону «Про амністію у 2014 році» та одна особа в порядку заміни міри запобіжного заходу у виді тримання під вартою на особисте зобов'язання.

Решта засуджених направлені для подальшого відбування покарання до Холодногірської виправної колонії № 18, Вільнянської установи № 11, Біленківської виправної колонії № 99, Диканівської виправної колонії № 12, Кам'янської виправної колонії № 101 та лікувального закладу при Софіївській виправній колонії № 45, а ув'язнених розподілено за місцем здійснення кримінальних проваджень до Старобільського слідчого ізолятора, Маріупольського слідчого ізолятора та Артемівської УВП № 6. 08 грудня 2015 року з території України, на якій органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, були передані 20 осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, які відбували покарання в Єнакіївській виправній колонії № 52. На цей час вони тримаються в Артемівській УВП № 6.»

92. Достовірної інформації про ситуацію із ув'язненими в установах на окупованих територіях та з умовами поводження з ними вкрай мало. Є поодинокі повідомлення про побиття в'язнів в деяких установах. Разом з тим час від часу з'являється інформація про деякі заходи окупаційної влади щодо ув'язнених.

Голова Луганської військово-цивільної адміністрації Георгій Тука повідомив у Facebook: «Луганські терористи готуються амністувати більш ніж 2 тисячі засуджених злочинців, які відбувають покарання на окупованій території, бо їх нічим годувати». Він наголосив, що терористи не зважають на домовленості про передачу в'язнів і не збираються передавати українській стороні кримінальні справи цих людей.

«Воювати засуджені не рвуться. Проте, намагаючись потрапити на територію України, ці люди затримуються прикордонниками. Після цього починається неймовірніше: документів у них немає, кримінальних справ та/або рішень суду на взяття під варту немає, практично, нема на що спертися», – пояснив Тука. (<http://www.pravda.com.ua/news/2015/07/30/7076141/> 30 липня 2015).

93. Жодним чином в Україні не обговорюється майбутня доля тюремного в'язничного персоналу, який залишився на непідконтрольній владі території і сьогодні працює в установах ДНР/ЛНР. Формально влада може вважати цих людей зрадниками, адже

вони надавали при прийомі на роботу присягу служити Україні. Але життя та обставини поставили їх перед складним вибором: або обрати, чи працювати в установі, яка вважається підпорядкованою структурам ДНР/ЛНР, або полишити цю роботу. Це, з одного боку, рішення самої людини. Разом з тим в умовах, коли держава фактично залишила цих людей напризволяще та нічим не сприяла у підтримці тим працівникам, які перейшли на роботу в установи інших регіонів України, наскільки виправдано вважати такі дії зрадою? Адже для багатьох працівників, які не мали змоги полишити свої домівки на окупованій території, надто важливим для виживання було не втратити роботу, яку вони мали в установі. До того ж, чи не має ознак зради цих працівників бездіяльність влади у забезпеченні їх нормальним облаштуванням на нових місцях роботи?

Досі жодним чином держава не окреслює перспективи для працівників цих установ у випадку, якщо вони перейдуть зараз на підконтрольну українській владі територію. Нічого не відомо, що чекатиме цих працівників, коли їх установи буде повернуто під контроль української влади.

94. Про реальне ставлення держави, зокрема, ДПТСУ до осіб, які залишились вірними присязі, полишили свої домівки та переїхали в інші регіони, свідчить наступний приклад працівника однієї з установ Луганської області, який не може отримати зароблені кошти. Проблема викладена у фрагментах наведеної нижче заяви цього працівника.

«У зв'язку із ситуацією, що склалася у м. Луганську, проведенням Антитерористичної операції на сході України, яка спричинила загрозу життю і здоров'ю працівників Управління ДПТС України в Луганській області, стало неможливим виконання Управлінням більшості своїх функцій. Тобто із незалежних від мене обставин і причин, я як працівник не був у змозі виконувати свої посадові обов'язки. Потрібно зазначити, що в такому разі, згідно ст. ст. 6, 153 Закону України «Про охорону праці» за працівником повинно зберігатись місце роботи та середній заробіток.

Згідно наказу управління Державної пенітенціарної служби України в Луганській області (у грудні 2014 р., вказано номер наказу), мене, увільнивши від посади заступника чергового помічника установи-начальника чергової зміни відділу нагляду і безпеки (вказана назва) виправної колонії, відрядили для подальшого проходження служби у розпорядження Управління ДПТС України в Кіровоградській області.

Відповідно до довідки Управління ДПТС України в Кіровоградській області (датована травнем, вказано номер), я з грудня 2014 року проходжу службу в (вказана назва) виправній колонії Управління ДПТС України в Кіровоградській області (наказ Управління ДПТС України в Кіровоградській області у грудні 2014 р., вказано номер наказу).

Управління ДПТС України в Луганській області надало мені довідку про заборгованість із заробітної плати (у грудні 2014 р., вказано номер). В цьому документі чітко зазначено, що станом на 01.12.2014 року

заборгованість із заробітної плати переді мною складає 5427,94 грн., що в розрізі по місяцям складає:

- За жовтень 2014 року – 2799,29 грн.
- За листопад 2014 року – 2628,65 грн.

Згідно ст. 256 КЗпП України, юридичні особи несуть відповідальність у вигляді штрафу за порушення законодавства про працю, у тому числі за порушення встановлених строків виплати заробітної плати працівникам, більш як за один місяць та за недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці.

Таким чином мої права були грубо порушені та станом на день цього звернення це питання жодним чином не вирішено, чим, в першу чергу, грубо порушено норми Конституції України, а саме ст. ст. 43, 46, 55, які є нормами прямої дії. В діях Управління ДПТС України в Луганській області щодо невиплати мені заробітної плати, вбачається склад кримінального злочину, передбаченого ч.1 ст. 175 Кримінального кодексу України (умисна невплата заробітної плати, пенсії, стипендії чи інших установлених законом виплат). Оскільки дана проблема протягом тривалого часу не вирішується, незважаючи на всі мої намагання звернути на це увагу зі сторони відповідальних осіб, я прошу провести службову перевірку щодо даного факту, усунути порушення моїх прав та виплатити мені заборговану заробітну плату».

Таким чином держава віддячує своїм громадянам, які залишилися вірними присязі.

Окремі випадки

95. Протягом 2015 року ЗМІ повідомляли про окремі випадки порушення прав в'язнів або про надзвичайні події в установах кримінально-виконавчої системи.

Управління зв'язків із громадськістю та ЗМІ Генеральної прокуратури України повідомило про такий жахливий випадок.

«У Житомирському слідчому ізоляторі в ніч з 01 на 02 липня цього року стосовно неповнолітнього ув'язненого вчинено тяжкий злочин (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом).

За вказаним фактом територіальним підрозділом органів внутрішніх справ розпочато досудове розслідування за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 153 Кримінального кодексу України. Потерпілий перебуває на стаціонарному лікуванні.

Водночас перевіркою встановлено, що службовими особами слідчого ізолятора, неповнолітньому своєчасно належну медичну допомогу не надано та лише 03.07.2015 доставлено до Житомирської обласної дитячої лікарні в тяжкому стані.

Крім того, про вказану подію не повідомлено правоохоронні органи, а інформація про вчинення злочину стосовно підлітка надійшла до органів внутрішніх справ лише від лікаря обласної лікарні 04.07.2015, що призвело до несвоєчасного проведення необхідних першочергових слідчих дій.

Разом з цим встановлено, що службові особи СІЗО, порушуючи Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України, затверджених наказом Міністерства юстиції України 18.03.2013 № 460/5, незаконно розмістили у камері разом з 14-ти річним підлітком двох осіб, ув'язнених за особливо тяжкий злочин, які повинні були триматися ізольовано. Генеральною прокуратурою України внесено відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань за фактами перевищення службових повноважень та неналежного виконання професійних обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх, що спричинило тяжкі наслідки неповнолітньому ув'язненому службовими особами слідчого ізолятора Житомирської УВП №8 УДПТС України в Житомирській області, за ознаками кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 365 та ч. 2 ст. 137 КК України» (<http://www.gp.gov.ua/ua/news.html?m=publications&t=rec&id=159141> 15.07.2015).

96. Правозахисна організація «Листопад» з низкою інших громадських організацій відвідала Замкову ВК-58. Одна з відвідувачів поділилась своїми враженнями у Facebook: «Познакомилась с ИО начальника колонии. Были подняты многие темы касающиеся заключённых. Оговорены условия содержания. Обсудили вопросы заключённых, нашли общие компромиссы. На все интересующие нас вопросы получили ответы. Диалог сложился настолько положительным, что мы решили не заходить с проверкой на территорию, а сделать это чуть позже, когда мы будем готовы пообщаться со всеми пожизненно заключёнными, а их больше 120 человек там. Договорились о сотрудничестве. Он внушает как доверие, так и веру в то, что репутация ЗБК №58, которая была ранее, забудется, как страшный сон. Многие заключённые, с которыми общалась ранее и сейчас находятся в 58, подтверждают явные изменения. Спасибо Пенитенциарной системе за таких вменяемых сотрудников. Мы будем поддерживать ЗБК №58, и ее руководителя в его стремлении сделать колонию Европейского Стандарта...» (25 июля в 14:54).

Також у Facebook було викладене таке повідомлення: «Сьогодні (25 липня) вранці в Хмельницькому районі Хмельницької області під час планового етапування на станції Скібнево здійснили втечу шестеро конвойованих.

Під час виведення в туалет зловмисники вчинили напад на варту, поранили двох конвоїрів та заволоділи їх табельними пістолетами. Всі працівники міліції підняті по тривозі, в області оголошено план «Сирена», триває пошук зловмисників. Поранені військовослужбовці госпіталізовані. Один з них – прапорщик Національної Гвардії України – поранений в обидві руки, другий – чатовий солдат – має поранення стегна».

97. Час від часу трапляються конфлікти при застосуванні УДЗ до засуджених, яких перевели з колоній до виправних центрів. Прокурори в деяких ре-

гіонах наполягають, аби засуджені відбули у виправному центрі не менше року, перш ніж можуть розраховувати на УДЗ, незважаючи на те, що за законом вони отримують право подаватись на УДЗ раніше. Так регулярно роблять прокурори прокуратури Іллічівського району Маріуполя. Попри законодавчо визначені терміни настання права на звернення за УДЗ, вони в судах наполягають на відмові у застосуванні УДЗ для тих засуджених, хто не відбув у виправному центрі року. Аргументом своєї правоти вони вважають не норму закону, а відсутність задоволених апеле-

ляційних скарг засуджених, які намагались оскаржувати такі відмови. Законодавець же не поспішає змінювати не дуже коректне формулювання ч. 8 ст. 154 КВК України, яке спричиняє двозначність у тлумаченні норми на більш чітке та однозначне. В цій проблемі показовою є позиція прокуратури, зокрема, й у Маріуполі, яка з двох варіантів прочитання цієї норми обирає до застосування більш жорсткий для засуджених варіант. Тим самим вона зайвий раз підкреслює налаштованість на більш репресивне ставлення до засуджених громадян.

ВИКОНАННЯ РЕКОМЕНДАЦІЙ ДОПОВІДІ «ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ-2014»

98. Даний розділ Доповіді вбачається вельми цінним, оскільки дозволяє оцінити як якість та доречність рекомендацій громадської організації, так і реальну активність відомства з вирішення тих питань, які громадська організація оцінила як важливі.

З першої щорічної Доповіді «Дотримання прав ув'язнених в Україні» автори завершують їх низкою рекомендацій. Зазвичай реакція пенітенціарної служби на ці рекомендації (крім самої першої Доповіді) була або млявою та не конкретною, або взагалі була відсутня.

На традиційне прохання «Донецького Меморіалу» до пенітенціарної служби надати своє бачення з питань, які були відображені в рекомендаціях Доповіді-2014, відомство цього разу надіслало розлогу відповідь, про яку повідомило, що «у ДПТС України уважно опрацьовано щорічну доповідь «Дотримання прав ув'язнених в Україні-2014» громадської організації «Донецький меморіал», а також рекомендації, викладені в ній. ДПТС України буде враховано рекомендації під час своєї діяльності. Надаємо інформацію з питань, зазначених у рекомендаціях».

Надана пенітенціарною службою інформація не тільки дозволяє оцінити, що зроблено і робиться відомством з питань, яких стосуються рекомендації. Характер надання пояснень яскраво демонструє, під яким кутом відомство бачить відзначені проблеми та як їх вирішує.

99. В цілому рівень виконання рекомендацій Доповіді-2014 майже такий, як і у попередні роки.

Ми надзвичайно вдячні за надані рекомендації та пояснення і за ті зусилля, яких потребувала підготовка відповіді.

Безумовно, що з багатьох питань у відомстві здійснюється певна робота, а в деяких питаннях робиться навіть немало. Разом з тим є важливі, на наш погляд, проблеми, яким приділяється надто мало уваги. Низка проблем, про які йде мова у рекомендаціях доповіді «Донецького Меморіалу», взагалі не знайшла свого відображення у відповіді відомства. Доволі логічно припустити, що для вирішення багатьох з таких проблем насправді у відомстві нічого не робиться.

Важливо підкреслити, що з ознайомлення з відповідями пенітенціарної служби стає очевидним важливий аспект їх побудови, який не дозволяє оцінити реальні результати при вирішенні тих чи інших проблем. Мова йде або про звітування майбутньої діяльності, або переліком організаційних заходів – нарад, зустрічей, укладених угод тощо.

Сподіваємось, коментарі «Донецького Меморіалу» на надані відомством відповіді та пояснення будуть корисні і допоможуть відомству при підготовці наступних подібних відповідей.

100. Надані відомством цього року відповіді містять інформацію щодо 24 з 40 представлених у Доповіді «Донецького Меморіалу» рекомендацій. Ці 24 рекомендації згруповані тематично у блоки відповідно до наданих у листі ДПТС тем. Кожний з блоків складається з трьох фрагментів: рекомендацій «Донецького Меморіалу», самого тексту відповіді пенітенціарної служби та коментарів «Донецького Меморіалу».

На завершення розділу наведено 16 рекомендацій «Донецького Меморіалу», щодо яких будь-яка інформація у листі ДПТС відсутня. Цю обставину можна з великою ймовірністю трактувати як те, що пенітенціарна служба не має чого змістовного та позитивного повідомити про їх виконання.

* * *

101.

6. Активно реалізовувати рекомендації, надані в рамках Універсального періодичного огляду ООН. Серйозно та конструктивно поставитись до максимального виконання рекомендацій Європейського Комітету із запобігання катувань.

7. В практичній діяльності установ виконання покарань дотримуватись положень Європейських пенітенціарних правил, особливо у випадках, коли національним законодавством певні позиції не врегульовані або не достатньо врегульовані. Переглянути ставлення до необхідності максимально дотримуватись рекомендацій міжнародних документів, допускаючи їх недотримання у виключних випадках та з серйозним обґрунтуванням цього.

Щодо забезпечення контролю за виконанням висновків і рекомендацій інспекційних органів міжнародних організацій. Державна пенітенціарна служба України є прихильником удосконалення існуючих та вироблення нових дієвих інструментів захисту прав громадян, які за рішенням держави позбавлені свободи та перебувають в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах.

ДПтС України вживає заходів щодо зосередження ініціатив державного і недержавного секторів у галузі зміцнення гарантій захисту прав громадян в єдині постійні процеси, які б ефективно впливали на удосконалення роботи органів і установ, що належать до сфери її управління.

Відповідно до зобов'язань України перед Організацією Об'єднаних Націй забезпечується виконання рекомендацій Підкомітету ООН проти катувань (візит відбувся у травні 2011 року, під час якого відвідано десять установ виконання покарань і слідчих ізоляторів у Київській, Львівській і Донецькій областях), рекомендацій Робочої групи з питань безпідставних затримань Ради ООН з прав людини (візит відбувся у жовтні-листопаді 2008 року), Плану виконання рекомендацій щодо поліпшення ситуації у галузі забезпечення прав людини, що зазначені у висновках і рекомендаціях Доповіді Робочої групи Універсального періодичного огляду в рамках Ради ООН з прав людини.

Крім того, у листопаді 2014 року захищалася Шоста доповідь Уряду України з виконання положень Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, під час робочого засідання Комітету ООН з прав людини у Женеві.

Відповідно до зобов'язань України перед Радою Європи забезпечується дотримання прав і свобод осіб, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах.

Для цього реалізуються рекомендації і зауваження ЄКПТ (інспекційні візити ЄКПТ: 8-24.02.1998; 14-23.07.1999; 10-26.09.2000; 24.11-06.12.2002; 09-21.10.2005; 5-10.12.2007, 09-21.09.2009, 29.11-06.12.2011, 1-10.12.2012, 9-21.10.2013, 18-24.02.2014, 09-16.09.2014), які в Україні фактично переведено в ранг обов'язкових до виконання. Під час візитів з 1998 по 2014 рік відвідано деякі установи ДПтС України в АР Крим, Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Житомирській, Київській, Луганській, Харківській, Херсонській, Одеській, Полтавській областях.

Досягненням України є те, що в березні 2015 року припинено розпочату у 2011 році задіяну ЄКПТ процедуру, передбачену параграфом 2 статті 10 Європейської конвенції проти катувань (оприлюднення в односторонньому порядку заяви про відсутність співпраці з ЄКПТ у світлі виконання його рекомендацій), що стало наслідком залякування засуджених та їх морального і фізичного тиску за контакти з представниками ЄКПТ в Олександрівській (№25) і Темнівській (№100) виправних колоніях управління ДПтС України в Харківській області.

Виконується відповідний план заходів щодо реалізації рекомендацій Комісара Ради Європи з прав людини, який у лютому 2014 році відвідував ряд установ, що належать до сфери управління ДПтС України (довідково: попередні візити були 10-17 грудня 2006 року і 19-26 листопада 2011 року).

В усіх випадках суб'єкти інспекційних інституцій ООН і Ради Європи без втручання керівництва пенітенціарного відомства України самостійно визначали перелік установ для відвідування, що передбачено міжнародними конвенціями і протоколами до них.

102. Коментар ДМ

У відповіді Державної пенітенціарної служби України стверджується, що відомство «є прихильником удосконалення існуючих та вироблення нових дієвих інструментів захисту прав засуджених та вживає заходи для зміцнення гарантій такого захисту». На підтвердження наводиться чималий перелік міжнародних інституцій, чиї рекомендації та/або зобов'язання перед якими відомство начебто виконує.

Немає сумніву, що керівництво відомства про весь цей перелік інституцій пам'ятає. Навіть є впевненість, що дещо з переліченого виконується.

Проте результатів та відчутних позитивних змін немає. Причина ймовірно криється у тому рівні виконання згаданих рекомендацій та зобов'язань. Саме цей рівень виконання (який до речі можна вважати й рівнем добросовісності при виконанні) – надзвичайно низький, часом майже близький до нуля. Цей рівень у поєднанні з надзвичайно поширеною імітацією виконання і призводить до того, що результати більш ніж скромні.

Так, у відповіді відомства «Донецькому Меморіалу» йдеться, що «у листопаді 2014 року під час робочого засідання Комітету ООН з прав людини у Женеві захищалася Шоста доповідь Уряду України з виконання положень Конвенції ООН проти катувань». Натомість констатація захисту цієї доповіді нічого не говорить про рівень виконання Україною положень Конвенції. Разом з тим під час цього захисту було зроблено членами Комітету чимало дуже серйозних зауважень представникам уряду України.

Відомство у своїй відповіді «Донецькому Меморіалу» також запевняє, що «відповідно до зобов'язань України перед Радою Європи забезпечується дотримання прав і свобод осіб, які тримаються в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах. Для цього реалізуються рекомендації і зауваження ЄКПТ, які в Україні фактично переведено в ранг обов'язкових до виконання».

Про це твердження можна впевнено сказати, що воно значною мірою суперечать дійсності, тобто є неправдою. Це підтверджується матеріалами Доповідей Комітету із запобігання катуванням, наприклад у питанні застосування до довічно засуджених осіб наручників:

«В 2005 році Комітет рекомендує негайно припинити практику систематичного застосування наручників до чоловіків при виході з камери. В 2009 році Комітет відмічає, що заходи безпеки, які застосовуються до засуджених довічно осіб, залишаються надмірними. Як це було в минулому, до засуджених до довічного ув'язнення систематично застосовувались наручники під час виводу їх зі своїх камер. У відвіданих установах під час виводу засуджених з камер в коридорах тримались собаки без намордників.

Комітет наполягає, що потрібно вжити заходи для того, аби:

- застосування наручників до довічно ув'язнених поза камерами завжди базувалося на індивідуальній оцінці ризику;
- небезпечні та такі, що залякують, практики використання собак в зонах ув'язнення, коли довічно засуджених виводять з камер, припинились без затримок».

103. На ці постійні та наполегливі рекомендації уряд України повідомляє:

З метою забезпечення належних вимог безпеки персоналу особи, засуджені до довічного позбавлення волі, при виведенні за межі камер тримають руки за спиною та супроводжуються двома молодшими інспекторами відділу нагляду і безпеки та кінологом із службовим собакою. Одночасно до засудженого застосовується спеціальний засіб «БР» (браслети ручні) у відповідності до вимог чинного законодавства. Зазначена процедура передбачена наказами Держдепартаменту від 22.10.2004 №205дск, яким затверджено Інструкцію з організації нагляду за засудженими, які відбувають покарання у кримінально-виконавчих установах, та від 25.12.2003 №275, яким затверджено Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Ці відомчі нормативно-правові акти пройшли реєстрацію у Міністерстві юстиції України на предмет відповідності дотриманню прав громадян, які позбавлені волі відповідно до рішень суду».

Тобто для України достатньо, що є наказ ДПтС, певна Інструкція, і тому дослухатись до вимог Комітету немає потреби. Ось така «обов'язковість» виконання рекомендацій Комітету.

Інший приклад «обов'язкового» виконання – у питанні щодо контактів довічно засуджених із візитами.

«Комітет рекомендує в 2000 році негайно вжити заходи із забезпечення всім довічно ув'язненим взагалі не забороняти візити. В 2005 році Комітет рекомендує... значно розширити право на візити.

В 2009 році Комітет аргументує свою позицію: «особые усилия должны быть сделаны, чтобы предотвратить распад семейных связей заключенных, отбывающих пожизненное заключение. Украинское законодательство продолжает вводить жесткие ограничения на право посещения приговоренных к

пожизненному лишению свободы. Такой подход идет вразрез с общепринятым принципом, что преступники, независимо от преступления, за которые они были осуждены, отправлены в тюрьму в качестве наказания, а не получат наказание. Посещения пожизненно заключенных происходит в безопасных кабинах со стеклянной перегородкой, которая не дает возможности физического контакта между заключенными и их посетителями.

В 2009 году Комитет призывает украинские власти значительно увеличить количество возможных посещений для пожизненно заключенных. Как правило, визиты должны проходить в открытых условиях (например, за столом), посещения через перегородку должно быть исключением».

У відповідь на ці зауваження Комітету, які лунають десятиріччя, Уряд зазначає: Статтею 151 КВК України передбачено надання засудженим до довічного позбавлення волі один раз на три місяці короткострокових побачень. Кімнати для проведення короткострокових побачень обладнані у відповідності з додатком 17 до Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. В цих кімнатах встановлені абонентські переговорні пристрої.

Тобто ми маємо ст. 151 КВК і «распад семейных связей» Україну не турбує. І зауваження Комітету про те, що «такой подход идет вразрез с общепринятым принципом, что преступники отправлены в тюрьму в качестве наказания, а не получат наказание» – також не турбує Україну.

104. Показово, що представники України, посиляючись на норми існуючих законів, не бажають бачити, що Комітет рекомендує українській владі саме **переглянути законодавство і практику**, а не пояснити, чому так робиться. Демонстрація такого зневажливого ставлення до міжнародних інституцій є шокуючою. Ця дилетантська зверхність пронизує всю доповідь Уряду до Комітету.

З часу складання цієї ганебної для країни відповіді минуло п'ять років, але фактичне ставлення до рекомендацій та зауважень Комітету, яке було колись, незмінним є й сьогодні. Це відверто демонструє у своєму інтерв'ю у лютому 2016 року голова пенітенціарної служби В. М. Палагнюк. Ось його однозначна позиція щодо тортур у ВК-100:

«Были нарекания и Европейского комитета против пыток, будто там (у ВК-100 – ред.) были издевательства и пытки осужденных. Нет, там просто заставляют всех за собой убирать, там ни у кого «лакеев» нет, там руководствуются законом и внутренним распорядком, а не воровскими законами». Тобто ніяких тортур не було, вважає голова ДПтС.

Чи прав Голова відомства? Ось фрагмент з Доповіді цього Комітету щодо побаченого делегацією у ВК-100.

«В Темновской мужской колонии №100 делегация получила некоторое количество жалоб на жесто-

кие избиения заключенных. Такое обращение имело место в камере 01 и проходило по следующему сценарию: руки заключенного сковываются наручниками за спиной, работники тюрьмы кладут его лицом вниз на пол, стягивают с него штаны и бьют по ягодицам длинной деревянной дубинкой, обычно сопровождая избиение словесными оскорблениями. В одном случае заключенный также жаловался, что его били по ступням, а фельдшер плескал холодной водой ему в лицо; в другом случае, заключенный утверждал, что представители тюремного персонала мочились на его кровотокающие обнаженные ягодицы.

При обследовании медиком делегации несколько недель спустя, у некоторых из этих заключенных были обнаружены раны, подтверждающие жалобы. После такого продолжительного времени многие повреждения, причиненные избиениями такого типа, должны были бы полностью зажить и не оставить никаких следов. Тот факт, что раны были все еще видны, их размер, потеря тканей и продолжительность заживления наводят на мысль, что начальные повреждения были серьезными, с разрывом кожи, кровотечением, опуханием и гематомами.

Как показывают медицинские отчеты, составленные службой охраны здоровья по фактам использования «спецсредств» сотрудниками отделения ДИЗО/ПКТ, применение силы было зафиксировано в десяти случаях между 19 августа и 3 сентября. Медицинские отчеты не упоминали никаких заявлений заключенных, а также обстоятельств, при которых данные повреждения могли быть получены. **Перед лицом этих фактов главный врач службы охраны здоровья и фельдшер не смогли предоставить правдоподобных объяснений практически идентичных повреждений, в особенности наблюдаемых в один и тот же день.**

Делегация КПП попросила о проведения тщательного и безотлагательного расследования жалоб на жестокое обращение в камере 01 отделения ДИЗО/ПКТ. Делегация также потребовала немедленного прекращения эксплуатации этой камеры, обитой черной тканью, звуконепропускаемой, без окон и вентиляции, оборудованной только потолочным источником искусственного света. Такой камере не место в современном пенитенциарном учреждении.

Ответ официальных лиц относительно расследования, запрошенного делегацией, неприемлем – просто было заявлено, что расследование пришло к выводу, что применение «спецсредств» соответствовало украинскому законодательству и Европейским тюремным правилам.

Существуют основания сомневаться в методах ведения данного расследования, поскольку только отчеты службы охраны здоровья колонии №100 вызывают, мягко говоря, беспокойство. КПП

подчеркивает, что должностным лицам следует представить правдоподобные объяснения причин повреждений, полученных заключенными, такие объяснения до сих пор не были представлены».

105. Таким було і таким є сьогодні дійсне ставлення керівництва відомства до зауважень Комітету із запобігання катуванням.

Тому з великою обережністю треба ставитись до таких запевнень відомства, як: «Виконується відповідний план заходів щодо реалізації рекомендацій Комісара Ради Європи з прав людини»

Очевидно, що рекомендація Доповіді «Донецького Меморіалу» про те, щоб відомство серйозно та конструктивно поставилось до максимального виконання рекомендацій Європейського Комітету із запобігання катувань на практиці значною мірою не виконується.

Практична діяльність установ виконання покарань свідчить, що досі дуже часто положення Європейських пенітенціарних правил не дотримуються. При цьому ставлення до необхідності максимально дотримуватись рекомендацій міжнародних документів майже не змінюється: дотримуватись на словах та ігнорувати у практичній діяльності.

* * *

106.

9. Удосконалити підходи у кадровій політиці відомства, значно більше приділяти увагу ретельному добору працівників на керівні посади в органах відомства, кардинально підвищити вимоги до персоналу у питаннях обізнаності з правами людини, ввести для них при призначенні тести на знання документів у сфері прав людини. Не допускати порушення прав персоналу установ. Не допускати переробок персоналом крім абсолютно необхідних випадків.

17. Керівникам ДПтС України, керівникам територіальних підрозділів відомства періодично публічно нагадувати всім працівникам УВП про неприпустимість жорстокого поводження із ув'язненими, про неприпустимість перешкоджання відправці скарг та про обов'язкове притягнення до відповідальності працівників УВП за порушення цих вимог.

23. Сприяти якнайскорішому створенню різних незалежних інспекційних механізмів контролю дотримання прав людини в діяльності установ в'язничної системи та міліції, визначивши законодавчо їх створення, коло компетенції та процедури діяльності.

24. Поширювати практику проведення моніторингів силами громадських організацій, впроваджувати моніторинги умов тримання ув'язнених та стану в системі, у тому числі й державним коштом, включаючи підготовку й альтернативних звітів, звітів за проблемами або за напрямками діяльності установ.

Щодо участі ДПтС в національному і міжвідомчому механізмі протидії катуванням. Забезпечено сприяння удосконаленню функціонування національного та міжвідомчого механізмів проти катувань для зміцнення гарантій захисту прав громадян.

19 червня 2014 року створено рубрику з цього питання на веб-сайті ДПтС України:

- <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/category/643789>;
- <http://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/category/643790>.

Надається сприяння роботі представників Омбудсмана під час відвідування установ виконання покарань і слідчих ізоляторів. Ця робота здійснюється на підставі наказу ДПтС України від 30.11.2012 № 810, відповідно до якого керівництво територіальних органів ДПтС України зобов'язано забезпечувати необхідне сприяння персоналу Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму у їх моніторингових візитах до установ виконання покарань і слідчих ізоляторів.

(Довідково: 2 жовтня 2012 року законодавчо розширено повноваження Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Відповідно до цього передбачено безперешкодний доступ персоналу Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму, що діє у складі Секретаріату Омбудсмана, до установ, що належать до сфери управління ДПтС України).

18 квітня 2014 року наказом Міністерства юстиції України від № 670/5 утворено Комісію з питань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань (2 червня і 4 вересня 2014 року відбулися засідання Комісії), в рамках якої діють 5 мобільних груп для здійснення перевірок діяльності пенітенціарних установ (вже проінспектовано діяльність Київського, Одеського, Харківського слідчих ізоляторів, Закарпатської установи виконання покарань (№9), Бориспільської (№119), Стрижавської (№81), Полицької (№76), Олексіївської (№25) виправних колоній в Київській, Вінницькій, Рівненській і Харківській областях та Мелітопольської виховної колонії у Запорізькій області). Начальник управління міжнародної діяльності та взаємодії із засобами масової інформації виконує функції секретаря цієї Комісії.

У період роботи Комісії з квітня по кінець грудня 2014 року здійснено перевірку дев'яти установ виконання покарань і слідчих ізоляторів, у семи випадках мобільні групи для здійснення таких перевірок очолювали представники апарату ДПтС України.

Під час робочих контактів з представниками ЄКПТ (10 вересня 2014 року) та експертами Ради Європи для обговорення проблемних питань застосування засобів правового захисту і компенсаційного характеру при виконанні рішень Європейського суду з прав людини (15 грудня 2014 року) європейською стороною порушувалися питання спе-

цифіки діяльності робочих (мобільних) груп Комісії на предмет їх організаційно-правової ідентичності вже діючому в Україні національному превентивному механізму у частині незалежності від державного сектору.

З 16 травня 2014 року рішенням колегії ДПтС України введено у практику погодження кандидатур на посади керівного складу органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС України, та розгляд матеріалів на їх призначення чи просування по службі під час роботи кадрових комісій з урахуванням зауважень, викладених у доповідях ЄКПТ.

Забезпечено участь ДПтС України в узгодженні тексту Національної стратегії у сфері прав людини, робота з підготовки якої розпочалася під егідою Міністерства юстиції України з листопада 2014 року (довідково: проект зазначеного документа заплановано затвердити Верховною Радою України).

Щодо сприяння ДПтС України діяльності моніторинговим місіям ООН, ОБСЄ і МКЧХ у зв'язку з подіями на окупованих територіях. Ураховуючи складу політичну ситуацію в Україні навколо питань АРК, Донецької і Луганської областей, забезпечено у межах компетенції ДПтС України сприяння роботі в Україні представників короткотермінової місії ООН з прав людини Управління Верховного комісара ООН з прав людини, створеної на прохання Уряду України, і спеціальної моніторингової місії ОБСЄ на підставі Меморандуму про взаєморозуміння від 14 квітня 2014 року.

Також організовано сприяння роботі делегації Міжнародного Комітету Червоного Хреста (далі – МКЧХ) Східної Європи та Центральної Азії, 10 вересня 2014 року видано відповідний організаційно-розпорядчий акт ДПтС України з цього питання.

107. Коментар ДМ

Традиційно ДПтСУ в якості реагування на рекомендації інформує про організаційні заходи: «19 червня 2014 року створено рубрику з цього питання на веб-сайті ДПтС», наводячи посилання на дві сторінки. Разом з тим на одній з вказаних сторінок останні повідомлення датовані 16.10.2014 та 18.11.2014 р., на іншій – 09.09.2014 р., 27.11.2014 та 28.11.2014 р. Тож протягом наступних 15 місяців – жодної публікації. Тобто створили у червні рубрику, а за півроку забули про неї.

Констатується у відповіді відомства, що «надається сприяння роботі представників Омбудсмана», натомість ані слова не повідомляється про результативність цього сприяння.

З того, що «створено Комісію» та «проінспектовано діяльність» дев'яти установ, жодним чином не можна дізнатись, що ж це створення дало позитивного для засуджених.

Складно вважати взагалі інформацією, яка стосується протидії катуванням, те, що «європейською стороною порушувалось питання специфіки діяльності робочих (мобільних) груп Комісії». Без будь-якої інформації про результати цього «порушення».

Можна було б вітати повідомлення про те, що «рішенням колегиї ДПтС України введено у практику погодження кандидатур на посади керівного складу органів і установ».

Натомість відсутня будь-яка інформація про те, а скільки ж працівників керівного складу органів та установ було узгоджено «з урахуванням зауважень, викладених у доповідях ЄКПТ», чи була хоча б одна кандидатура, яку не узгодили з цієї причини? Де можна знайти критерії, які враховуються під час розгляду «з урахуванням зауважень, викладених у доповідях ЄКПТ». Не повідомляється нічого.

Не відомо, яким чином можна вважати взагалі інформацією, яка стосується протидії катуванням, те, що «забезпечено участь ДПтС України в узгодженні тексту Національної стратегії у сфері прав людини»

Підсумовуючи, треба визнати, що будь-якої змістовної та вимірюваної інформації про «кардинальне підвищення вимог до персоналу у питаннях обізнаності з правами людини та про введення для них при призначенні тестів на знання документів у сфері прав людини відомством у його відповіді не наведено.

Мовчанням обійшло відомство пропозиції «Донецького Меморіалу» про недопущення порушення прав персоналу установ та про заборону переробок персоналу. Нічого також не повідомлено відомством про публічні нагадування всім працівникам УВП про неприпустимість жорстокого поводження із ув'язненими, про неприпустимість перешкоджання відправці скарг та про обов'язкове притягнення до відповідальності працівників УВП за порушення цих вимог.

Нічого не повідомило відомство у своїй відповіді й про впровадження моніторингу умов тримання ув'язнених, включаючи підготовку й альтернативних звітів, звітів за проблемами або за напрямками діяльності установ.

* * *

108.

13. Впровадити реально діючу ефективну систему подання засудженими скарг та їх розгляду, припинити практику їх покарання за спроби оскаржувати дії адміністрації установ.

15. Дієво реагувати на будь-які спроби працівників установ перешкоджати відправці засудженими скарг, притягувати до відповідальності за нереагування на скарги та за імітацію їх вирішення.

16. На вимогу засуджених надавати їм письмові відповіді на їх звернення та скарги. При потребі цей обов'язок адміністрації закріпити у нормативних документах.

Щодо подання засудженими скарг та їх розгляду. Останнім часом особлива увага приділялася удосконаленню механізмів подання скарг потенційними жертвами неналежного поводження та відповідного реагування на них. ДПтС України дійшла ви-

сновку, що цей організаційно-правовий інструмент повинен відповідати абсолютним принципам незалежності і неупередженості, оперативності, достатнього ступеня залучення постраждалого та відкритості громадському контролю.

Для цього до грудня 2013 року ДПтС України була активно задіяна у реалізації міжнародних проєктів з питань превентивних механізмів під егідою Ради Європи.

Зокрема, у рамках спільної програми ЄС і РЕ «Посилення боротьби з жорстоким поводженням і безкарністю» (План дій Ради Європи для України на 2011–2014 роки) 13 грудня 2013 року проведено обговорення рекомендацій щодо оцінки ефективності механізму подання скарг на жорстоке поводження в пенітенціарній системі України, наданих консультантом Ради Європи, залученим до цієї роботи.

Зазначені рекомендації пройшли громадське обговорення з 16 травня по 16 червня 2014 року та 12 лютого 2015 року затверджені наказом Міністерства юстиції України № 178/5 «Про затвердження Методичних рекомендацій стосовно удосконалення розслідування звинувачень у жорстокому поводженні в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України».

Подальшу роботу з напрацювання організаційно-правових інструментів щодо їх впровадження буде продовжено у рамках трьохрічного проєкту «Подальша підтримка пенітенціарної реформи в Україні» при координації цього процесу відділом з питань співробітництва у галузі кримінального права Генерального директорату з прав людини і норм права РЕ «Criminal Law Cooperation Unit Action against Crime Department Directorate General of Human Rights and Rule of Law Council of Europe»). Практичне відпрацювання відповідного організаційно-правового інструмента буде здійснено на базі Стрижавської виправної колонії (№ 81) у Вінницькій області.

Також у продовження зазначеної вище теми під егідою Ради Європи триває діалог щодо імплементації у національне законодавство та впровадження у практику нового інституту «превентивних і компенсаційних» засобів захисту від неналежних умов тримання в пенітенціарних установах. 15 грудня 2014 року і 17 червня 2015 року проведено робочі зустрічі з експертами Ради Європи для обговорення стандартів Ради Європи у цій сфері та досвіду Італії і Франції.

Зазначене обумовлено тим, що додатковим індикатором для перерозподілу акцентів діяльності ДПтС України (на що більше треба звертати увагу) є практика Євросуду з прав людини, яка суголосна з недоліками ЄКПТ. Проведений аналіз за останні 10 років свідчить, що найбільш системними порушеннями за об'єктом оскарження є: неналежні умови тримання (29 скаргників), неналежна медична допомога (17 скаргників) і неефективне розслідування скарг на жорстоке поводження (7 скаргників).

Питання удосконалення механізму розслідування скарг на неналежне поведження перебуває на контролі Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини.

109. Коментар ДМ

Питання створення механізму подання засудженими скарг для відомства надзвичайно болюче. Це підтверджується й тим, що відомство дивним чином навело чимало інформації про різні заходи, здійснені на тему подання скарг, крім кроків з безпосереднього створення механізму подання скарг, а саме:

- Відомством проведено обговорення рекомендацій щодо оцінки ефективності механізму подання скарг.
рекомендації пройшли громадське обговорення і затверджені наказом Міністерства юстиції України
напрацювання організаційно-правових інструментів щодо їх впровадження буде продовжено в іншому проекті
- Планується відомством також «практичне відпрацювання відповідного організаційно-правового інструмента», зазначається, що «триває діалог щодо імплементації.. засобів захисту, проведено робочі зустрічі з експертами Ради Європи для обговорення стандартів Ради Європи у цій сфері, досвіду Італії і Франції»
- Відомством відмічається, що додатковим індикатором для перерозподілу акцентів діяльності ДПтС України (на що більше треба звертати увагу) є практика Євросуду з прав людини,
- Питання удосконалення механізму розслідування скарг на неналежне поведження перебуває на контролі.

Все перераховане виглядає як бурна діяльність, але тільки на підступах до створення механізму подання скарг. Жодного слова ДПтС не наведено про реальні кроки для припинення існуючої у відомстві практики покарання скаргників за спроби оскаржувати дії адміністрації установ. Нічого не повідомляється про бодай якесь реагування з боку керівництва відомства на спроби працівників установ перешкоджати відправці засудженими скарг, немає інформації про притягнення працівників до відповідальності за нереагування на скарги та за імітацію їх вирішення.

Без будь-якого реагування відомства залишилась рекомендація доповіді «Донецького Меморіалу»: на вимогу засуджених надавати їм письмові відповіді на їх звернення та скарги. Для такого кроку не потрібні будь-які дослідження, обговорення, відпрацювання, як не потрібне і вивчення досвіду Італії та Франції. Це вимога закону України «Про звернення громадян», достатньо її просто виконувати. Нічого не перешкоджає відомству ухвалити норму про це в своїх нормативних документах. Проте цих простих речей пенітенціарна служба не робить. Тобто відомство робить що завгодно, крім самих елементарних речей, необхідних для безперешкодного подання засудженими скарг без страху бути покара-

ними за такі дії. Це було б не можливо, якби зовсім іншою була б реакція відомства на рекомендації «Донецького Меморіалу», якби відомство насправді бажало ситуацію покращити. Очевидно, що воно не бажає її покращувати

Залишається констатувати, що фактично рекомендації Доповіді «Донецького Меморіалу» не виконані попри низку формально здійснених заходів.

* * *

110.

18. Вживати заходи до поліпшення надання медичних послуг, започаткувати заходи до перепідпорядкування медичних служб відомства Мінохорониздоров'я, ініціювати громадське обговорення цього питання.

19. Суттєво збільшити фінансування надання медичних послуг, збільшити чисельність кваліфікованого медичного персоналу у в'язницях та підвищити їм заробітну плату до адекватного рівня, посилити відповідальність за ненадання або неналежне надання медичної допомоги.

20. Забезпечувати інвалідів протезами та іншими необхідними медичними аксесуарами.

21. Визначити чинники значного росту смертності та суїцидів в установах виконання покарань і вжити заходи до їх зменшення.

Щодо охорони здоров'я та медико-санітарного забезпечення. На виконання доручення Прем'єр-міністра України від 16.06.2015 № 21358/1/1-15 щодо пункту 1 статті 3 Указу Президента України від 20.05.2015 № 276/2015 з виконання Плану дій щодо реалізації положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 – 2020 роки, управлінням охорони здоров'я та медико-санітарного забезпечення ДПтС України надано відповідні пропозиції у частині реформування пенітенціарної медицини. Пропозиції направлені на узгодження до Міністерства юстиції України.

Організація забезпечення засуджених технічними та іншими засобами, у тому числі засобами реабілітації є тотожною до загальнонаціональних вимог і здійснюється відповідно до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, затвердженого спільним наказом Міністерства юстиції України та МОЗ України від 15.08.2014 № 1348/5/572.

Також інформуємо, що з 2013 року реалізується проект ООН «Підвищення ефективності заходів правоохоронних органів, пенітенціарної системи і наркологічної служби у відповідь на епідемію ВІЛ/СНІДу», розрахованого до 2016 року за двома компонентами:

- 1) підвищення кваліфікації персоналу у галузі профілактики ВІЛ/СНІДу;
- 2) охорона здоров'я серед уразливої категорії засуджених і осіб, узятих під варту.

Локація проекту поширюється на Білоцерківську виправну колонію (№ 35), Качанівську виправну колонію (№ 54), Кременчуцьку виховну колонію і Київський слідчий ізолятор.

У 2015 році на базі Чернігівського юридичного коледжу заплановано створити ресурсний центр (виділено приміщення для обладнання сервером і оргтехнічними засобами) з питань профілактики і протидії епідемії ВІЛ/СНІДу та роботи з наркозалежними засудженими.

Здійснюється участь у проектних заходах, що фінансуються Глобальним фондом боротьби зі СНІДом, туберкульозом і малярією.

У липні 2014 з Держустановою «Український центр контролю за соціально-хворобами МОЗ України» укладено договір про надання субгранту на впровадження проекту «Побудова життєздатної системи комплексних послуг з профілактики та лікування ВІЛ/СНІДу в органах і установах, що належать до сфери управління ДПтС України, на суму майже 3,63 млн. грн. (довідково: угода діяла до лютого 2015 року; у рамках цього формату співробітництва укладено нову угоду з профілактики та лікування ВІЛ-інфекції та туберкульозу на період з 2015 по 2017 рік на 3,7 млн. грн.).

Раніше, з 2012 року ДПтС України брала участь у 10 раунді проекту за компонентом «СНІД» у співпраці із ВБО «Всеукраїнська мережа від людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом». Із зазначеною вище громадською організацією 21 березня 2012 року підписано Угоду про співпрацю ДПтС України і щодо протидії розповсюдження ВІЛ/СНІДу за фінансової підтримки Глобального Фонду для боротьби зі СНІДом, туберкульозом і малярією (у 2013 році використано 10 млн. 764,3 тис. грн.).

26 березня 2015 року підписано новий Меморандум про взаєморозуміння з Міжнародною неурядовою організацією «Лікарі без кордонів» для передислокації розпочатого з 2011 року п'ятирічного проекту з питань протидії туберкульозу із Жданівської виправної колонії у Донецькій області (№3) до Дніпропетровської виправної колонії (№ 89) та інших установ цієї області – вартість проекту становить майже 1 млн. Євро.

Унікальність проекту полягає у впровадженні ВООЗовських схем лікування туберкульозу та забезпечення повного циклу лікування – від моменту діагностики до повного видужання та супроводженні хворого під час відбування покарання і після його звільнення.

У період з 2012 по 2013 рік надано сприяння роботі 29 іноземних лікарів.

111. Коментар ДМ

ДПтС зазначає у своїх коментарях щодо охорони здоров'я та медико-санітарного забезпечення, що нею «направленні на узгодження до Міністерства юстиції України пропозиції у частині реформування пенітенціарної медицини».

Натомість, складається враження, що доля цих пропозицій невідома. Складно уявити, яким чином

саме тільки **направлення пропозицій** може вплинути на стан надання медпослуг засудженим.

Далі відомство зазначає:

«Організація забезпечення засуджених технічними та іншими засобами, ... здійснюється відповідно до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі».

Зрозуміти, яким чином організація забезпечення засобами впливає на ситуацію з наданням медпослуг засудженим, з такого твердження неможливо.

Далі. Відомство стверджує, що *реалізується проект щодо*

- 1) *підвищення кваліфікації персоналу у галузі профілактики ВІЛ/СНІДу;*
- 2) *охорони здоров'я серед уразливої категорії засуджених і осіб, узятих під варту.*

Натомість жодних конкретних відомостей не наводиться, наприклад, не повідомляється число осіб, які підвищили кваліфікацію, де ці особи працюють. Не зазначено, яким показником вимірюється охорона здоров'я серед уразливої категорії, то ж не відомо, скільки осіб охоплено цією охороною, як можна оцінити ефективність цієї охорони.

Відомство начебто уточнює, що *«локація проекту поширюється на Білоцерківську виправну колонію (№ 35), Качанівську виправну колонію (№ 54), Кременчуцьку виховну колонію і Київський слідчий ізолятор»*. А що в цьому питанні в інших установ робиться чи буде робитись? Коли? Відомство не надає жодного натяку.

Такою ж беззмисловою є констатація відомством, що у 2015 році на базі Чернігівського юридичного коледжу заплановано створити ресурсний центр. Що цей центр робитиме та взагалі, чи існує він – не зрозуміло. То ж це звичайне звітування планами на майбутнє.

Такого ж ґатунку й інші констатації на кшталт *«У липні 2014 ... укладено договір про надання субгранту», «21 березня 2012 року підписано Угоду про співпрацю», «26 березня 2015 року підписано новий Меморандум про взаєморозуміння з організацією «Лікарі без кордонів», «У період з 2012 по 2013 рік надано сприяння роботі 29 іноземних лікарів».*

Якби ці констатації доповнювались результатами названих заходів, якби наводились кількісні показники перелічених заходів – можна було б оцінити їх реальну значимість. Просте перерахування не дозволяє впевнитись, що насправді реально відомством щось зроблено, що ДПтС не обмежується голою імітацією діяльності.

Якщо порівняти цей перелік заходів з рекомендаціями Доповіді «Донецького Меморіалу», то очевидно, що, наприклад, нічого не зроблено хоча б для обговорення перепідпорядкування медичних служб відомства Мінохорони здоров'я. Абсолютно нічого не повідомляє ДПтС про динаміку фінансування надання медичних послуг, про зміни (чи їх відсутність) у чисельності кваліфікованого медичного персоналу у в'язницях, про підвищення (або не підвищення)

медперсоналу заробітної плати до адекватного рівня. Повна мовчанка відомства й у питанні посилення відповідальності за ненадання або неналежне надання засудженим медичної допомоги. Немає можливості з відповіді відомства оцінити й ситуацію із забезпеченням інвалідів протезами та іншими необхідними медичними аксесуарами.

Фактично ДПтС надало інформацію, яка жодним чином не є відповіддю на рекомендації доповіді «Донецького Меморіалу», а лише створює враження суцільної імітації реагування. Не виключено, що це тому, що по суті відомство з цих питань немає чого позитивного повідомити.

* * *

112.

21. Визначити чинники значного росту смертності та суїцидів в установах виконання покарань і вжити заходи до їх зменшення

Щодо попередження та недопущення самогубств серед осіб, які тримаються в установах, що належать до сфери управління ДПтС України.

Робота з попередження та недопущення самогубств серед осіб, які тримаються в установах кримінально-виконавчої служби здійснюється відповідно до вимог «нормативно-правових та організаційно-розпорядчих актів ДПтС України».

Станом на 01 червня 2015 року в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах допущено 18 випадків самогубств проти 25 за аналогічний період минулого року.

Найбільш поширеними причинами, які впливають на прийняття особою рішення про самогубство, є складнощі в адаптації до умов позбавлення волі (27% випадків самогубств скоєно особами, які трималися в установах кримінально-виконавчої служби менше 1 року, 13% випадків – від 1 до 2 років) та втрата соціально корисних зв'язків і соціально важливих орієнтирів (20% осіб, які вчинили самогубство).

Питання «Про причини зростання кількості самогубств серед засуджених в окремих виправних колоніях, а також заходи, що вживалися органами та установами ДПтС України для покращення психологічного супроводу осіб, схильних до самогубств, вирішення питань запобігання самогубств серед осіб, які тримаються в установах ДПтС України» розглянуто 16.01.2015 на апаратній нараді керівництва ДПтС України, за результатами якої підготовлено наказ «Про застосування заходів реагування до посадових осіб Державної кримінально-виконавчої служби України за недоліки в організації роботи щодо попередження і профілактики самогубств серед засуджених в установах виконання покарань».

29.05.2015 у м. Черкаси проведено виїзну нараду із заступниками начальників територіальних органів ДПтС України, які згідно з посадовою інструкцією є кураторами з соціально-психологічної роботи.

До порядку денного наради було включено питання щодо стану організації роботи з профілактики та попередження самогубств.

З метою вдосконалення виконання службових обов'язків персоналом установ виконання покарань щодо забезпечення права засуджених та осіб, узятих під варту, на особисту безпеку ДПтС України оновлено методичні рекомендації щодо профілактики самогубств серед осіб, які тримаються в установах виконання покарань, а також обладнання і використання кімнат для проведення сеансу психологічного розвантаження, з урахуванням змін до Кримінально-виконавчого кодексу України, Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 29.12.2014 № 2186/5 та Типових посадових обов'язків психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 04.11.2013 № 2300/5.

Для психологів установ виконання покарань спільно з Інститутом кримінально-виконавчої служби розроблено та видано накладом 300 примірників Методичних рекомендацій «Запобігання суїцидальним проявам серед засуджених та ув'язнених».

Одночасно маємо позитивні приклади вмілих та організованих дій персоналу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів з попередження випадків самогубств. У першому півріччі 2015 року було припинено 12 спроб самогубств та врятовано життя засудженим. Відповідно підготовлено три накази ДПтС України про заохочення персоналу виправних колоній та слідчих ізоляторів за умілі та професійні дії.

113. Коментар ДМ

Відомство у своїй відповіді відзначає найбільш поширені причини, які впливають на засуджених, які вчиняють самогубство. Проте ці чинники існували завжди, а чому відбувся значний ріст числа самогубств – наявність цих причин не пояснює.

Показово, що відомство реагує на ріст вчинення самогубств традиційно:

- на апаратній нараді керівництва ДПтС України 16.01.2015 розглянуто вирішення питань запобігання самогубств;
- за результатами наради підготовлено наказ;
- 29.05.2015 у м. Черкаси проведено виїзну нараду з цих питань;
- оновлено методичні рекомендації щодо профілактики самогубств;
- розроблено та видано накладом 300 примірників Методичних рекомендацій;
- підготовлено три накази ДПтС України про заохочення персоналу виправних колоній та слідчих ізоляторів за умілі та професійні дії з попередження самогубств».

Натомість всі ці, звичайно, корисні, дії навряд чи надають відповідь на головне питання: чому рівень самогубств ув'язнених зріс з 0,21 випадку на 1 тис.

ув'язнених у 2003 році до 0,66 у 2013 році та до 0,7-0,8 у 2014-2015 роках. То ж фактично відповіді на питання про чинники значного росту самогубств у відповіді пенітенціарної служби немає.

Про чинники росту смертності з 5,15 випадків на 1 тис. ув'язнених у 2009 році до 10,8 у 2014 році також немає ані відповіді, ані навіть будь-яких пояснень ситуації.

Отже рекомендація «Донецького Меморіалу» по суті фактично не виконана.

* * *

114.

22. Ініціювати схвалення нормативного документу, який би дозволяв за відсутності коштів на особових рахунках засуджених видачу їм паспортів безкоштовно.

Щодо паспортизації засуджених. На сьогодні проблема відсутності у засуджених коштів для сплати державного мита для оформлення паспорта громадянина не стоїть так гостро, щоб вирішувати її через схвалення спеціального нормативно-правового акту. Так, станом на 01 червня 2015 року не мають коштів для сплати мита 310 засуджених, що складає лише 6,5% від кількості тих, які не мають паспорта.

Половина із цих засуджених працевлаштовані на виробництві установ та мають можливість заробити необхідні кошти. Щодо інших засуджених це питання вирішується адміністрацією установ виконання покарань шляхом ініціювання перед органами місцевого самоврядування питання про звільнення засуджених від сплати державного мита за оформлення паспорта та сприяння благодійних організацій. На сьогодні такі позитивні приклади є в установах виконання покарань Запорізької та Чернігівської областей.

115. Коментар ДМ

ДПтС визнає наявність проблеми відсутності у засуджених коштів для сплати державного мита за отримання паспорта, але оцінює її як незначну: «не стоїть так гостро». Але відмічає, що вона стосується понад 300 засуджених. На думку відомства, достатньо того, що адміністрації деяких установ виконання покарань «ініціюють перед органами місцевого самоврядування питання про звільнення засуджених від сплати державного мита» за оформлення паспорта. Добре, якщо такий крок має позитивний ефект, а якщо ні? Ось тоді засуджений (і адміністрація установи також) постають перед відсутністю будь-якого нормативного документу, який би міг (змусив орган влади) все ж таки забезпечити засудженого паспортом. То ж відомство, визнаючи проблему, фактично відмовилось сприяти її вирішенню.

* * *

116.

29. Вилучити з кола повноважень спецпідрозділів та груп швидкого реагування їх участь у проведенні обшуків.

Щодо порядку проведення обшуків і оглядів.

Згідно із частиною четвертою статті 107 Кримінально-виконавчого кодексу України засудженим забороняється придбавати, виготовляти, зберігати і використовувати гроші, цінності, предмети, речі, речовини і вироби, заборонені до використання у колонії.

З метою забезпечення дотримання вимог цієї норми статтею 102 Кримінально-виконавчого кодексу України передбачено, що засуджені, їхні речі і одяг, а також приміщення та територія колоній підлягають обшуку і огляду. Порядок проведення обшуків і оглядів визначається нормативно-правовими актами.

Крім цього, вимогами статті 18 Закону України про Державну кримінально-виконавчу службу України на посадових і службових осіб органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів покладено обов'язки забезпечувати правопорядок, додержання вимог режиму, правил внутрішнього розпорядку в установах виконання покарань, слідчих ізоляторах і на прилеглих до них територіях та вимагати від засуджених і осіб, узятих під варту, інших осіб виконання ними обов'язків, установлених законом, ці особи наділяються правом проводити огляд і обшук засуджених та осіб, узятих під варту, їх речей, огляд інших осіб та їх речей, транспортних засобів, які знаходяться на територіях установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, підприємств установ виконання покарань і на прилеглих до них територіях, на яких установлені режимні вимоги, а також вилучати заборонені для використання в установах виконання покарань і слідчих ізоляторах речі та документи.

Згідно з пунктом 3.8 Положення про територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 03.07.2013 № 1325/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 5 липня 2013 року за № 1133/23665, до функцій особового складу територіального (міжрегіонального) воєнізованого формування відноситься проведення оглядів і обшуків території житлової та виробничої зон, речей засуджених і осіб, узятих під варту, оглядів інших осіб та їх речей, транспортних засобів, які знаходяться на території об'єктів Державної кримінально-виконавчої служби України, на якій встановлені режимні вимоги, а також вилучення заборонених речей і документів.

Питання щодо вилучення з кола повноважень особового складу територіального (міжрегіонального) воєнізованого формування права брати участь у проведенні обшуків вивчається.

Водночас до складу груп швидкого реагування, які створюються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, входить персонал цих установ. Вилучення з кола повноважень цього персоналу права брати участь у проведенні обшуків буде суперечити вимогам законодавства та перешкоджати їм виконувати у повному обсязі обов'язки, визначені законодавством.

117. Коментар ДМ

Цитування відомством п. 4 ст. 107 та ст. 102 Кримінально-виконавчого кодексу України, ст 18 Закону України про Державну кримінально-виконавчу службу України, а також п. 3.8 Положення про територіальне (міжрегіональне) воєнізоване формування Державної кримінально-виконавчої служби України, якими обґрунтовується необхідність проведення обшуків, ні до чого. Це певна імітація відомством відповіді, бо про ті моменти, про які йде мова в зазначених нормах законодавства, у рекомендаціях «Донецького Меморіалу» нічого не згадується.

Безпосередньо про вилучення з кола повноважень особового складу територіального (міжрегіонального) воєнізованого формування права брати участь у проведенні обшуків відомством зазначено, що питання **вивчається** (проте неясно, а чому вивчається? З якою метою? Для чого? Як довго триватиме вивчення?).

Некоректним є й зауваження ДПтС про те, що «вилучення з кола повноважень персоналу (установ) права брати участь у проведенні обшуків» начебто через те, що цей персонал входить «до складу груп швидкого реагування, які створюються в установах виконання покарань та слідчих ізоляторів», суперечитиме «вимогам законодавства та перешкоджатиме їм виконувати у повному обсязі обов'язки, визначені законодавством». Ніхто не забороняє персоналу брати участь у обшуках поза складу груп швидкого реагування. Це недолуге пояснення може свідчити тільки про те, що серйозних аргументів за участь у обшуках бійців спецпідрозділів та груп швидкого реагування відомство не має. Звичайно, крім фактичного бажання таким чином мати можливість залякувати засуджених, чинити на них психологічний тиск та мати можливість свавільно застосовувати силу.

Рекомендація не виконана.

* * *

118.

30. Вжити дієві заходи для зміни практики відмови адміністрацією установ у поданні документів до суду на умовно-дostroкове звільнення, відмовляючи засудженим у поданні тільки у виключних випадках. Перекласти на суди процедуру ухвалення рішення про застосування УДЗ. Прокурорам припинити штучне перешкодження наданню УДЗ.

Щодо застосування умовно-дostroкового звільнення. У березні цього року ДПтС України до Міністерства юстиції України подано проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених», у якому передбачено внесення змін до частини 3 статті 154 щодо порядку дostroкового звільнення від відбування покарання в такій редакції:

«Стосовно засудженого, щодо якого відповідно до статей 81, 82 Кримінального кодексу України може

бути застосоване умовно-дostroкове звільнення від відбування покарання або заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, орган або установа виконання покарань у місячний термін надсилає клопотання засудженого до суду в порядку, установленому кримінальним процесуальним законодавством. Одночасно з клопотанням до суду надсилаються особова справа засудженого та дані, які характеризують поведінку засудженого під час відбування покарання».

Разом з цим із засудженими та їх родичами проводиться широкомасштабна кампанія з роз'яснення вимог положень статей 537 та 539 Кримінального процесуального Кодексу України, згідно яких відсутність позитивного рішення комісії установи виконання покарань не позбавляє можливості засудженого, його захисника, законного представника, а також інших осіб, звернутися до суду для розгляду питання щодо можливості застосування умовно-дostroкового звільнення.

119. Коментар ДМ

Пропозиція ДМ врахована, проект змін до Закону підтриманий, тепер черга за рішенням парламенту.

Натомість прокурори продовжують практику перешкодження наданню УДЗ, зокрема, прокурор Іллічівського району м. Маріуполя, на свій манер тлумачачи п. 8 ст. 154 КВК України для осіб, які переведені до виправного центру (див. п. 97 Доповіді).

* * *

120.

31. Продовжити заходи з гуманізації утримання довічно ув'язнених, забезпечувати їх роботою, законодавчо передбачити для них можливість отримувати умовно-дostroкове звільнення.

32. Сприяти скасуванню покарання у вигляді довічного позбавлення волі для всіх жінок.

Щодо гуманізації покарання у виді довічного позбавлення волі. У Верховній Раді України 03.03.2015 за № 2292 зареєстрований проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заміни довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням».

У ДПтС України опрацьовано цей законопроект та в цілому підтримано внесення запропонованих змін, а також подано пропозиції щодо строків розгляду можливості застосування до засуджених до довічного позбавлення волі вказаних заохочувальних норм.

Комітетом Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності опрацьовується проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо гуманізації кримінальної відповідальності жінок», яким передбачається скасування довічного позбавлення волі для жінок.

Пропозиції щодо внесення цих змін ДПтС України подано на розгляд Міністерства юстиції України 17.03.2015.

121. Коментар ДМ

Пропозиції щодо надання довічно засудженим права на умовно-дострокове (умовне) звільнення реалізовані в ухваленому у листопаді 2015 року законі, який Президент України не підписав.

Законопроект про скасування покарання у вигляді довічного позбавлення волі для всіх жінок підтриманий пенітенціарною службою і знаходиться на розгляді у парламенті.

* * *

122.

33. Максимально прихильно ставитись до прохань засуджених про переведення для відбування покарання ближче до місця мешкання рідних.

Щодо розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк та довічно-го позбавлення волі, до установ виконання покарань. Розподіл, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі, до установ виконання покарань здійснюється відповідно до частини першої статті 93 Кримінально-виконавчого кодексу України, як правило, в межах адміністративно-територіальної одиниці відповідно до місця проживання до засудження або місця постійного проживання родичів засуджених, з урахуванням їх заяв та наявності вільних місць. Відповідно, індивідуальні та персональні наряди щодо розподілу засуджених готуються з урахуванням указаних вимог.

Разом з тим, відповідно до Положення про Апеляційну комісію Державної пенітенціарної служби України з питань розподілу, направлення та переведення для відбування покарання осіб, засуджених до позбавлення волі, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 08.02.2012 № 222/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 10.02.2012 року, проводяться засідання Апеляційної комісії, а саме, в міру надходження скарг і заяв та інших матеріалів. Так, у 2015 році на засіданнях комісії розглянуто 686 матеріалів, у тому числі звернень засуджених та їх рідних щодо вирішення питання про переведення ближче до їх місця проживання та 624 з них були розглянуті позитивно.

У цілому, за наявності законних підстав та реальної можливості наповнення установ виконання покарань, ДПтС України впроваджує практику максимально толерантного ставлення до звернень засуджених щодо розподілу та переведення, відповідно до норм кримінально-виконавчого законодавства.

123. Коментар ДМ

Відомство стало уважніше ставитись до задоволення прохань засуджених про переведення для відбування покарання ближче до місця мешкання рідних. В парламенті розглядається законопроект, спрямований на підвищення рівня обов'язковості направляти засуджених осіб для відбування покарання ближче до місця мешкання рідних.

Тим не менше випадки відмов без реальних та достатніх підстав у переведенні засуджених на їх прохання досі трапляються.

* * *

124.

36. Керівництву відомства послідовно дотримуватись практики діалогу з провідними правозахисними організаціями щодо різних аспектів діяльності системи. Роз'яснювати посадовцям відомства, що взаємодія з громадськістю є їх обов'язком, а не правом.

37. Розробити та впровадити у співпраці з провідними правозахисними організаціями процедуру (алгоритм) дієвого та швидкого реагування на повідомлення про ймовірні порушення прав людини в установах виконання покарань.

38. Проводити ознайомлення, а при можливості – й обговорення в установах та органах ДПтС України результатів незалежних досліджень та моніторингів, річних Доповідей, які готуються та поширюються громадськими організаціями та іншими незалежними інституціями, та вживання ефективних заходів реагування. Регулярно інформувати про дії та заходи відомства, спрямовані на імплементацію результатів досліджень та їх рекомендацій.

Щодо співпраці ДПтС України з представниками громадськості у частині реагування на порушення прав людини в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах. ДПтС України готова до діалогу не лише з «провідними» правозахисними організаціями, а з усіма інститутами громадянського суспільства, які звертаються з пропозиціями співпраці.

Інститут громадського контролю за установами виконання покарань закріплено в статті 25 Кримінально-виконавчого кодексу України і Положенні про спостережні комісії місцевих держадміністрацій, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2004 р. № 429 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 10 листопада 2010 р. №1042). Забезпечується виконання заходів, передбачених постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 р. №996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» (зі змінами).

З 1 квітня 2015 року при ДПтС України надано сприяння в утворенні громадської ради при ДПтС України, до компетенції якої також входять питання громадського контролю за діяльністю органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС України. Процедура формування складу громадської ради при ДПтС України не належить до компетенції ДПтС України, але Служба є активним учасником у сприянні її роботі.

Як вже зазначалося вище, ДПтС України також сприяє вдосконаленню функціонування національного та міжвідомчого механізмів проти катувань для зміцнення гарантій захисту прав громадян.

4 вересня 2014 року під час другого засідання Комісії з питань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань прийнято рішення, що мобільні групи для здійснення перевірок діяльності пенітенціарних установ будуть очолювати представники громадськості або Міністерства юстиції України. У зв'язку з цим 13 травня 2015 року під час чергового засідання громадської ради при ДПтС України визначено п'ять кандидатів, які можуть очолити мобільні групи Комісії з питань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань для здійснення перевірок діяльності пенітенціарних установ.

25 червня 2014 року під егідою ОБСЄ проведено робочу зустріч з Координатором проектів ОБСЄ в Україні, погоджено два напрями перспективної співпраці у 2015 році з питань:

- 1) удосконалення механізмів громадського контролю за діяльністю органів і установ, що належать до сфери управління ДПтС України;
- 2) удосконалення роботи прес-офіцерів територіальних органів ДПтС України.

Раніше у 2009-2010 роках за підтримки Координатора проектів ОБСЄ в Україні тривала співпраця зі створення умов для функціонування незалежних превентивних механізмів із запобігання тортурам.

125. Коментар ДМ

ДПтС, як зазвичай, звітується параметрами, які нічого не кажуть про зміст заходів та діяльності взагалі, ба більше – про результативність заходів. Так, з речення про те, що «25 червня 2014 року під егідою ОБСЄ проведено робочу зустріч... погоджено два напрями перспективної співпраці у 2015 році» абсолютно не зрозуміло, а що ж зроблено у цій сфері у 2014 році, адже з червня пройшло півроку ще у 2014 році.

По-друге, звітування майбутньою діяльністю не є виконанням певної роботи, а лише намірами, які можуть й не виправдатись. Наприклад, ДПтС повідомляє, що «4 вересня 2014 року під час другого засідання Комісії з питань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань прийнято рішення, що мобільні групи для здійснення перевірок діяльності пенітенціарних установ будуть очолювати представники громадськості або Міністерства юстиції України. У зв'язку з цим 13 травня 2015 року під час чергового засідання громадської ради при ДПтС України визначено п'ять кандидатів, які можуть очолити мобільні групи Комісії з питань державної політики у сфері виконання кримінальних покарань для здійснення перевірок діяльності пенітенціарних установ».

Мініюст своїм листом № 3141/421-0-33-16/6 від 02.02.2016 року повідомив, що протягом 2015 року «робочі (мобільні) групи перевірки слідчих ізоляторів та установ виконання покарань, що належать до сфери управління ДПтС України, не здійснювали». Разом з тим, у відповіді ДПтС жодного слова не міститься про реагування на пропозицію «Донецького Меморіалу» «розробити та впровадити у співпраці з провідними правозахисними організаціями процедуру (алгоритм) дієвого та швидкого ре-

агування на повідомлення про ймовірні порушення прав людини в установах виконання покарань».

Абсолютно нічого не повідомляється про «обговорення в установах та органах ДПтС України результатів незалежних досліджень та моніторингових, річних Доповідей, які готуються та поширюються громадськими організаціями та іншими незалежними інституціями, та вживання ефективних заходів реагування».

Тим більше, зовсім жодного слова немає у відповіді відомства про «дії та заходи відомства, спрямовані на імплементацію результатів досліджень та їх рекомендацій».

То ж наведені рекомендації «Донецького Меморіалу» 36, 37 та 38 начебто відомство й не залишило без уваги, разом з тим й зроблене не можливо оцінити за відсутності конкретних результатів.

* * *

126.

39. Докладати зусиль до максимального охоплення установ виконання покарань Кіноклубами медіа-просвіти Docudays.UA, сприяти в організації їх роботи.

Щодо співпраці ДПтС України з Міжнародним фестивалем документального кіно про права людини Docudays UA.

7 липня 2014 року ДПтС України підписано Меморандум про взаєморозуміння між ДПтС України та Міжнародним фестивалем документального кіно про права людини Docudays UA (далі – Меморандум). У Меморандумі зазначається, що ДПтС та Міжнародний фестиваль документального кіно про права людини Docudays UA (далі – Фестиваль) підтверджують намір продовжувати співпрацю та мають на меті підвищення рівня дотримання прав людини в органах та установах, що належать до сфери управління ДПтС України.

Персонал Державної кримінально-виконавчої служби України неодноразово брав участь у заходах, які проводив Фестиваль. У рамках спеціальної програми «Docudays UA для пенітенціарних установ» Фестиваль разом із відомими правозахисниками неодноразово відвідував установи виконання покарань для показу засудженим фестивальних фільмів про права людини.

Відповідно до Меморандуму в рамках проекту «Кампанія за права людини в Україні з використанням інструментів Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA» (за підтримки Представництва Європейського Союзу в Україні) у 2014 році заплановано спільними зусиллями утворити постійно діючі кіноклуби медіа-просвіти з прав людини Docudays UA в 5-ти відомчих навчальних закладах ДПтС України та в 10 установах виконання покарань (Донецької, Львівської, Харківської, Херсонської та Чернігівської областей).

Станом на 01.04.2015 в органах та установах Державної кримінально-виконавчої служби України створено 31 кіноклуб медіа-просвіти Docudays UA.

Пункт 2.1. Меморандуму передбачає проведення семінару «Кіноклуб Docudays UA як інструмент просвіти з прав людини» для керівників кіноклубів відомчих навчальних закладів та установ виконання покарань ДПтС України, які є персоналом Державної кримінально-виконавчої служби України.

Проведення зазначеного вище заходу заплановано на 17-19 липня 2015 року у приміщенні Освітнього дому прав людини.

Користуючись нагодою, інформуємо, що у 2014-2015 роках за підтримки Дитячого фонду ЮНІСЕФ в Україні у виховних колоніях реалізується проект щодо створення однохвилинних фільмів, у тому числі на правову тематику про дотримання прав неповнолітніх.

127. Коментар ДМ

Рекомендація виконується.

* * *

128.

40. Продовжити забезпечення правовою літературою, в першу чергу, кодексами та текстами Європейських пенітенціарних правил в достатній кількості бібліотеки всіх установ виконання покарань. Забезпечувати безперешкодний доступ засуджених до таких видань.

Щодо забезпечення бібліотек установ виконання покарань правовою літературою. На сьогодні, бібліотечний фонд виправних колоній налічує понад 1,4 млн. примірників художньої та публіцистичної літератури.

Засудженим передплачено близько 26 тис. примірників періодичних видань.

Крім цього, відповідно до вимог статей 107, 110 Кримінально-виконавчого кодексу України засудженим забезпечено доступ до глобальної мережі Інтернет, завдяки використанню якої засуджені мають доступ до будь-якої правової літератури.

129. Коментар ДМ

Рекомендація 40 «Донецького Меморіалу» стосується забезпечення установ не будь-якою літературою, а саме **правовою літературою, в першу чергу, кодексами та текстами Європейських пенітенціарних правил в достатній кількості**. Відсутність у відповіді згадки саме про таку літературу змушує вважати, що установи такою літературою не забезпечені, та, можливо, не мають планів бути забезпеченими, що надто тривожно.

Посилання ДПтС на доступ засуджених до Інтернету означає, що тільки ті засуджені особи, які мають кошти для оплати користування Інтернетом, та ще тільки в тих установах, де облаштовані місця для користування ним, фактично можуть скористатися можливістю доступу до правової літератури. За умови, що адміністрація на знайде привід відмовити у користуванні Інтернетом. Таку ситуацію не можливо вважати **вільним доступом для всіх засуджених**.

То ж дана рекомендація залишається фактично не виконаною, а отже актуальною.

130. Рекомендації Доповіді-2014, на які пенітенціарна служба не надала будь-якої інформації

1. Без зволікань вжити заходи для здійснення першочергових кроків до визначення головних засад створення сучасної пенітенціарної системи.
2. Вжити заходи до відповідного кадрового забезпечення здійснення змін.
3. Пенітенціарній службі пропонується не перешкоджати удосконаленню кримінально-виконавчого законодавства та приступити до поліпшення нормативної бази відомства, включаючи оновлені Правила внутрішнього розпорядку.
4. Провести без зволікань комплексний аналіз нормативно-правових документів та інших нормативних актів ДПтС України на відповідність міжнародним стандартам, залучати до цієї роботи кращих фахівців, в тому числі з поза меж пенітенціарної служби.
5. Скасувати без зволікань норми відомчих правових актів, які порушують права людини та/або не відповідають вимогам Кримінально-виконавчого кодексу, положенням Європейських пенітенціарних правил та не враховують рекомендації Європейського Комітету із запобігання катувань.
8. Відомству пропонується у нормотворчій діяльності почати віддавати пріоритет питанням дотримання прав людини перед проблемами технічного функціонування служби, зокрема, оперативних підрозділів. Суттєво підвищити при цьому увагу до питань дотримання прав людини та поваги гідності як осіб, що перебувають в ув'язненні, так і персоналу установ. До обговорення проектів нормативних документів залучати незалежних фахівців та громадськість,
10. Започаткувати ґрунтовне навчання персоналу в'язниць міжнародним стандартам поведінки з ув'язненими, залучати для цього фахівців та провідні правозахисні організації з періодичною перевіркою знань, категорично уникати при цьому профанації та імітації навчання.
11. Ініціювати розробку змін до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», спрямованих на суттєве підвищення рівня соціальної захищеності працівників установ кримінально-виконавчої системи.
12. Ухвалити чітке рішення щодо подальшої долі персоналу установ виконання покарань, які залишились працювати на непідконтрольній українській владі території, визначення їх статусу та надійно довести це рішення до їх відома.
14. Розробити надійну процедуру реєстрації відправленої кореспонденції засуджених та зробити її доступною всім засудженим. Скасувати фактичну цензуру кореспонденції, а її перегляд зробити вибірковою, а не тотальним, при потребі сприяти ухваленню відповідного нормативного акту.

25. Забезпечити гарантований доступ засуджених до інформації про себе (медичні картки, картки обліку кореспонденції, рішення щодо УДЗ тощо) з можливістю обов'язково безперешкодно робити виписки та мати їх при собі.
26. Суттєво звузити до адекватного рівня дискреційні повноваження адміністрації установ щодо накладання стягнень. Викласти виключний перелік дій, за які можуть застосовуватися дисциплінарні стягнення.
27. Ввести чіткі процедури фіксації праці та її оплати, засудженим надати можливість контролювати правильність засвідчення часу їх роботи та її обсягів. Припинити практику використання безоплатної праці. Суворо дотримуватись визначених законодавством норм зарахування заробітку на особові рахунки та притягувати до відповідальності осіб, які ці норми нарахування порушують.
28. Активно сприяти впровадженню змін в законодавстві щодо забезпечення відшкодування втраченої працездатності ув'язненим під час відбування покарання з моменту її настання.
34. Припинити вирахування коштів із засуджених за харчування, взуття, білизну та одяг, обмежившись вирахування за комунальні побутові та інші послуги, як і передбачає ст. 121 КВК України.
35. Розглянути питання оптимізації числа установ виконання покарань по країні (зменшення їх кількості) та ухвалити стратегічне рішення про будівництво нових в'язниць замість старих, провести всі необхідні фінансові розрахунки та закріпити це рішення у спеціальній державній програмі

ВИСНОВКИ ДОПОВІДІ

«ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ-2015»

З сорока пропозицій попередньої Доповіді виконано дві, ще п'ять виконані частково, не виконано тридцять три пропозиції. Це типові показники реагування пенітенціарної служби на рекомендації Доповідей «Донецького Меморіалу».

В 2015 році продовжилось зниження в'язничного населення: з 73 431 особи станом на 01.01.2015 року до 69 997 осіб на 01.01.2016 р., які перебували в 148 установах відомства, що залишились підконтрольними українській владі. Отже за рік зменшилось число установ на дві та чисельність в'язнів на 3434 особи або на – 4,68%. Це зниження сталося попри невелике збільшення числа ув'язнених у СІЗО – з 16035 осіб до 16 615, за рахунок зменшення числа засуджених – з 57396 осіб до 53382 осіб, тобто на 4014 осіб.

Стійко знижується рівень невинуватеного застосування запобіжного заходу – взяття під варту: за 2014 рік з СІЗО звільнено біля 6,7 тис. осіб, і це значно менше рівня 2010-2011 років (понад 14 тис. осіб щорічно).

Показник числа в'язнів на 100 тис. населення для України складає біля 164 особи, а з врахуванням числа в'язнів на окупованих територіях Донбасу (оцінка) – біля 190, тоді як рік тому – біля 210.

Позитивною обставиною є подальше зменшення засуджених у виховних колоніях – до 348 осіб, з них саме неповнолітніх 222 особи. Чисельність довічно ув'язнених осіб склала 1536 осіб, в тому числі 24 жінки.

Проблема переповненості в'язниць як системна в Україні вже відсутня, на часі питання скорочення кількості місць відбування покарання.

Поступ у вирішенні проблем в наданні медичних послуг за рік практично відсутній, ці послуги в установах кримінально-виконавчої служби залишаються на край низькому рівні. Бракує фінансування та кваліфікованого медичного персоналу у в'язницях. Зміни нормативних актів майже не впливають на існуючу практику.

У 2015 році продовжив зберігатися надзвичайно високий рівень смертності: вмерло 510 осіб, в тому числі 103 особи в СІЗО. В розрахунок на 1 тис. ув'язнених – вмерло у 2015 році 7,29 – майже стільки ж, як і два роки тому.

Останні три роки відмічені сплеском числа випадків самогубств у в'язницях. Якщо протягом 2008-2010 років та й раніше щороку траплялося 40-44 випадки самогубств, то в 2015 році їх сталося 49 випадків, з них 15 в СІЗО, при вдвічі меншій кількості в'язнів. Це означає ріст числа таких випадків в розрахунок на 1 тис. ув'язнених майже вдвічі порівняно з 2011-12 роками та в 3,5 рази порівняно з 2003 роком.

В установах виконання покарань утримувалося 43 особи, які мають першу групу інвалідності, 517 осіб, які мають другу групу інвалідності, 868 осіб, які мають третю групу інвалідності.

Питання перепідпорядкування медичних структур в'язниць та передання їх медичному відомству традиційно залишаються поза увагою і відомства, і керівництва держави.

У 2015 році активізувалось ухвалення нових законів, хоча майже всі вони тільки «підправляють» окремі недоліки в існуючих законах. Ухвалення закону «Про пробацію» є важливим, але доволі суперечливим з огляду на його практичне застосування.

Натомість нарешті засуджені можуть звертатись до суду конфіденційно, а також оформлювати пенсії, якщо право на них отримали під час відбування покарання.

Практика прийняття відомчих документів у 2015 році не покращилась, вони часто ухвалюються з урахуванням тільки інтересів відомства та персоналу, залучення громадськості до їх підготовки тільки імітується, іноді вони можуть навіть містити норми, що суперечать законодавству як от щодо відрахувань за харчування з коштів засуджених.

Попри вилучення з Кримінально-виконавчого кодексу норми про оплату з коштів засуджених харчування, одягу, взуття та білизни, пенітенціарна служба в порушення нової норми продовжувала відраховування.

Працею охоплені тільки 16 226 осіб – 50,6% від числа працездатних та 30,2% від загального числа засуджених. Середня зарплата працюючих засуджених склала у 2015 році 547,9 грн. на місяць. Існують проблеми у фіксації залученості засуджених до праці та її оплати. Триває використання безоплатної праці.

Зберігається високий рівень порушень прав засуджених. Це стосується не тільки умов тримання, але й поводження персоналу з ув'язненими. Нерідкі випадки вимагання за поліпшення умов тримання, випадки невинуватості та штучної відмови представлення документів на УДЗ. До суду подаються документи ледве на половину засуджених, що отримують право на УДЗ.

Все ще відсутній ефективний механізм подання та розгляду скарг, відсутня надійна процедура відправки листів засудженими. У 2015 році тільки шість з 729 скарг, що надійшли до центрального відомства, були задоволені, ще 6 скарг визнані обґрунтованими. Перевірка скарг майже завжди перетворюється в примушення засуджених до відмови від своїх претензій та в убезпечення від відповідальності порушників прав в'язнів. До засуджених, які протестують та скаржаться, нерідко застосовуються каральні заходи. Є фактична цензура кореспонденції.

За ст. 391 Кримінального кодексу України засуджено 70 засуджених, кримінальних проваджень за цією статтею порушено 144.

Відсутній поступ у сфері надання засудженим правової допомоги. Установи не тільки погано забезпечені юридичною літературою, вони майже нічого не роблять для покращення ситуації. Обсяг правової допомоги, яку надають засудженим громадські організації, значно менше потреби та не впливає суттєво на загальну ситуацію.

Не поліпшується кадрова проблема. Рівень соціальної захищеності персоналу залишається неприпустимо низьким, як надзвичайно низькою є й зарплата. Престижність професії пенітенціарного працівника занадто низька. Заходів на виправлення становища не вживається.

Серед в'язничного персоналу поширена корупція, особливо при застосуванні умовно-дострокового звільнення. Дійсні масштаби її оцінити важко. Випадки викриття фактів корупції не впливають відчутно на загальний її рівень.

У питаннях просвіти персоналу у сфері дотримання прав людини керівництво відомства обмежується правильними деклараціями. Знання міжнародних стандартів у сфері дотримання прав людини від персоналу не вимагається, тим більше не вимагається реалізація цих стандартів.

Як і раніше, громадський контроль дотримання прав засуджених та ув'язнених як системна діяльність відсутній. Співпраця з громадськістю залишається вельми обмеженою. Досі не створені незалежні інспекційні механізми контролю дотримання прав людини в діяльності установ в'язничної системи та міліції.

Діяльність Уповноваженого з прав людини не впливає на загальний рівень дотримання прав людини у в'язницях, а створені при Мініюсті робочі групи для проведення моніторингових візитів до в'язниць у 2015 році не здійснили жодної інспекції.

Доволі обмеженим є прогрес у задоволенні прохань засуджених про перевід їх для відбування покарання ближче до місця проживання родичів, хоча безпідставні відмови у задоволенні таких прохань все ще трапляються.

У 2015 році підвищений інтерес представників вищих органів влади до пенітенціарної системи став більше зміщуватись зі сфери політичних інтересів до сфери інтересів (питань) економічних. Це супроводжується численними порушеннями фундаментальних прав людини. При цьому проблеми дотримання прав людини в колоніях є скоріше предметом маніпулювання, ніж турботи.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДОПОВІДІ-2015

«ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ В УКРАЇНІ-2015»

1. Пенітенціарній службі пропонується продовжити удосконалення нормативної бази відомства, включаючи Кримінально-виконавчий кодекс та Правила внутрішнього розпорядку. До обговорення проектів нормативних документів залучати незалежних фахівців та громадськість,

2. Відомству пропонується у нормотворчій діяльності почати віддавати пріоритет питанням дотримання прав людини перед проблемами технічного функціонування служби, зокрема, оперативних підрозділів. Суттєво підвищити при цьому увагу до питань дотримання прав людини та поваги гідності як осіб, що перебувають в ув'язненні, так і персоналу установ.

3. Черговий рік поспіль відомству пропонується провести без зволікань комплексний аналіз нормативно-правових документів та інших нормативних актів ДПТС України на відповідність міжнародним стандартам, залучати до цієї роботи кращих фахівців, в тому числі з поза меж пенітенціарної служби.

4. Скасувати без зволікань норми відомчих правових актів, які порушують права людини та/або не відповідають положенням Європейських пенітенціарних правил та не враховують рекомендації Європейського Комітету із запобігання катувань.

5. Активно реалізовувати рекомендації в сфері прав людини, надані в рамках Універсального періодичного огляду ООН. Серйозно та конструктивно поставитись до максимального виконання рекомендацій Європейського Комітету із запобігання катувань.

6. В практичній діяльності установ виконання покарань дотримуватись положень Європейських пенітенціарних правил, особливо у випадках, коли національним законодавством певні позиції не врегульовані або не достатньо врегульовані.

7. Продовжити сприяння впровадженню змін до законодавства, спрямованих на гуманізацію утримання довічно ув'язнених, передбачивши для них можливість отримувати умовно-дострокове звільнення у відповідності до п. 4-а Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи 2003 (22) «Про умовно-дострокове звільнення».

8. Сприяти скасуванню покарання у вигляді довічного позбавлення волі для всіх жінок.

9. Активно сприяти впровадженню змін в законодавстві щодо забезпечення відшкодування втрати працездатності ув'язненим під час відбування покарання з моменту її настання.

10. Удосконалити підходи у кадровій політиці відомства, значно більше приділяти увагу ретельному добору працівників на керівні посади в органах відомства. Не допускати порушення прав персоналу установ, зокрема, не допускати переробок крім абсолютно необхідних випадків.

11. Ініціювати розробку змін до Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», спрямованих на суттєве підвищення рівня соціальної захищеності працівників установ кримінально-виконавчої системи.

12. Започаткувати ґрунтовне та тотальне навчання персоналу в'язниць у сфері прав людини, зокрема, міжнародним стандартам поведінки з ув'язненими, залучати для цього фахівців та провідні правозахисні організації з періодичною перевіркою знань, категорично уникати при цьому профанації та імітації навчання.

13. Керівники відомства, керівники територіальних підрозділів відомства мають періодично публічно нагадувати всім працівникам установ виконання покарань про неприпустимість жорстокого поведінки із ув'язненими, про неприпустимість перешкоджання відправці скарг та про обов'язкове притягнення до відповідальності працівників установ за порушення цих вимог.

14. Оприлюднити базові принципи у підходах до визначення статусу та до вирішення подальшої долі персоналу установ виконання покарань, які залишились працювати у в'язницях на непідконтрольній українській владі території та надійно довести цю позицію до їх відома.

15. Домагатись суттєвого збільшення фінансування надання медичних послуг, збільшення у в'язницях чисельності кваліфікованого медичного персоналу. Значно підвищити рівень та якість надання ув'язненим медичних послуг. Переглянути умови праці лікарів в установах виконання покарань та вирішити питання підпорядкування медичних підрозділів у колоніях Міністерству охорони здоров'я.

16. Забезпечувати інвалідів протезами та іншими необхідними медичними аксесуарами

17. Визначити чинники значного росту смертності та суїцидів в установах виконання покарань. Прагнути до суттєвого зниження числа суїцидів та рівня смертності ув'язнених.

18. Посилити відповідальність за ненадання або неналежне надання ув'язненим медичної допомоги.

19. Впровадити ефективний механізм подання та розгляду скарг ув'язнених, припинити практику покарання засуджених за спроби оскаржувати дії адміністрації установ, притягувати до відповідальності працівників, які порушують вимоги закону у сфері звернення громадян, перешкоджають поданню скарг. Впровадити визначення їх дій як окреме дисциплінарне порушення.

20. Наполегливо сприяти створенню в установах виконання покарань атмосфери, в якій вважатиметься, що відповідальність за ігнорування скарг або перешкоджання їх поданню лягає не лише на працівників, які чинять такі дії, але й на всіх працівників, кому відомо або мало бути відомо про перешкоджання поданню скарг.

---

21. На вимогу засуджених надавати їм письмові відповіді на їх звернення та скарги. Цей обов'язок адміністрації закріпити у нормативних документах.

22. Впровадити інструкції або рекомендації щодо порядку та строків розслідування скарг органами кримінально-виконавчої системи (Міністерства юстиції). Ці інструкції мають бути легко доступні ув'язненим.

23. Ввести пенітенціарною службою (Міністерством юстиції) облік даних про скарги та регулярно (наприклад, раз на півроку) оприлюднювати звіти про кількість поданих ув'язненими та розглянутих скарг, їх тематику, а також про вжиті в результаті їх розгляду заходи.

24. Прокурори зобов'язані надавати письмові відповіді на всі скарги ув'язнених осіб. За імітування розгляду скарг прокурорами вони мають нести відповідальність.

25. Начальники прокурорів, які не розглядають належним чином скарги ув'язнених осіб або імітують такий розгляд, а також які не реагують на перешкоджання з боку працівників в'язниць поданню ув'язненими скарг, мають обов'язково нести відповідальність.

26. Скасувати фактичну цензуру кореспонденції та сприяти ухваленню відповідного нормативного акту. Привести практику перегляду листування засуджених до вимог закону та міжнародних стандартів.

27. Приділяти увагу поліпшенню побутових умов тримання в'язнів до європейських стандартів. Докладати зусилля до прискорення переходу на тримання ув'язнених в приміщеннях на декілька осіб.

28. Припинити відрахування з коштів засуджених за харчування, взуття, білизну та одяг, обмежившись вирахування за комунально-побутові та інші послуги, як і передбачає ст. 121 КВК України. Вилучити з Правил внутрішнього розпорядку як незаконну норму про сплату харчування з коштів засуджених.

29. Суттєво звузити до адекватного рівня дискреційні повноваження адміністрації установ щодо накладання стягнень. Викласти виключний перелік дій, за які можуть застосовуватися дисциплінарні стягнення.

30. Розробити та впровадити у співпраці з провідними правозахисними організаціями процедуру (алгоритм) дієвого та швидкого реагування на повідомлення про ймовірні порушення прав людини в установах виконання покарань, зокрема, на повідомлення про жорстоке поводження. Притягувати до відповідальності працівників установ, винних у застосуванні катувань та жорстокого поводження з ув'язненими.

31. Негайно вилучити з кола повноважень спецпідрозділів їх участь у проведенні обшуків.

32. Максимально прихильно ставитись до прохань засуджених про переведення для відбування покарання ближче до місця мешкання рідних.

33. Ініціювати схвалення нормативного документу, який би дозволяв за відсутності коштів на особових рахунках засуджених видачу їм паспортів безкоштовно.

34. Відмовитись від використання безоплатної праці засуджених на підприємствах установ, суворо карати за порушення адміністрацією установ у сфері трудових відносин, забезпечувати адекватну оплату праці ув'язнених та прозорість для засуджених процедури її нарахування.

35. Вжити дієві заходи для зміни практики відмови адміністрацією установ у поданні документів до суду на умовно-дострокове звільнення, відмовляючи засудженим у поданні тільки у виключних випадках. Перекласти на суди процедуру ухвалення рішення про застосування УДЗ. Прокурорам припинити штучне перешкоджання наданню УДЗ.

36. Оприлюднити принципи відбору в'язниць для закриття, терміни реалізації таких планів. Конкретизувати перспективи побудови нових в'язничних закладів з вказанням місць та термінів їх побудування. Провести необхідні фінансові розрахунки та закріпити це рішення у спеціальній державній програмі.

37. Поширювати практику проведення моніторингів силами громадських організацій, впроваджувати моніторинги умов тримання ув'язнених та стану в системі, у тому числі й державним коштом, включаючи підготовку й альтернативних звітів, звітів за проблемами або за напрямками діяльності установ.

38. Розширити коло суб'єктів Національного превентивного механізму (НПМ), не обмежуватись здійсненням інспектування в'язниць у рамках НПМ ресурсами Уповноваженого ВР з прав людини, а й включити до нього профільні громадські організації, надавши їм законну можливість інспектувати в'язниці у рамках НПМ.

39. Керівництву відомства послідовно дотримуватись практики діалогу з провідними правозахисними організаціями щодо різних аспектів діяльності системи. Роз'яснювати посадовцям відомства, що взаємодія з громадськістю є їх обов'язком, а не правом.

40. Проводити ознайомлення, а при можливості – й обговорення в установах та органах кримінально-виконавчої системи результатів незалежних досліджень та моніторингів, річних Доповідей, які готуються та поширюються громадськими організаціями та іншими незалежними інституціями, та вживати ефективні заходи реагування. Регулярно оприлюднювати інформацію про дії та заходи відомства, спрямовані на імплементацію результатів досліджень та їх рекомендацій.

41. Зобов'язати адміністрацію установ забезпечувати в бібліотеках наявність правової літератури, в першу чергу кодексів та текстів Європейських пенітенціарних правил, звітів Європейського Комітету із запобігання катуванням в достатній кількості. Забезпечувати безперешкодний доступ засуджених до таких видань.

42. Видавати та поширювати в достатній кількості серед в'язнів пам'ятки про різні аспекти в'язничного буття, в першу чергу, пам'ятки, які міститимуть детальні процедури подання скарг, гарантії їх відправки та розгляду, інформацію про відповідальність за перешкоджання відправці скарг та контакти осіб та структур, яким можна повідомляти про таке перешкоджання.

«ДОНЕЦЬКИЙ МЕМОРІАЛ»

«Донецький Меморіал» – громадська правозахисна історико-просвітницька і благодійна організація. Викликала в 1989 році, основними завданнями «Донецького Меморіалу» є:

- сприяння дотриманню прав людини;
- сприяння реабілітації та соціальній адаптації осіб, засуджених та звільнених з місць позбавлення волі;
- правова просвіта громадян, включаючи персонал пенітенціарних установ, правоохоронних та інших державних органів;
- сприяння зусиллям у реформуванні кримінально-виконавчої системи.

З 1997 року «ДМ» зосередився на здійсненні ініціатив у сфері реформування кримінально-виконавчої системи України.

Основними цілями організації у цій сфері є:

- сприяння правовій просвіті тюремного персоналу,
- досягнення європейських стандартів у діяльності установ виконання покарань,
- поліпшення умов утримання ув'язнених у місцях позбавлення волі,
- розвиток співробітництва громадських організацій і установ кримінально-виконавчої системи.

Протягом 1995 - 2015 р. «ДМ» організував проведення в регіоні та в країні понад півсотні десятків семінарів, у тому числі ряд семінарів з прав людини для персоналу установ виконання покарань та інспекторів кримінально-виконавчої інспекції. Разом з Директоратом прав людини Ради Європи організацією були проведені у 2000-2004 роках низку регіональних та всеукраїнських семінарів на тему дотримання прав людини у пенітенціарній системі.

Восени 2002 року відбувся тижневий семінар для понад тридцяти неурядових організацій України «*Стратегія дій НУО в роботі з пенітенціарними установами*», який було підготовлено спільно з Польською Гельсінкською фундацією прав людини.

«ДМ» випускає чимало інформаційних видань, поширює матеріали проведених семінарів та іншу літературу з питань реформування кримінально-виконавчої системи. Ці матеріали та інша спеціальна література регулярно надсилаються до установ кримінально-виконавчої системи України, до судів, прокуратур, громадських організацій, навчальних та наукових інститутів, зацікавленим особам.

З 2000 року «ДМ» започаткував видання періодичного інформаційного бюлетеня «АСПЕКТ», в якому друкуються матеріали про проблеми пенітенціарної системи, міжнародні документи у сфері діяльності кримінально-виконавчої системи.

У 2003 р. «Донецький Меморіал» вперше в Україні видав три Доповіді Європейського Комітету із запобігання катуванням за підсумками візитів Делегації КЗК в Україну у 1998-2000 роках та відповіді уряду України на ці Доповіді.

З 2006 року „ДМ» щорічно видає Доповіді про дотримання прав ув'язнених в Україні. У 2007 році видано статистичний огляд „Кримінальні покарання в Україні».

Представників «ДМ» запрошують як експертів у питаннях дотримання прав людини у кримінально-виконавчій системі України. Вісім членів організації брали участь у різних семінарах та Школах з прав людини, які проводила Польська Гельсінкська Фундація з прав людини, в тому числі у Вищому Міжнародному курсі з прав людини. Організація веде моніторинг порушень прав людини, розширює можливості Бібліотеки прав людини.

«ДМ» входить до складу Міжнародного товариства «Меморіал», проте організація вийшла з Української Гельсінкської спілки прав людини, продовжує працювати в контакті з органами та установами Державної пенітенціарної служби України, з іншими міжнародними урядовими і громадськими організаціями.

Інформація про діяльність «Донецького Меморіалу» розміщена на Web-сайті «Тюремний портал» www.ukrprison.org.ua та на сайті Міжнародного Меморіалу – www.memo.ru

Контакти «Донецького Меморіалу»:

а/с 127, Київ, 03179, Україна; тел. 380-97-907-06-49;

Web-сайт www.ukrprison.org.ua; e-mail: a_bukalov@bk.ru

Наукове видання

**ДОТРИМАННЯ ПРАВ УВ'ЯЗНЕНИХ
В УКРАЇНІ–2015**

Доповідь «Донецького Меморіалу»

Відповідальний за випуск

Олександр Букалов

Технічні редактори:

Ілля та Поліна Букалови

Підписано до друку 16.05.2016

Формат 60 × 84 1/8. Папір офсетний. Гарнітура Myriad Pro

Умов. друк. арк. 5,58. Облік.-вид. арк. 6,32

Наклад 100 прим. Зам. № ХС-01/16

«ДОНЕЦЬКИЙ МЕМОРИАЛ»

а/с 127, Київ, 03179; тел. 097-907-06-49

e-mail: a_bukalov@bk.ru